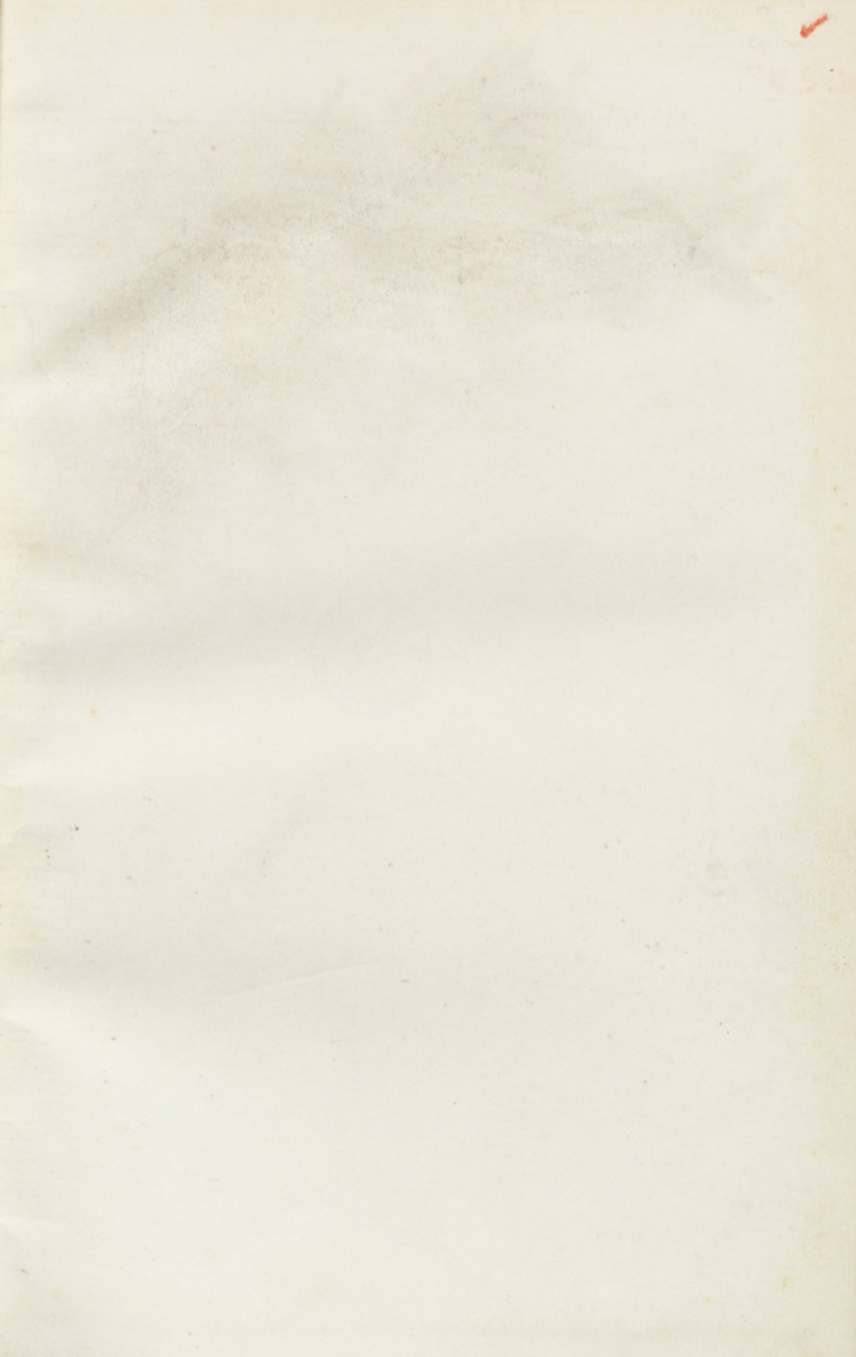

Ivan
Cankar

MARTIN
KAČUR

ZABAVNA BIBLIOTEKA







Ivan Cankar

ZABAVNA BIBLIOTEKA
UREĐUJE DR. NIKOLA ANDRIĆ

I V A N C A N K A R
M A R T I N K A Č U R

ŽIVOTOPIS JEDNOG IDEALISTA

KOLO XLVII. ZAGREB 1934. KNJIGA 566.

NAKLADA KNJIŽARE »ZABAVNE BIBLIOTEKE« U ZAGREBU

88964 v

Jedini dozvoljeni prijevod na hrvatski jezik
Sa slovenskog preveo IVO KOZARČANIN



D 8914/1948

P R E D G O V O R

Ovaj arhitektonski pravilan roman (tri dijela, svaki dio razlomljen u tri poglavlja, svi odsjeci obimom jednaki), kao klasične francuske drame s jednakim brojem prizora u svakom činu, s točno oivičenim trajanjem dijaloga, s kulminacijom, koja se penje s upornošću žične željeznice, sadrži lucidno zapažen, obuhvaćen i iznesen sukob idealista s neidealistima; u pozadini otrovna, mračna provincija, koja sukcesivno ubija i davi sve pozitivno i svijetlo u čovjeku, nekoliko kolorita, datih striktnom preciznošću starih slikara miniatura i teških ulja (u osnovi liebermanovski neveselo-tihih, s redovno jako apostrofiranim kontrastima, koji tonu), život kao prenesen iz ruske književnosti pred revolucijom, pognut pod težinom stila jednog Gončareva ili Saltykov-Ščedrina.

U našoj književnosti, u kojoj postoji samo jedno originalno realistično djelo iz učiteljskog života, Krležina drama »Vučjak« (veristički data u strahovitoj dinamici Zolinih romana), u kojoj su se stalno po srednjoškolskim udžbenicima i recenzijama stavljale kao uzor za knjigu o učiteljstvu dvije pripovijetke o sentimentalnim učiteljicama, koje su izvršile svoj idealistički poziv, za koji daju sve, na taj način, da su se poudale za feudalce (Šenoa i Đalski), znači »*Martin Kačur*« od Ivana Cankara djelo, kojemu, ovako kao ja, treba pristupiti otkrite glave, tih i deriviški krotak, kao pred bijelu, skamenjenu tugu Meštrovićevih skulptura.

Već nekoliko godina (hodočasteći, kao Kačur, autobusima i željeznicom, a najčešće sa štapom u ruci,

orošen i blatan, od brijega do brijega i od jedne škole do druge, koje su sve jednake i uboge, kao i njihovo učiteljstvo) mislio sam na to, kako bi konačno trebala jedna knjiga, u kojoj bi čovjek, kad bi se u nju zagledao, kao u časovima spoznavanja svoje bezvrijednosti u sebe, vidio sve te škole s voćnjacima, u kojima cvatu ružičaste breskve i bijele trešnje, šljive i jabuke, u kojima se malo radi, a vrlo mnogo jede, pije, podriguje, spolno opći, denuncira i prave bestijaliteti; koja bi preoralala jalovu, sterilnu njivu jedne pseudo-inteligencije, kao veliki traktori (šire se nozdrve na trpko-slatkasti miris benzina) neplodne brdske kosine, suhe i žalosne, da zamiriše masna, crna, teška zemlja raskošnim mirisom oplodnje; u kojoj bi se surovo, s mržnjom upozorilo na tamu maloga grada i sela, koje se već pretvara u mali grad, gdje se ugodno gnjije, gdje venu idealizmi zgaženi sluzavim kopitom životinjski lakome okoline, na što je dosada reagirao samo Krleža (uz Cesarčev roman »Zlatni mladić«, koji obilazi inteligenciju seosku, a zahvaća korupciju i zvjerstvo, nastupilo neposredno poslije rata).

U krajnjim konzekvencijama ovaj roman iznosi taj problem u cijelosti, čak uopće ga ne izdvajajući iz kompleksa društvenog zbivanja. Pitoresknost tipova, gotovo gogoljevska, pa katarza (puzavac i bludnik predbacuje idealistu, kad ga život zgazi, kukavičluk i svoje poroke), temperamenat, kojim je čitav roman pisan, nimalo u zaostatku za temperamentom iz najjačih romana Jack Londona, golema ljubav za svijetli, čisti, veliki život, koji je dalek i nedohvatan, sve to grozničavo sili čovjeka na razmišljanje, na protest, na aktivnost. Između čitavog niza Cankarovih proznih radova, tmurno-patničkih i na mjestima blago zanesenih intimnim problemima pojedinačne sreće, ali svugdje sa snažno akcentiranim protestom i pobunom (čovjek, ponižen i ubog, ide mokat ulicama

pod barjakom i buni se), koji sami za sebe predstavljaju malu biblioteku, ovaj roman o učitelju svakako je naj snažnije i najdinamičnije njegovo djelo. On nam kronički iznosi historijat herojske borbe, u kojoj se napinju sve sile, posrće se, pada, opet uspije, pa pada; čovjek, koji je martir i koji voli svoje mučeništvo, ne dekadentno-svetački, radi apstraktnih, iluzornih razloga, koji su komični, već radi toga, što zna, da za njim dolaze novi, koje će miris njegove krvi ispunjavati elanom i entuzijazmom, gura izmučeno tijelo kroz godine i godine, dok ne otupi, jer »ni jedna posuda nije tako duboka, da joj se konačno ne dođe do dna«, pada se alkoholu i ponizi sam i popljuje čovjeka u sebi.

Ima tu, u raspletu radnje i u kauzalnoj povezanosti pojedinih fragmenata, nešto, što bi se moglo uporediti s betonskom kompaktnošću suvremene sovjetske književnosti, iako materijal i stil apsolutno pripadaju staroj ruskoj književnosti. To je ona divlja, sirovo-praljudska ljubav za golog čovjeka. Idealist umire i vidi svoga predšasnika, kako ide prema njemu raskoljene glave, a krv mu curi preko čela, kroz oko. I predšasnik prima idealista ispod ruke i vodi ga sa sobom, a oči su mu pune sućuti.

Ivo Kozarčanin

*

*

*

Rođen u Vrhniki, kraj Ljubljane god. 1876., gdje je svršio i osnovnu školu, Ivan Cankar se s dvanaest godina upisao u ljubljansku realku, u kojoj je pao na maturi iz fizike (isto tako i na jesenjem popravku). Kad je ipak slijedeće godine dovršio srednju školu, pošao je u Beč, da studira tehniku, predmet, koji nije volio i koji ga nije interesirao. Tamo se neko vrijeme

bavio žurnalistikom, vratio se kući, pa opet otišao natrag; kasnije živi u Ottakringu isključivo od literature, ali se mnogo bavi politikom; mijenja boravište. Prva mu knjiga izlazi god. 1899., zbirka pjesama »*Erotika*«, koju je (čitavu nakladu) spalio ljubljanski biskup Mahnič; iste godine izašla mu je i proza »*Uinjete*«. »*Erotika*« je kasnije doživjela drugo izdanje, popravljeno i dopunjeno. Parole, koje je Cankar izbacio u književnost, bile su slobodoumno-revolucionarne, nasuprot velikom dijelu klerikalno-reakcionarne slovenske literature, koja se bazirala na Mahničevoj idealističkoj estetici i odbijala s averzijom pun, snažan i surov lirski zanos Cankarov. Ispočetak se ne odvajajući ideološki (a ni specifično umjetnički) od Aškerčeva realizma i Govekarova naturalizma, Cankar sve dublje zalazi u subjektivizam, koji ima za posljedicu negiranje objektivne, klasične književnosti i njezine nepobitne vrijednosti, a uočavanje značajne društvene funkcije, koju književnost odigrava. Taj stav, u osnovi smion i suvremen, slijedio je niz pamfleta i polemika. Tako postade glavna Cankarova domena satira, koja je zadirala pod kožu servilnog malograđanstva, lažnih patriota-karijerista i filistara. Njegova stvaralačka aktivnost znači nov datum u razvitku moderne slovenske književnosti, koliko formalno (konstruktor novog, dinamičnog stila, sadržanog pretežno u dijalozima), toliko idejno i sadržajno (kroz njegove su radove u uskomešanim kolonama prodefilirali sami gladni i ispaćeni ljudi; smrvljeni idealisti, krvavih glava, rezignirali su u alkoholu; čitav jedan novi svijet ubogih, za koje se nitko ne brine, iznesen je na danje svijetlo, a u njemu naročito žene: isisane radom i djecom, sušičave, bijedne, ali dobre i blage), kao što lirika Otona Župančiča, Dragutina Kettea i Josipa Murna znači preokret i novo strujanje u slovenskoj poeziji. Mogao bi se Cankar uporediti s A. G. Matošem, ali onda odmah treba

istaći, da je umjetnička kreacija Cankarova mnogo snažnija, dublja i plastičnija, a njegovo značenje kao književnika da daleko premašuje značenje Matoša; spaja ih bohemstvo, koje usko povezuje dvije značajne književne fizionomije.

Cankar je stvorio čitavu biblioteku djela, među kojima su naročito obilne kraće novele i crtice. Pored spomenutih »Vinjeta« neka budu istaknuti još ovi ciklusi: »*Knjiga za lakoumne ljude*«, »*Na klancu*«, »*U zoru*«, »*Mimo života*«, »*Za križem*« i »*Slike iz snova*«. Kao Turgenjev, klasik kratkih priča, samo u sasvim drugom genre-u, on je u te crtice salio čitav kapital psihologije i čovjekoljublja, koje dopire do ivice potpunog vlastitog zaboravljanja. Svaka je pojedina radnja, a ima ih, tako rekavši, na stotine, kao u Maupassanta, životna kronika za sebe, kao šarena ploča u mozaiku. Naročito su jezovite »*Slike iz snova*«, napisane za rata, koje iznose događaje, zakopane u mraku podsvijesti. Svuda niču svijetle figure žena, onih, koje pretežno nose teret života na ramenima; pa poniranje u ružičastu maglu alkoholne opojenosti, bliske jalovom sirotinjskom životu.

Drame su snažne, elementarne i izazovno robustne. Poznate su kod nas »*Kralj na Betajnovi*«, »*Sablazan u dolini svetoflorijanskoj*« i »*Za dobro naroda*«, jer su izvođene u zagrebačkom kazalištu, ali osim njih postoje još isto tako snažne: »*Sluge*« i »*Jakob Ruda*«. Sve su izvađene iz realnog života, ali je autorovo iziavljanje u njima čisto subjektivističko. One ironiziraju javni život, korumpiran i demoraliziran u najvećoj mjeri, a žalac im je uperen uglavnom prema velikim političarima, koji na narodnim leđima grade zgradurinu svoje bolesne ambicije, bez skrupula, ili prema kapitalistima eksploatorima.

Ipak su umjetnički najjače i najznačajnije veće pripovijetke, među koje pripada i roman »*Martin Kačur*«, koji donosimo u ovoj knjizi. Od najveće česti

čisto autobiografske (*»Moj život«*, *»Kurent«*, *»Novi život«* i nedovršena *»Marta«*), razotkrivaju intimni život jednog od najvećih književnika ove zemlje, ali to čine isto tako i one, u kojima se autor nalazi samo kao režiser, a koje su kapitalna novelistička djela (*»Sluga Jernej i njegovo pravo«*, *»Nina«*, *»Na mjesecini«*, *»Križ na gori«*, *»Život i smrt Petra Novljana«*, *»Skitnica Marko i kralj Matija«* i *»Tudinci«*). Sve one svjedoče o izvanredno bogatom unutrašnjem životu; pisane su temperamentom, kakav nije bio poznat među Cankarovim suvremenicima. Kao udarac knutom, zvižde optužbe u uzduhu, punom elektriciteta. *»Kurent«* je skitnička pripovijetka irealno kombinirana, ali grubo aplicirana na stvarnost. U *»Nini«* preteže intimna, topla lirika; čitava je radnja pisana srdačno-nježno, pa iznosi opet jedan blistav ženski tip u nizu ostalih. Neka bude, u vezi s time, istaknuto, da ima malo slučajeva u svjetskoj književnosti, gdje se tako toplo i iskreno govori o majci, kako govori Cankar. To su stranice, o kojima bi trebalo pisati posebnu studiju.

Cankar je umro u Ljubljani god. 1918. Kao književnik svjetskoga glasa, on je prodr'o u razne evropske literature; to se tiče naročito *»Sluge Jerneja«*, koji je dosegao golemu nakladu radi svoje socijalističke tendencije. Tako je samo ovo djelo izašlo u Čehoslovačkoj, Francuskoj, Italiji, Austriji, Njemačkoj, Sovjetskoj Rusiji, Engleskoj, Americi, Rumunjskoj i Jugoslaviji (u hrvatskom prijevodu), a dva puta je dramatizirano (od Golouha i Delaka), drugi put kao kolektivni teater. Sabranih djela Cankarovih izašlo je dosada sedamnaest knjiga, koje sadrže i Cankarove polemike, govore i pamflete.

M A R T I N K A Č U R

PRVI DIO

I

Orošen i blatan stigao je Martin Kačur u poštansku gostionicu.

— Ide li skoro pošta u Zapolje?

— Skoro! Za pô sata! — odgovorio je pospani krčmar.

Kačur je sjeo za sto, pa naručio rakije i hljeba. Veliki zavežljaj, koji je nosio na čvrstoj batini preko ramena, stavio je na klupu.

Čitavo njegovo crveno, zdravo lice bilo je još puno svježeg jesenjeg jutra, pune su ga bile njegove vlažne, radosne oči. Za sobom je imao dug put, dvije debele ure; na licu i odjeći još se zadržala opora magla i zagasita zora.

S velikom bukom stupio je u birtiju debeo, ostariji čovjek; već u rujnu bio je odjeven u dug, težak kožuh, a na glavi je imao crnu šubaru. Bio je tusta, neobrijana lica; gledao je osorno ispod gustih, osivjelih obrva. Krčmar ga je pozdravio s osobitim poštovanjem, pa mu donio rakije, šunke i hljeba.

— Zar još nema Jerneja?

— Bio je već tu, pa je otišao na poštu.

Debeli gospodin je popio i pojeo, pa se okrenuo na Kačura. Promotrio mu je lice, procijenio mu odijelo i razabrao, da je čovjek bolje vrsti.

— A kuda vi?

- U Zapolje.
- Šta ćete tamo?
- Ja sam učitelj.
- Tako!

Pogledao je Kačura još pomnije; da Kačurove oči nisu bile rosne, osjetio bi u pogledu debeloga gospodina saučešće i pakost.

— I ja sam iz Zapolja! — pripovijedao je debeli gospodin čisteći zube. — Liječnik sam. To je prokleta gnijezdo, nema gorega na svijetu! Ne kažem ništa: kraj je lijep; samo kad ne bi bilo ljudi!

Kačur se nasmija:

— Svi tako govore! I ja, kad govorim o svom rodnom kraju, velim: lijep je, samo kad ne bi bilo ljudi! A ipak su ti ljudi blagi i poštovanja vrijedni. I svi su ljudi blagi!

Liječnik baci čačalicu na pod, nasloni se laktom na sto, pa se, vrlo grub, okrene Kačuru.

— I vi dolazite takvi k nama?

— Kakav? — prestraši se Kačur.

— Takav blesan, ne zamjerite! »Svi ljudi su blagi!« Duskora ćete vidjeti, kako su blagi. Nijedan čovjek na svijetu nije blag, ni vi ni ja! Pa i šta bi s time! Istinu vam kažem, jer ste mladi i simpatični: budite oprezni, oprezni, sto puta oprezni, pa licemjerni, licemjerni, sto puta licemjerni, kad dođete u Zapolje! Ništa vam drugo ne ću reći!

»Bog zna, što je tamo doživio?« mislio je Kačur. Debeli liječnik ga je zanimao.

— Sada ste me pogledali, prijatelju, na način, kako gledaju današnji mladi ljudi nas starce: ne pozna više ni ljude, ni vrijeme. Međutim, momče, stvar je drugačija. — Raki je, Juri! — Drugačija je stvar! Zna li vi, da sam ja još pred deset godina bio velik govornik na zborovima? Da sam se borio za naša na-

rodna prava? Da sam bio zapisan u crnim knjigama političke policije? Ne? Dakako ne? Debeo sam! A ja vam kažem: vidjet ćete tamo ljudi, koji su još više komotni i lijeni, koji su još mnogo deblji od mene, koje nije nikada zapisivala policija, koje nitko državotvoran ne gleda koso, pa su sada ipak (Bog da prosti!) zaslužni i glasoviti rodoljubi! Nisu bili na zborovima, bili su u uredima, a ipak bih ja danas pred njima morao skidati šešir, kad bih htio!

Liječnik je debelo pljunuo na sredinu sobe. Kačur se veselo smijao u srcu: gledaj, staro rodoljublje, ustrajno, zbarsko, nesebično.

— Pa ipak ste ostali tamo, gospodine!

Liječnik ga bijesno pogleda.

— A da gdje bih ostao? Šta mislite, da je valjda drugdje drugačije? Ako je već potrebno, da čovjek živi u đubretu, onda je najbolje, da živi uvijek u istom. Svako đubre zaudara, a najviše ispočetka; kasnije se čovjek priuči.

»Mnogo je iskusio!« pomisli Kačur. Gotovo je požalio liječnika.

— Mladi ste još, u službu se spremate, — da li je Zapolje vaše prvo mjesto?

— Drugo. Prije sam bio u Kotlini, ali sam se posvađao s načelnikom, pa mi je isposlovao premještaj. Nije mi ništa žao, bila je prava kotlina!

— Tako! S načelnikom ste se zavadili! No, mladi ste još i potrebni znanja. Zato vam kažem i zapamtite dobro, ako želite živjeti u miru sa Zapoljcima i cijelim svijetom: ne svađajte se nikada ni s kim. Ako tko rekne, da magariac ima zelenu dlaku, odgovorite mu: Još kako zelenu! — Nadalje: ne prtljajte se u stvari, koje se vas ništa ne tiču. Jeste li tamo, u toj Kotlini, poučavali narod?

— Pokušao sam! — Kačur se zacrvni. — Zato sam se i bio sukobio s načelnikom. I s popom također.

— Sad već znadete iz iskustva, da poučavanje naroda nije dobar ni koristan posao. Izmičite mu, dakle, u Zapolju mu još više izmičite, jer je tamo ljudima pouka potrebna, kao nigdje drugdje, pa bi vas to moglo lako zvesti. Opasno je, ako se čovjek zamjeri načelniku, a još je opasnije, ako se zamjeri popu. Ako uvrijedite Boga, on će vam oprostiti, a ako uvrijedite župnika, premjestit će vas. Ostavite, dakle, ljude na miru. A kanite li se ženiti?

— Ne! — začudi se Kačur. Slušao je liječnika i bilo mu je, kao da stoji na plahom pljusk.

— Ne ženite se nikada; uopće, klonite se žena, koliko više možete; zato, jer ste učitelj. Već običan čovjek, kakav sam ja, ima sa ženama gorkog iskustva (ja sam, naime, oženjen), a učitelju, koji se ženi, bilo bi bolje, da sebi objesi mlinski kamen oko vrata, pa se utopi u dubljini morskoj. Zato: ne ženite se! — Jeste li pjevač?

— Jesam.

— Ne pjevajte nigdje, osim u crkvi, a i tamo nemojte odviše glasno, jer će Zapoljci reći, da se pravite važni. Ne pjevajte u krčmi, jer će vas proglasiti pijancem; ni u društvu, jer će reći, da izazivate ljude, a ni u svojoj sobi, jer će reći, da ste luđak. Ne zalazite previše u društva; reći će, da ste veseljak i lakomislen; ali im se nemojte ni odviše ugibati: jer će reći, da ste podmukli. — Imate li kakvo političko uvjerenje?

— Imam.

— Sakrijte ga u najskrovitiji dio srca! Jer laž je grijeh samo onda, kad ništa ne koristi. Dode li vam da morate izabirati između laži i istine, a nijedno vas ništa ne stoji, odlučite se za istinu, jer ćete toliko lakše u potrebi moći lagati. Ne budite tvrdokorni, naročito ne u svom političkom uvjerenju. Kad vam se učini korisno, da ga izmijenite, citirajte Tugomera:

»Tvrđ budi«... i tako dalje, — i nitko ne će opaziti promjene. U slučaju, da tko otkrije vaše drugo lice, recite, da se razvijate s duhom vremena. A ako vas zbog toga tko optuži, da ste prevrtljivac, gramzljivac i sljepar, odgovorite: Prigovarati je lako, ali je raditi teže. Zapamtite dobro: Nijedan čovjek ne radi za se, nego svatko za narod. Poštujte uvjerenje svojega bližnjega, jer bi vam on lako kada mogao koristiti. Jeste li pjesnik?

— I pjesme sam već pisao, — odgovori Kačur pogledavši u stô.

— Ne pišite pjesme, jer ćete izgubiti kredit. Budući da govorimo o pjesmama, potrebno je progovoriti i o pijančevanju. Nemojte misliti, da morate piti, ako ste rodoljub; i trijezni su ljudi već postajali poslanici. Jeste li zapamtili sve te savjete?

— Zapamtio sam! — nasmija se Kačur.

— I ako ste sve zapamtili, i ako se budete ravnali po njima, ipak će vam još na svijetu biti teško. Mogao bi lako doći sam Bog među ljude, naročito među Zapoljce, pa ne bi mogao s njima izaći na kraj; ako ništa drugo, oponašali bi njegovo božanstvo.

»Da li je govorio ozbiljno ili se šalio? Govori jetko; Bog zna, šta je sve doživio!« premišljavao je Kačur.

— »Nije rđav čovjek, a ni nesretan ne može biti; predebeo je, jelo mu prija!«

— Sada u kola! — vikne u birtiju poštari, dug, koščat starac, crvena nosa.

— To je naš novi učitelj, — predstavi mu liječnik Kačura. Poštari se koso okrene k njemu promjerivši ga hitrim, strogim pogledom.

— Gospodin je mlad još i malen. Uvijek sam govorio, da učitelj ne bi smio biti ni mlad, ni malen.

Liječnik i učitelj sjedoše u kola, koja su bila niska, tijesna i zatrpana sanducima i paketima. Poštari ošine konje, kola se zazibaju i zaškripe; Kačur otvori prozor gledajući vesela srca rosni jutarnji pejzaž.

Cesta je kružila oko strmih, šumovitih humova, nadesno je pucala ravnica; magle, duge i tanke, kao tilovi, lijeno su se čijale po njoj, lomile se na mahove, pa su zasvijetlila polja, bljesnulo nebo. Nenadano se izdignuo, na čas, iz magle, u sredini glatke ravnice, visok jablan, a onda opet potonuo. Pokazalo se selo uz cestu, dvije-tri kuće; Kačuru su izgledale neobično bijele i svečane.

— Tako lijepih sela još nisam vidio; kuće se svijetle, kao u nedjelju, kad sije sunce i zvonj na večernju.

Liječnik se zlovoljno ogledao.

— Gledat ćete ih jedan-dva mjeseca, pa će vam biti tako zamazane, kao sve kuće na svijetu.

»Neka mu Bog oprosti pesimizam!« — nasmjehne se Kačur. — »Kad bih bio praznovjeran, mislio bih, da mi ga je sam Bog poslao na put, kao zlu sreću.«

Kola su prošla pokraj starinskog grada; s obje strane grada rasprostirao se velik vrt; kraj vrta je šumjela voda, koja se, pjeneći se i pršteći, izvijala ispod visoke hridine na cestu; tik uz put stajala je pod gustim kestenom otvorena sjenica; bršljan je zastirao okna viseći nad vratima; u sjenici je sjedila mlada djevojka u crvenoj bluzi, okrenula se i Kačur je vidio, kao u trenutačnom snu, bijelo lice i dva crna, velika oka. Od starinskoga grada dignula su se jata ptica, koja su kričala, kola se zibala dalje, pa se otvorila slobodna, prostrana ravan.

Kačur uzdahne.

— To je Bistra, — govorio je liječnik. — Gotovo bi čovjek rekao, da je lijepo selo. Međutim, ako se ne mislite ženiti, a rekao sam vam, da to nije potrebno, tada nikada ne dolazite ovamo.

— Zar tu ima toliko lijepih djevojaka?

— Vrlo mnogo.

Kačur je mislio na starinski grad, na otvorenu sjenicu, na bršljan i crvenu bluzu, pa mu je postalo meko oko srca.

Kola su zakrenula na široku, bijelu cestu; tiha, zelena voda, gotovo sakrivena pod starim vrbama, ukazala se pokraj puta. Sunce je zasijalo iza magle; u živom, svježem sjaju zasvijetlilo se Zapolje s onu stranu rijeke, pod dalekim humom. Malo mjestance, slično selu, stršilo je iz polja, iz ravnice, prema položenim brdima; a više, visoko pod nebom, u ogromnom, tihom polukrugu, gledale su u doline goleme šume.

— Tamo je Zapolje, — okrene se liječnik nemarno pokazujući malim prstom.

Kačur je šutio zadivljen. Oko ljepote, koju je gledao, uspele su mu se misli, već prije uzvišene i vesele, do neba; zadržtao je u svečanom očekivanju. Osjećao je, kako mu je nabujala snaga, kako se napeo u njemu život, u bujnom cvatu, glasno šumeći, u budućnost.

Debeli je doktor vidio njegovo zarumenjelo lice i užarene oči, pa mu je položio ruku na rame.

— Mladi gospodine, ništa se ne ljutite, što su moji savjeti donekle bili grubi. Vjerujte mi, da su bili poštjeni; ne bi vam ništa škodilo, kad bi se ravnali po njima. No sada vidim, na licu vam poznam, da ih se ne ćete držati. Zato vam opet kažem: brinite se za se, najprije i uvijek za se, drugi će već učiniti svoje. I ako mislite, da morate na svaki način pomagati svome bližnjemu, onda mu pomažite istih i neprimjetno; manje će vam to škoditi. Ja sam se vozio noću, u ponoć, pospan i sav prehladen, u strahovitom fijakeru, na Rakitno, da liječim ženu, u iznajmljenom stanu, koja je oboljela bez potrebe. Usred puta, na uzbrdici, polomio se fijaker, pa sam se potucao po krčmama i sada se vozim s poštom. To sam kazao vama zato, jer

drugome komu ne bih smio reći; izgubio bih ugled i poštovanje... A ja sam nekada išao po zborovima, prijatelju, pa govorio o pravima slovenskog naroda. Ali sam tad bio mladi. A sada znam, da sve to moje djelovanje nije donijelo ni meni, ni drugima ni toliko, koliko ova moja današnja vožnja... Stigli smo, gospodine! I bude li vam kada zlo, dođite k meni. Bit će mi milo!

Kola su stala pred poštanskom gostionicom, novom, svijetlo okrečenom, jednokatnom kućom; na drugoj strani ceste bila je stara pošta, tamna, neprijazna zgrada; ispod pošte tekla je voda, tiha i široka, vrbe su se svijale u nju. Liječnik stisne Kačuru ruku, pa pođe cestom, teškim, tvrdim koracima, visok i plećat, malo pognut.

Kačur uđe u gostionicu. Sjedne uz prozor gledajući na cestu, po trgu uzbrdo, prema bijeloj kapelici, koja se svijetlila pod klancem; i nad klancem u sunčan hum i mlado drveće, koje je bilo još sasvim zeleno; i na vrhu u drugu kapelicu, bijelu crkvu, koja se žarila na jutarnjem suncu. Na cesti je vidio ljude, činovnike, seljake, radnike, pa mu se činilo, da će živjeti s njima svima prijazno i prijateljski, jer nije ugledao ni jedno odvratno ni zlovoljno lice.

»Sada se počinje istinit život«, pomisli on. — »Sada je vrijeme, da ostvarim, što sam namislio.«

Svečano mu je bilo oko srca. Sjetio se, da je tako čisto i puno nade bilo njegovo srce prigodom prve svete pričesti.

»Neka bude s božjom pomoći!« — izrekao je skoro na glas; više nije mislio ni na debelog liječnika, ni na njegove savjete.

— Imate li kakovu sobicu u kući? — upitao je okruglu krčmaricu.

— Imamo, gospodine, nego, sveti Bože, upravo sinoć došla je iz Trsta neka žena, — lijepa je, a kako je odjevena, gospodine! Sad ćete je vidjeti, kad izađe

kroz hodnik. I neki je gospodin došao za njom, Bog zna, otkuda, ovdje ga nitko ne poznaje.

— A šta je sa sobom?

— Imamo još jednu, ali tamo spava naš Tone, kad dođe kući.

— Pa je lako možete iznajmiti za jedan dan?

— Dakako da možemo. Tone dolazi samo jedanput na godinu, na tri dana.

Kačur uđe u sobu, razvije svoj zavežljaj, umije se i preobuče.

Soba je bila velika, prazna, četiri velika prozora gledala su u njega; u kutu se nalazio krevet, tužan i samotan, kao na groblju. Dolje je tekla voda, tiha i široka, kao ribnjak; iz daljine su pobuđivale udivljenje tamne šume.

— Lijepa kazna! — smijao se Kačur. — Iz one mokre kotline u samo sunce! Dabome, tamo sam bio gospodin, car svoje škole, a ovdje, vele, da ću biti sluga, — međutim, sunce je sunce, a sluga je samo onaj, koji hoće to da bude.

Ogledao se u zrcalu: pristojno podrezana i iščešljana kosa, crna kravata, crne hlače, crni kaput.

— A sada k velikašima, rodoljubima!

Smijao se, ali mu srce nije bilo sasvim mirno. Mjesto da izravno pođe, počekaio je u gostionici pijući rakiju. Sjetio se debeloga liječnika.

— Baš su mi morali staviti na put tu debelu vreću. On je zasijao malodušnost u moje srce. Namjesto da mislim na svoju važnu zadaću, osjećam se slugom već unaprijed!

Ustao je zlovoljan i pošao. Sve su se magle već rastopile; pozdravilo ga je toplo jesenje sunce, prijazno i veselo, koje mu je pomilovalo lice.

— Gle! Već sam se gotovo bio ražalostio! — nasmiija se Kačur. — Eno, tamo je neki veliki dućan; tamo je po svoj prilici načelnik.

Stupio je u hodnik. Ususret mu je došao, skačući čudno i plešući u hodu, zdepast, tankonog čovjek u lovačkoj odjeći, crven, veseo, kozje brade.

— Šta želite? — užurbao se čovjek isto tako hitrim, žurnim glasom, koji je skakao i plesao. — Šta želite? Dobar dan! Šta tražite? Budite pozdravljeni! Otkuda ste? Stupite u sobu! Onamo, onamo! A tko ste vi?

Martin Kačur se začudi, uđe kroz vrata, koja prije nije vidio, sjedne za sto, na kome su bile dvije čaše uz bocu vina. Sjao je, ali je odmah i ustao, poklonivši se.

— Ja sam Martin Kačur, imenovan učiteljem u Zapolju, pa bih se želio pokloniti zapoljskom načelniku.

— Pa to sam ja, gospodine; ja sam zapoljski načelnik.

Nasmijao se veselo, smijehom, koji je skakao i plesao; stisnuo je Kačuru ruku, potreptao ga po ramenu i potisnuo za sto.

— Želite li piti? Hoćete?

I uzme mu ulijevati.

— Jeste li već koga pohodili?

— Još nikoga.

— Niste?

— Nisam.

— Lažete.

Načelnik žmigne očima, prekriži ruke na trbuhu i od srca se nasmije.

— Upravo sam stigao, — objašnjavao je Kačur ozbiljno, donekle tužno.

— Ni s jednim čovjekom iz Zapolja još nisam govorio, osim s liječnikom.

— S liječnikom? — zapita načelnik jako uzbuđen nagnuvši se duboko preko stola. — A šta je rekao? Je li šta govorio o meni? Šta, recite!

— Ništa nije govorio! — začudi se Kačur. — A i šta bi govorio?

— Govorio je! Znam, da je govorio o meni! Samo vi ne ćete da kažete, to je ono! Ipak, takove stvari!

Pogledao je Kačura u lice, nasmijao se drugi put iz svega srca, našto je nenadano prekinuo smijeh i postao ozbiljan.

— Tako! Vi ste sada, dakle, naš! Nadam se, da ćete svim silama, — no, ta razumijete. Omladinu treba uzgajati u duhu vjere i — no, vi već razumijete. Jeste li narodnjak?

— Jesam!

— Hm! I ja sam narodnjak. Međutim, ni jednu stvar ne treba pretjerivati. Štednja, lijepa čednost. Ako je pretjerujete — lakomost. Grijeh. — Können Sie deutsch?

— Znam!

— Kann ich! Dobro! Djeca neka uče njemački, šta će im sve drugo? Za seljake... zar ne? No, prosvjeta, napredak, dobro! To se razumije, zar ne?

Ozbiljnosti iznenada nestade s načelnikova lica; on se opet veselo nasmija. Kačur pocrveni i bilo mu je, kao da je pušio ljut duhan i pio jako vino. Ustao je i potražio šešir drhtavom rukom.

— No? Kuda? Kuda? Kome kanite sada? Popu? Tamo ćete nešto vidjeti. Tamo ćete vidjeti momka. Nego, ja i župnik smo prijatelji, pa zato ne velim ništa! Samo pođite k njemu! Bar ćete vidjeti! Zašto niste ispili vino? Dobro je ovo vino! No, dakako, čovjek pije i kod kuće i u krčmi...

Načelnik se uhvati objeručke za trbuh smijući se bučno; tresla mu se riđa, kozja brada; žmirkao je crvenim očima.

— Počekajte! Još nešto!

Uhvati ga za ruku i povuče u hodnik.

— Slušajte! Jeste li vi klerikalac?

— Ja? — uznemiri se Kačur.

— Jeste li, recite?

— Nisam, ne mislim o tim stvarima!

Kačur mu se istrgne užarena lica. Načelnik se mlitavo pogne, smijući se i žmirkajući obješenjački.

— Dabome, ne! Ni na koji način ne! Danas nitko ne zna, kako se stvari mogu okrenuti. Zato je najbolje, da se čovjek ne odlučuje ni na koju stranu! Zla su vremena, zaista! No, onda idite s božjom pomoći!

Oporo mu je stisnuo ruku, približio mu svoje lice toliko, da ga je skoro poljubio, a tada je iznenada skočio natrag, kao da se predomislio. Vrata su se zatvorila za Kačurum i on stajao na cesti, još uvijek sav crven.

»Ovoga poznaje debeli liječnik!« pomisli Kačur i pođe dalje oborene glave. Ali sunce je sijalo. Kuće su se svijetlile, kao na Uskrs. Magle su se rasplinule.

— A kakav je bio naš načelnik u onoj proklesoj kotlini! — reče u sebi Kačur. — Bio je klada; ovaj bar to nije, iako je inače čudan čovjek. No, Bog s njim!

Pošao je cestom, širokom i bijelom, koja se u velikom luku uzdizala sve više uz brijeg, do župne crkve. Išao je, kao da ide iz zatvora u slobodu. Sve jasnije i čišće, a opet sve više i dalje, prostiralo se odozdo šareno polje; pod njegovom rukom blistalo je Zapolje.

— Ne treba se bojati ljudi! — viknuo je iz punih grudi. — Ne treba se ljudi bojati, slušati ih i ravnati se po njima! Kao zemlja treba biti, kao ovo polje! Rodi, kad hoće, kako samo hoće, čovjek mu je rob. Tako treba: biti sâm svoj, slobodan! Slobodan poma-gać i radnik u svemu!

Zasvijetlila se visoka, bijela župna kurija pored crkve. Mirna je srca ušao u nju Martin Kačur. Uspeo se stepenicama i pozvonio.

— Tko je? — upita iza staklenih vrata dubok, osoran glas.

»Baš sladak nije«, pomisli Kačur pozvonivši drugi put.

Srdita ruka raskrilila je vrata, pa je Kačur ugledao malog, debelog, postarijeg gospodina u dugom talaru. Kačur se pokloni.

— Martin Kačur, učitelj.

Župnik ga promjeri dugim, tihim, hladnim pogledom stisnuvši mu nehajno ruku.

— Znam, znam, — odgovorio je lijeno, ne baš prijazno, ali ne ni grubo. — Ništa loše nisu govorili o vama, ali ni dobro. Prazan list. No, udite malo unutra.

Pozvao ga je pospanim glasom idući polako ispred njega u veliku, bijelu sobu; dugačak je sto stajao u sredini, stijene su bile prazne, samo je u kutu visjelo skromno, crno raspelo.

»U ovoj sobi sigurno ne prima bolje goste«, pomisli Kačur, dok je sjedao nasuprot župniku. Okretao je šešir na koljenima, sve se više zbunjujući; krv mu je navalila u glavu, pa je od saznanja, da crveni, porcrvenio još jače.

— Ja mislim, — govorio je župnik istim žalostivim i pospanim glasom. — Mislim, da ćemo se razumjeti i da ćete dugo ostati kod nas. No kažem vam otvoreno, da nemam nikakova povjerenja u mladu generaciju. Najela se idejâ, koje ne razumije i ne može probaviti, pa, kako je zbunjena sama, pravi još i u narodu smutnje. Znao sam odmah, što će se na kraju razviti iz oduševljenog zborovanja, iz tog pretjeranog narodnjaštva... No, o tome ćemo još govoriti. Arkota su nam htjeli narinuti, valjda ga poznajete, onog buntovnika. Međutim, ne bi ostao kod nas ni četrnaest dana, toliko kažem i toliko sam rekao. Što se vas tiče, već smo doznali, da ste tamo — gdje ste ono bili? u Kotlini! — da ste tamo nešto pleli. Nego, kako kažem, mlad ste još, prazan list, pa ćemo vidjeti, što ćete napisati na njemu.

Župnik ustane i stisne Kačuru ruku upravo onako hladno i nevoljko, kao i kad ga je primio.

— Ne sluti na dobro, — osmjehne se Kačur tu-robno, kad je izišao iz kurije. — Tih je čovjek, ali tvrd, tvrd. Na kraju krajeva, s njim ne ću imati posla; žao mi je, što sam mu se uopće išao predstaviti.

Na drugoj strani župne crkve, nasuprot kapelanije, stajala je škola, stara, siva zgrada; žbuka se ljuštila sa zida, prozori su bili maleni i neprijazni. Isto tako neprijazna i crna bila je i kapelanija, ali iza nje se, uz cestu, razastirao gust vrt, po kome se, pošljunčenom stazom, u ugodnoj hladovini, šetao mlad kapelan, rumena lica, s brevijarom u ruci.

Kačur je s tihom zavišću pogledao na vrt, na sjenicu, sakritu za drvećem, na rumenoga kapelana; nato je opet pogledao školu, pa mu se učinila još pustija i mračnija.

»Radost sigurno ne ulazi kroz ta vrata«, pomislio je. Postalo mu je hladno oko srca. Čudno slomljen, pošao je u klanac.

Na vrhu klanca isticala se usred malog vrta, ogradenog crveno bojadisanim plotom, prizemnica sa zelenim prozorima; ispod vinove loze, koja se dizala do krova, svijetlio se blistavo-bijeli zid.

»Tamo će jamačno biti, kako su mi govorili. Lijepo se smjestio.«

Pred kućom je na klupi sjedio visok, ugojen gospodin. Ruke su mu bile gole, alj rukavi košulje bili su snježno-bijeli; za pešću blistala su se zlatna puceta; preko crnog prsluka visio je dug, zlatan lanac; hlače su bile korektno izglačane; cipele su se svijetlile, ni praška nije bilo na njima. Lice debelog gospodina bilo je neobično slatko, bijelo i puno, iza zlatnih naočala gledale su mirne, čovjekoljubive oči.

Kačur pozdravi, gospodin se digne, ispruži obje ruke i velika mu se slatkoća razli po licu.

— Gospodine ravnatelj, dozvolite da se predstavim...

— Naša nova sila, da! Odmah sam to znao, čim sam vas ugledao na klancu. Pozdravljam vas, od srca vas pozdravljam. Uvjeren sam već sada, da ćemo se slagati, da ćemo se odlično slagati.

Kačuru je upalo u oči, da je ravnatelj govorio vrlo pravilno slovenski; izgovarao je riječi točno po gramatici, nije gutao završetke, nije griješio u padežima; u naglasku nije bilo ni traga dijalektu.

»A rekli su mi, da je iz Ribnice«, pomisli Kačur.

— »Iz knjige je, iz gramatike.«

Kačuru nije nimalo bila priyatna ta pretjerana slatkoća; hvatala ga je od nje zima; toplije bi mu bilo, da je ravnatelj bio bučan, grub čovjek, koji voli zapovijedati.

— Jeste li već razgledali Zapolje?

— Za vožnje sam razgovarao s liječnikom; bio sam već kod načelnika i župnika.

Upravitelj mu se blago zaprijetio kažiprstom smijući se.

— Najprije se treba javiti pretpostavljenom. Međutim, to je dakako samo šala. Ja nisam vaš pretpostavljeni, nego vaš drug i prijatelj. Jeste li već vidjeli školu?

— Vidio sam je. Pričinila mi se nekako vrlo starom i odviše ubogom za ovako lijep i velik kraj.

— Ne sudite po vanjštini. To, što vi nazivate starošću i uboštvom, za školu je mnogo prikladnije, nego raskoš i blještavilo. Ta, poznato vam je, da u omladini treba razvijati smisao za ozbiljnost i poniznost. U tamnoj sobi čovjek lakše uči, nego u svijetloj; na kiši je omladina mirnija, nego na suncu.

Kačur nije odgovorio. Gušile su ga slatke, mirne, ozbiljne ravnateljeve riječi; padale su mu na glavu, na srce, kao teška, studena sjena. Ravnatelj mu je stisnuo desnu ruku, a lijevu mu položio na rame.

— Tako, prijatelju. Sporazumjet ćemo se mi još bolje, jer nikoga čovjek ne može tako upoznati, kao druga u radu.

Kačur se šutke pokloni i pođe. U grlu ga je gušilo, oči su mu bile zamagljene, pa su vidjele još jedva polovicu ljepote, koja se prostirala duboko pod njim, na prostranoj sunčanoj ravnici.

»A kako bi i bilo drugačije, zašto bi bilo?« pre-mišljavao je. — »Čega sam se uplašio? Sve, što se ne nalazi u zakonu, što nije zapovjedbno, nije ni dozvoljeno; ono je protiv regula društva. Zar sam se nadao, da će odmah biti drugačije? Lako je orati mekani humus, ali teško neplodni kamen.

Pošao je sa široke ceste strmim klancem u provaniju, zaštićenu glomaznim šiljastim stijenama. Visoko gore gledala su zelena stabla u mrak, dubljina je bila tamna i studena, ispod pećine tekla je voda, već kod izvora široka, tiha, modro-zelena. Pokraj visoke stijene zavijala je staza, drveno brvno bilo je položeno preko vode; u kamen je bila usječena klupa.

Kačur sjede. Tišina je postala još dublja, kad ni svoje korake nije više čuo po pijesku. Voda je bila mirna, kao začarana u proziran kamen; vrbe se nisu ni maknule; gledale su, mučeći, svoj odraz, crn u zelenom zrcalu; nijedan trak sunca nije prodro u dubljinu.

Ozada, kao u velikom prozoru, svijetlilo se Zapojlje u podnevnom sjaju. U župnoj crkvi je zvonjelo i odzvonjelo, prigušena se pjesma odbijala od sivih stijena; tišinu nije uznemirila.

Kačur je duboko uzdahnuo, kao da se riješio golema tereta. U samoći se osjećao jačim i slobodnijim; ovdje mu se ono, što je doživio, činilo manjim i neznatnijim. Ljude, pred kojima je prije stajao sasvim blizu, gledao je sada izdaleka, mirnim okom, pa ih je upoznao i progledao točnije sudeći nepristrano i hladno.

»Nijedan od njih nema one nemarnosti, koja bi bila najveća. Nijedan nema nazora, ideja, uvjerenja; boriti se čovjek ne treba s onima, koji nemaju oružja. Ljudi su umorni, klonuli i žalosni od vječnog, uvijek istog i uvijek dosadnog dnevnog rada. Međutim, u dnu srca oni su, kao svi drugi ljudi, blagi i poštteni. Treba se samo priučiti na njih, upoznati njihove brige i nevolje. Stroj je opasan samo tako dugo, dok mu čovjek ne prouči mehanizam.«

Lakšim se korakom uspeo iz dubljine na veliku cestu. Sretao je žene, koje su nosile ručak u ciglanu; prošao je pored njega bolje obučen, suhonjav i blijed čovjek, vjerojatno činovnik, koji se zagledao u njega radoznalim, nepovjerljivim pogledom; dolje na polju micale su se žene u šarenim maramama sa srpovima u rukama u dugoj koloni po njivama, a onda posjede dale po travi ispod ceste. Uzduh, još čas prije čist i svjež, punio se prašnom, vrućom sparinom; sunce je žeglo, kao u kolovozu.

Kad se vratio u gostionicu, Kačur je bio umoran. Poslije ručka potražio je stan blizu župnikove kurije, tjesnu sobu sa siromašnim, starinskim pokućstvom.

— Ovdje je stanovao i prijašnji učitelj, — objasnila mu je gazdarica, trgovkinja.

— Da li je bio dugo u Zapolju?

— Nije dugo, jedva godinu dana. Otišao je kao preko noći. Nijedan ne ostaje ovdje dugo.

— A zašto je otišao?

— Družio se s radnicima, a nije išao u crkvu. Bio je dobar gospodin, samo se nije dolično odijevao.

Kačur se sporazumio za hranu. Izračunao je, da mu ostaje, za slobodne izdatke, pet forinti mjesečno.

Prvu je noć spavao u gostionici, u prostranoj, praznoj sobi; duboko je odahnuo, kad je ugasio svjetiljku. A kad ju je ugasio, muklo je zašumjelo pod prozorom. Ustao je i zatvorio prozor.

»Po danu voda nije šumjela; ležala je kao mrtva; probudila se tek u noći.«

Ispred njega su prolazila lica, koja je upoznao preke dana; kad je zadrijemao, našao se u velikoj, bijeloj župnikovoj sobi, gdje je udario pesnicom po stolu, da je odskočio brevijar.

— Odlučio sam da živim i radim za svoj narod. Nema sile, koja bi mi osujetila namjeru. Svet je moj poziv, pa ja sâm, ja, čovjek, moram nestati u njegovoj gloriozi!

Zbacio je pokrivač sa sebe i probudio se zlovoljan. Zagledala su se u njega četiri velika, crna prozora, a voda odozdo zašumjela.

Zaklopio je oči; a nije još ni zadrijemao, kad su mu misli pošle ljepšom cestom. Ugledao je starinski, sivi grad, prostrani park uza nj i otvorenu, bršljanom okićenu sjenicu uz cestu. I u sjenici svijetlu, crvenu bluzu, bijelo lice i crne oči.

Uzdahnuo je i nasmiješio se u polusnu.

II

Bilo je to u nedjelju prije podne, kasno u mjesecu studenom, kad je Martin Kačur pješao iz Zapolja u Bistru. Nebo je bilo nisko i sivo, magle su ležale po ravnicima, pužući lijeno i tiho nad močvarama. Cesta je bila razmočena i blatna, kuće uz nju gledale su mrko, a bile su prljave i čađave.

Ali Martin Kačur nije vidio ni sivoga neba, ni magle, ni čađavih kuća; veselo i sunčano bilo je njegovo srce.

Bio je to jedan od onih časova, kad se osjećao snažan i slobodan, kao nikada prije.

Stigao je u Bistru, do bijele, jednokatne kuće; bio je radostan i svečan, kao da stoji u sunčan, blagdanski

dan pred crkvom. Na kući je visio skroman, gotovo sakriven gostionički cimer; čovjek je morao baš biti žedan, da bi ga opazio. Inače kuća nije nalikovala na gostionicu; nije bilo kozlića pred njom, ni korita za napajanje goveda i konja; krčmar nije stajao među vratnicama; nikada nije pijanac pjevao u hodniku, prozori su bili gospodski i čisti. Kirijaši se nisu zaustavljali pred njom, a momci su nedjeljom prolazili pokraj nje, kao pokraj crkve. Gazda je bio bogat, pa je točio vino putnicima, koji nisu plaćali, studentima, koje koji su dolazili ljeti u nedjeljna popodneva. su dolazili ljeti u nedjeljna popodneva.

Kačur je ušao u sobu i sjeo za stô, pokriven svijetlim, bijelim stonjakom. Kad je gospođa Sitarova otvorila vrata, hitro je ustao i poklonio se. Gospođa je bila visoka, lijepa žena. Jedino, što je Kačura smetalo, bio je diskretan, malo preziran osmijeh, koji joj nije silazio s usana.

— Malo vina, zar ne? Malo vina?

Donijela je vina, šunke i bijeloga kruha; nato je udobno sjela za sto i prekrstila ruke na prsima. Kačur ju je već dobro poznavao, ali je ipak uvijek pocrvenio, kad je osjetio na licu, kako ga mirno i veselo gleda.

— Kako je s vama? Kako vam se sviđa u Zapolju?

— Nije loše.

— Sad imate zacijelo već više poznanstava; sa ženama naročito.

Kačur još jače pocrveni.

— Ne poznam nijedne žene u Zapolju.

— Pa kažu, da ste liberalac.

— Što sam? Zašto?

— Kažu; to se čovjeku odmah na licu pozna. Jeste li već govorili s bilježnikovicom?

— Nikada. Jedva je poznajem.

Njen je osmijeh postajao sve veseliji, ali nekako i nepovjerljiv.

— Zaista ne? Čini li vam se, da je lijepa?
— Nije ni lijepa, ni ružna; ne tiče me se.
— Ona se zaljubljuje u svakog mladog čovjeka, koji dođe u Zapolje. Ne zato, što bi ga zaista voljela, nego se već naučila na to. Zato je muž neprestano tuče.

— Zaista?

Kačur ju je u čudu gledao.

»Zašto ona meni to pripovijeda?« mislio je u sebi.

— Nekada, dok je još bio mladi poreznik u Zapolju, — smijala se gospođa. — Bilježnik je došao kući baš u pravi čas, — no, znate već kada? Pomogao je porezniku da se obuče oprastajući se s njim uz osmijeh, ali bilježnikovica nedjelju dana poslije toga nije mogla izlaziti iz kuće; a kad je izašla, imala je modricu pod okom.

Gospođa se glasno nasmijala, nadnijela se duboko nad stô prebacivši jednu nogu preko druge. Kačur je sreo njezin pogled: bio je topliji i zamagljen.

Spustio je glavu, natočio čašu i žurno je ispio.

»Zašto to? Šta je to?« mislio je u sebi. Nešto ružno, nerazumljivo i novo ušlo mu je u srce.

— Tako! Dakle s bilježnikovicom nema ništa? — zapitala je ona.

Njen je glas bio sasvim miran; i pogled joj je opet bio hladan i veseo.

— A šta je s Martinčevima? Jeste li već razgovarali s njima?

— Nisam, nego kažu, da ih je mnogo. Danas sam ih vidio, kad sam išao ovamo: pet ih je bilo na pragu.

Gospođa se zvonko nasmija.

— Pet? Deset ih ima! I Bog zna, koliko će ih još biti! Svaka ima pet hiljada miraza, pa ipak nitko ne dolazi po njih. Za seljake ne mare, a drugi se boje rodbine i pobožnosti. U nedjelju idu s večernice, jedna za drugom, kao guske. A svaka drži molitvenik u ruci i gleda u zemlju.

Kačuru postane neugodno.

»Ona zacijelo nešto namjerava. Drugačije ne bi toliko govorila, bez smisla i značenja. Šta se mene tiče bilježnikovica i sve druge žene na svijetu?«

Gospođa je opazila zlovoljnost na njegovu licu, koje se zarumenjelo, pa je odmah i njeno lice postalo opet ozbiljno i prezirno, kao prije; ostao je samo slab smijesak na usnama.

— Čini mi se, da se vama ovakove pripovijesti ne sviđaju? Da se uopće ne interesirate za žene?

— Ne zanimaju me, Boga mi! — odgovori Kačur skoro grubo.

— Želite li još četvrt vina?

— Molim.

Gospođa izađe s bocom i ne osvrnuvši se na Kačura.

»Ražalostio sam je«, pomisli Kačur ljuteći se na se i na nju. — »Ali šta je htjela? Zašto je tako govorila? Nije joj bilo lijepo lice; vidio sam takove žene u Ljubljani katkada uveče i brzo sam prolazio pored njih.«

Naslonio je glavu na dlanove i nije bio veseo. Ni oči mu nisu tako veselo gledale, kao prije, kad su se otvorila vrata, na koja je ušla Minka. Tako je bilo bijelo njeno lice i tako crne oči, kao prvoga jutra, kad ju je vidio u sjenici; čak joj je i bluza bila crvena; u tom trenutku opazio je prvi put na njezinim usnama isti, jedva vidljivi, prezirni i nepovjerljivi osmijeh, koji je vidio na usnama njene matere.

• — Danas ste zlovoljni i sjetni, gospodin Kačur?

Kačur je ustao i pocrvenio; stisnuo joj je ruku. Ona je stajala pred njim mirna i nasmiješena; njena je ruka ležala u njegovoj, ali nije vratila stisak.

— Ni zlovoljan, ni tužan, nego veseo, što vas vidim, gospodice Minka; tako, kako sam veseo i sretan u snu, kad vas ugledam.

Sjela je na stolicu, gdje je malo prije sjedila njena mati.

— Ne tamo, gospođice Minka, sjednite nekamo bliže... Ne tamo!

Pogledala ga je začuđeno, nasmijala se i sjela na klupu uz stijenu, baš pokraj njega.

— Sasvim ste drugačiji danas. Šta vam se dogodilo? — zapita ga ona.

Ispio je žurno; lice mu je bilo vruće, a oči mu blistale od žara.

— Ni malo drugačiji! Uvijek su moje misli sasvim pijane i nesređene, kad ste vi blizu, a moje riječi pune molbe i nespretne, kao u dječaka, koji je kažnjen... A danas pogotovo!

Minka se nasmija i ostavi svoju ruku u njegovima.

— Danas pogotovo? To sam vidjela i zato sam pitala.

Nije se nasmijao za njom, pogledao ju je u oči dugim, ozbiljnim pogledom; njegove su usne htjele progovoriti, pa su zadrhtale.

— Smion sam danas, po utjehu sam došao k vama. Zbilja...

Pocrvenio je i oči mu se zasvijetlile.

— Teško meni, kad vi ne bi bili u mojim mislima. Čovjek je slab; hoće u oblake, a ipak mora imati štap i oslon na zemlji. Već sam vam pripovijedao, kako je velik poziv čovjeka, koji zna, da ne živi za se, već za druge. I kako su veliki njegovi naponi i muke. Čudno mi je i ne mogu razumjeti: žive tamo ljudi, sami za se i za svoju porodicu, ne brinu se ni za koga, ne koriste nikome; mogao bi čitav svijet izginuti, a oni ne bi maknuli ni malim prstom, da ga spase; samo neka ostane njihova kuća. Ti ljudi su uvažavani i njihovi se govori slušaju s poštovanjem. A ima i drugih ljudi posebne vrste, sasvim drugačijih ljudi, koji nisu razboriti. Ne rade za se, ne žive za se, nego hoće na svaki način, nauštrb sebi, svojoj porodici i čitavom svijetu, živjeti za druge ljude; kao Krist, koji se dao raspeti za druge.

Ona ga je slušala, ali je njeno lice bilo mirno: smiješak joj se nije gubio s usana. Martin Kačur je vidio ljepotu njenih očiju, njena lica i njenih usta; smiješka nije vidio.

— I za te ljude nitko ne mari, a njihov je život težak... Sirotinja, jede zobeni hljeb, a ja im donesem bijeloga kruha: »Što će mi ta bijela gljiva?« vele. »Tko ju je naručio i tko te je zvao?« Kao bolesnik je čovječanstvo: mrzi liječnika. A ja mislim, gospođice, da na svijetu nema ljepšega zvanja od zvanja dobrovoljnog liječnika, koji ne žanje ni novce, ni časti, već samo žalost i muke.

Gledala mu je u lice, čudila se plamenu njegovih očiju i crvenilu njegova lica, ali ga nije razumjela.

Nagnula se niže i pogled joj je postao povjerljiviji.

— A zašto to? Zašto sve to?

— Zašto? — začudi se Kačur.

— Da, zašto? Koja korist vama od toga?

— Koja korist? Nikakva korist. Ta kazao sam, da se ne može, da je još zabranjeno ne koristiti se. Gdje je korist, tamo nema... tamo nema poštenja. Kako bi moglo koristiti, kad čovjek ne radi za se! A kad ne radi za se, radi sebi na štetu.

Njoj se iznenada lice uozbilji.

— Mislila sam, da ste pjesnik.

I opet se Kačur začudi.

— Zašto bih bio pjesnik?

— Pjesnici ne misle na svoju korist i govore tako lijepo, kako ste vi govorili. Međutim, zato pišu pjesme. A vi pjesme ne pišete.

Kačur pogleda u nju, a od nje u daljinu; plamen mu se nije ugasio u očima.

— Zar ne može čovjek biti pjesnik, ako i ne pravi stihove? — govorio je tiše, mirnijim glasom. — Svi oni, koji su više ljubili svojega bližnjega, nego

sami sebe, bili su pjesnici. I pjesma je svako njihovo djelo.

— Kako ste čudni danas; kao ... na Posljednjoj večeri!

Kačur se nasmije i lice mu se razvedri.

— Zaista, govor je bio slavniji, nego stvar, a gesta veća, nego govor. Nepotrebna tragika; suzna »Oda mrtvome hruštu«. I pomoćni se učitelj približio Isusu, jer kani za inat načelniku i popu osnovati čitaonicu. Ništa više nije smiješan Pilat-načelnik od Krista-učitelja. Ali treba istaknuti, da hrušt, kad je bila složena oda za njega, nije osjećao ništa manje smrtne bolesti, nego što ću ih jedanput ja osjećati. Zato mi oprostite, što sam tragično govorio; bilo je smiješno, ali sam govorio tako ozbiljno, kako sam ozbiljno osjećao.

Minka je slušala zamišljena, ali u njenom pogledu nije bilo ni sućuti, ni oduševljenja, ni sažaljenja.

— Pa zašto se prtljate u takove stvari? Zar vam to ne će škoditi?

— Dabome da će mi škoditi.

— Zašto, dakle?

Kačur ju je pogledao u neprilici misleći; učinilo mu se, kao da ga je upitalo dijete: »Zašto živiš?« — i da mu nije mogao odgovoriti.

— Ne znam, zašto! Zašto mi je toplo i tako nemirno srce, kad vas ugledam? Ne znam, zašto. Zašto bih si dao ruku odrezati, smiješeći se, bez jauka, kad bi to vi željeli? Ne znam, zašto. Kako bih mogao zapovijedati srcu? Ravna se, kako se mora ravnati, ide svojim putem; ni jedna ga misao ne može zaustaviti. Šta bih ja bio, kad u meni ne bi bilo velike želje, da koristim drugima, da im darujem to malo, što imam? Zar ne bih bio gori od životinje, kad bih znao svoj put i ne bih pošao njime, jer na raskršću stoji gospodin župnik s batinom u ruci? Kad bih vidio, da moram ići nadesno, a išao bih nalijevo, jer

je tamo za me priređen veći komad hljeba? Ta imam tako malo, to je življenje tako maleno i malovrijedno, pa zar da ni to ne darujem? To je kao s ubogim poklonom udove iz Svetog Pisma: ništa nije manje vrijedan od talenta bogataša. I kad ne bi darovala, njen grijeh ne bi bio ništa manji od grijeha bogataševa.

Minka je gledala u stô. Kačur je i sam vidio, da ga već ne sluša, pa se rasrdio sam na sebe.

— Zašto je bila potrebna moja propovijed? Ta nisam došao, gospođice Minka, da tužim i da uveličam svoje siromaštvo. Nije bilo inteligentno, da sam tako govorio; nikad moj govor ne bi bio takav, da moje srce nije tako blizu vama! Samo sam zato došao, da vas vidim, da opet bude življa i ljepša vaša slika, koju nosim u srcu. Danas sam vas morao vidjeti. Kad odlazim odavde, moje su misli čistije, a moja je snaga sve veća. A noćas mi treba velika snaga i čisto srce.

Pogledao ju je velikim, žarkim očima, usne su mu drhtale; htio je još govoriti, ali je spustio glavu i poljubio joj ruke.

Minka se smiješila istim tihim, mirnim i pomalo prezirnim smiješkom; gledala je na njegovu razbarušenu kosu, na njegovo mlado, skoro sasvim golo, djetinjski povjerljivo lice.

— Kako ste vi čudni, gospodin Kačur! Ja sam uvijek mislila, da ste pjesnik! Samo pjesnici govore tako zbunjeno i... ljube ruke.

Nasmijala se, a Kačur se iznenadio. Oblila ga je crven. Nato se nasmijao nezgrapno, u neprilici, oči su mu se orosile; kao dijete, kome se prignula baka: »Zašto samo kriške narandže? Zašto ne voliš cijejele?« Ruke su mu se tresle, kad ju je obgrlio oko vrata i poljubio u usta.

U vatri su mu se žarile oči, lice mu se izmijenilo, lijep je bio i novo je svijetlo sijalo u njemu.

— Minka! Nikada, nikada te ne ću ostaviti!

Plakao je i bio kao pijan. Ona se tromo odmaknula od njega; lice joj nije bilo crveno, oči su joj gledale veselo i jasno; osmijeh joj je bio miran, kao i prije.

— Dosta je, gospodin Kačur.

Iznenada se nasmijala.

— Kako je čudno vaše ime. Kačur, a pored toga još i Martin! Pjesnik se nikada ne bi smio tako zvati. Moja mati je nekada imala ljubavnika, koji je bio vrlo bogat i vrlo lijep, pa ga naposljetku samo zato nije voljela, jer je imao čudno ime.

Zasmijala se glasno pogledavši Kačura neobično zrelim, vrućim očima.

— Kako se zvao? — upita je Kačur zamišljen i iznenađen.

Minka se smijala, pritisnula maramu na usta, a oči joj zasuzile.

— Kakvo ste vi dijete, gospodin Kačur! Tako naročito i mudro govorite, kao Sveto Pismo, ali ste dijete, da se Bog smiluje.

»Šta sam joj učinio?« pomisli on, jer je nije razumio. Ali je slušao njezin smijeh, pa mu je bilo gorko oko srca.

— Ne sada! — molio je. — Tako se nemojte smijati sada. Meni je... kako mi nikad nije bilo u životu. Da sam zvijezde hvatao, toliko sreće ne bih uhvatio nikada.

Uhvatio ju je za ruku gledajući je orošenih očiju.

— Gledajte, tako malo imam, a sada osjećam, da imam mnogo, jer je tako golema, beskonačna moja ljubav. Čuvajte je! Sto puta će se povećati moja moć i moj imetak, ako me blagoslovi vaša ljubav!

Minka se smijala gledajući ga blagonaklono, kao drago dijete.

— No, sada je već dobro, gospodin Kačur. Prestanite sada.

Pogledao ju je, pa se začudio, kako je mogla biti tako lijepa i vrijedna ljubavi i svega poželjenja, kao i prije.

— I nijedne druge riječi?

— Kakove riječi?

— Samo bih jednu riječ danas želio od vas, gospođice Minka. Toplu, prijateljsku riječ, — drugo ništa. Samo riječ, koja bi mi u srcu ostala, kao vječno blago i koje bih se sjećao u nevesele sate. Jednu samo riječ.

— No?

Položila mu je obje ruke na rame, kao mati, pogledala mu u oči, pa se nasmijala.

— Pa volim vas!

Izljubio joj je ruke, dršćući od sreće.

— A sada je dosta, gospodin Kačur! Zaboravili ste, da je već skoro podne.

Njemu se nije činilo nikako razumljivim, da mora u podne otići; on ne bi zamijetio ni mraka, ni noći.

— Samo još minutu! Trenutak samo.

Napolju je bila samoća i tuga.

— Samo još trenutak!

Minka je ustala stisnuvši mu ruku.

— Doći ćete još mnogo puta. Zašto ste tako žalosni, kao na Posljednjoj večeri?

Kačur se nasmijao, ali se osjećala britkost u njegovu smijehu.

— A ako se više ne vidimo?

— Zašto se više ne bi vidjeli?

— Ako se više ne vidimo tako, kao danas? Uvijek sam vas sa svim svojim srcem volio, gospođice Minka, i nikada vas ne ću zaboraviti.

— Zašto ste žalosni?

— Jer vas ljubim. Otkuda ljubav i otkuda tuga?

— To su iste riječi; tako ste i prije govorili, — osmjehnula se Minka.

— I nikada više. Za oproštaj, moguće za dugi rastanak.

Zatvorila je oči, smijala se licem, pa mu je ponudila usta. I on je zatvorio oči, nježno joj položio ruke na ramena i poljubio je.

Svjež, vlažan uzduh udario mu je u lice, kad je izašao na cestu, pa mu se u prvom času zamaglilo pred očima. Uhvatio se za čelo, zastavši. Već tada, još u polusvijesti, zabolo mu se u srce neprijatno, još sasvim nerazumljivo, suprotno čuvstvo. Na zavoju se ogledao; nikoga nije bilo pred kućom; tuđe i spokojno gledala je u njega bijela kuća, kao da nije nikada prešao njezina praga.

Osjećao je sjenu, kako mu liježe na srce, ali nije znao ni otkuda je došla, ni zašto je došla.

Dan je bio pust i maglen, kao i jutro. Toliko da je kroz maglu sinulo pospano, rumenkasto svijetlo. Kačuru se učinila cesta u Zapolje vrlo duga i nevesela.

Sretao je seljakinje i seljake, kako se vraćaju s velike mise; seljaci zablacenih cipela, seljakinje visoko zadignutih sukanja; nekoji su prolazili uz njega, a da ga nisu ni pogledali, dok su ga drugi neprijazno, nepovjerljivo pozdravljali.

— Nije bio na misi, — rekao je seljak, koji je baš prolazio.

— Ženi se kod Sitarovih, pa radije ide onamo, — odgovorila je seljakinja.

Seljak se nasmijao.

— Tu kaznu bih mu priuštio.

Kačur je slušao ne pogledavši nikoga i požurivši korake.

— Šta sam im skrivio? Nikada ih još nisam vidio, nikada nisam govorio s njima, a ipak me mrze.

— Šta se taj fićfirić skiće okolo? — promrlja momak tik uz njega podbočivši se, da bi se zakvačio o

Kačura laktom. Kačur je stupio u stranu, a momci pošli dalje.

— Neka se ne vrti odviše oko djevojaka! — viknuo je netko za njim.

— To je onaj učitelj, koji ne ide u crkvu!

Govorili su i smijali se; Kačur je žurio dalje i već i nije sve razumio. Bio je crven i tresao se od ljutine, ali na usnama mu je bio smiješak.

— Kupit ću si visoke cipele i prsluk, pa će sve biti dobro. Tada me više nitko ne će pitati, idem li u crkvu. Čudno je, kako je Bogu toliko stalo, da fićfirići budu pobožni... Zašto mi se to desilo baš danas, kad bih morao biti veseo i kad bi moralo sunce sijati?

Kad je stigao kući, učinila mu se soba jako tijesna, osamljena i uboga. Svu ju je ispunila nerazumljiva, bezuzročna, duboka tuga njegova srca.

— Zašto je to moralo biti baš danas?

Sjetio se nje, oćutio je na usnama njen poljubac, pa je zadrhtao. Ali žalost mu je ostala u srcu i nije mogla napolje.

— Je li to bila ljubav? Je li to bila ljubav, kad se nasmijala i položila mi ruke na ramena... kao djetetu?

Bio je daleko od nje, ali je vidio njezino lice, njezin smijeh i njezine mirne oči, pa se prestrašio svojih misli.

— Teško je moje srce... Bog zna, zašto. Zato su mi misli nelijepe i nepravedne.

Gazdarica mu donese jelo.

— Jeste li opet bili u Bistri, gospodine?

— Bio sam, — odgovori Kačur neprijazno.

Stajala je pokraj stola smijući se; vidjelo joj se na licu, da bi voljela razgovarati.

— Ne zamjerite; kažu, da zalazite onoj...

— Šta je s njom? — pogleda je mrko Kačur.

— Ništa ne kažem; nego vele, da one obje, mati i kći, prave budalu od svakoga, tko dođe k njima. Mnogi se već tamo opekao, da ga je dugo boljelo. Sad zalazi k njima inženjer...

— Koji inženjer? — prestraši se Kačur problje-divši.

— Onaj crni... kažu, da će je uzeti.

— Zašto mi to pripovijedate? Što se to mene tiče? Nosite sve sa stola, nisam gladan!

Kad je gazdarica zatvorila vrata, Kačur je ustao i pošao k prozoru. Dolje je bila uska, blatna ulica, a preko puta siva kuća s malim, crnim oknima; njemu se činilo, da gledaju upravo u njega, kao bodljikave, oštre oči.

— Žensko olajavanje. Dabome, samo žensko olajavanje. To im je zvanje i posao; čudno, da joj nije odmah natovarila dva ili tri inženjera i još nekoliko ljudi drugih zvanja!

Srce mu je gorjelo u vatri i glava ga je stezala.

— Kako bi bilo lijepo, da i ono malo ljepote, što je čovjek ima, a koju potajno ukrade, prljavi jezici ne zagade; zagorčaju mu i tu bijednu kaplju radosti. Za svaki se sunčan trenutak treba posebno boriti.

Sivi dan mjeseca studena ugasio se žurno; rano poslije podne se smračilo.

— Duskora će doći vrijeme! — pomislio je Kačur.

— Bude li vam kada teško i trpkno, dođite k meni! — rekao mu je liječnik. — Zašto ne bih otišao k njemu? Nikada više nisam govorio s njim, ali mi se čini, da sve više razumijevam njegove savjete.

Bio je štur, mokr mrak, kad je Kačur izašao na ulicu. Liječnik je sjedio u ugrijanoj sobi, obučen u dugu, šarenu haljinu za spavanje; imao je šubaru na glavi i pušio je iz turske lule s dugačkim čibukom. Kada je Kačur ušao, nije ustao, samo mu je stisnuo ruku.

— Hej, prijatelju, dakle vas ipak jedanput vidim. Ne zamjerite, što sjedim; umoran sam i lijen. Marice! Marice!

U sobu uđe doktorova žena, obučena u istu takovu dugu, šarenu haljinu za spavanje; bila je visoka i jaka, oči su joj gledale autoritativno, a usne joj bile debele i smijale se dobroćudno.

— Čaja, Marice! Jakog, vrućeg! Ovo je naš mladi učitelj.

— Jeste li i vi pijanac, kao moj muž? — nasmija se ona među vratima, pa izade.

I liječnik se nasmijao.

— Nije loša žena, samo je treba pritisnuti. No, a sada pričajte, što vas je dotjeralo k meni? Jer sami od sebe niste došli, inače bi već prije to učinili.

Kačur se želio veselo nasmijati, ali je pocrvenio.

— Sami ste rekli, da dođem k vama, ako mi kada bude teško.

— I sada vam je teško! Hm!

Doktor mu se ozbiljno zagleda u lice, povuče golem dim, koji ga je zavio u gust oblak.

— Šta se desilo?

— Nije se desilo ništa naročito...

Kačur je bio u neprilici; požalio je, što je došao.

— No, sada još nije odviše zlo, sve se još daje popraviti. Ja sam naime liječnik, doktor Brinar, pa nijedna klepetuša u Zapolju ne zna toliko, kao ja. Prvo: noćas mislite u gostionici »Mantova« osnovati čitaonicu i obrazovno društvo. Drugo: zaljubljeni ste u Minku, koju smo vidjeli, kad smo se vozili ovamo; i ako hoćete da se divite mojoj oštroumnosti, što bi mi bilo vrlo milo: znao sam već tada, da ćete se zaljubiti u nju. To je početak i svršetak svega zla. Seljaci imaju običaj, da me zovu prekasno; vi ste još stigli na vrijeme. Dakle: prvo, ne osnivajte u gostionici »Mantova«, ni igdje, ništa; izbjegavajte Bistru i njena iskušenja, kao vraga.

Kačur odgovori srdito:

— Nisam zato došao da vas pitam, šta treba...

Liječnik se nasmijao:

— Ni ja to nisam govorio zato, što sam mislio, da ćete me moliti. Vaša sudbina je već zapečaćena: šteta. Tamo u ladici imam napisanu raspravu, kojoj je zaključak ozbiljan i na iskustvu zasnovan savjet državi, neka zatvori u ludnicu sve idealiste, koji čovječanstvu više škode, nego koriste. Jedni ludaci sve pobijaju i sve osnove ismjevavaju; drugi ekstremisti su idealisti, koji dosađuju čovječanstvu svojom ljubavlju. Jedino, što izrade svojom glupošću, jest to, da daju podesnu priliku probisvijetima, koji se skrivaju pod maskom ludog idealista, da lakše stječu novac i slavu.

— Nemojte baš tako misliti, — odgovori Kačur nasmjehnuvši se, da vidi liječnikov osmijeh. Ali liječnik je ostao ozbiljan i pogledao je Kačura gotovo zlovoljno.

— Mislim tako!

Gospođa je donijela čaj.

— Dovoljno je jak. Više ne dam ruma.

— Slušajte i učite se! — namignuo je liječnik žalosna lica Kačuru.

— Dakle, vi ste sada Minkin ženik? — upitala ga je gospođa.

— Šta bi! Šta bi! — požuri se liječnik. — Svatko može lagano postati Minkin ženik... za nedjelju dana.

— Nemojte ga slušati. Nema čovjeka, o kome bi moj muž šta lijepo govorio...

— Zaista, nema ga! — potvrdi liječnik.

— A Minka je sasvim poštena djevojka. Malo je vesela, kakve već jesu djevojke.

— Vesela je, istina, — potvrdi liječnik smijući se.
— I ti si bila vesela. No, nali!

Nalila im je čaja, pa se oprostila.

»Možda je bila slična Minki?« mislio je Kačur u sebi i razljutila ga ta iznenadna misao, kad je usporio široki, snažni obraz liječnikove gospode s bijelim Minkinim licem.

Pio je čaj, pa mu se razgrijala glava.

— Zna li, zašto sam došao k vama, gospodine doktore? Sad sam odjedanput spoznao, zašto; prije sam to samo osjećao. Nemojte misliti, da sam pijan od čaše čaja, nego . . . ozbiljno, tako su mi lijepe bile misli, da bi ih bez straha svakome pokazao. Nisam ih pokazao nikome, a ipak su ih svi blatili, koji su me sretali i koji su slutili, što je u mome srcu. Ljubio sam tu djevojku. Sada je ljubim još više, nego prije. Da je baš sama Mesalina, tko mi može zamjeriti, što je volim, i tko mi može zabraniti ljubav, koja je sasvim čista? Ja ne bih kazao prijatelju, poštenu čovjeku, da ga njegova nevjesta ne voli. Ako on voli nju, ona je posvećena, pa moram govoriti i misliti o njoj samo onako, kako on sam govori . . .

Kačur umukne; i liječnik je šutio gledajući, kako se peć žari. Kačur je opet nalio čaja, koji je bio vruć, pa mu je skoro opekao usnice.

— I ono drugo, što mi predbacujete. Da osnivam! Promislim li dobro, stvar zaista nije toliko vrijedna i nema puno smisla. Koristi će od nje ipak biti neka- da, a kad budu (to će se jamačno desiti!) svi tako radili, kao što ja mislim raditi, ne će naš narod biti više posljednji. Sva nesreća, koju smo doživjeli, izvire iz jedne laži: da nemamo kulture! Da, dakle, nismo vrijedni stupiti među druge narode i da moramo kupiti ostatke, kad su drugi već sve bolje pojeli! Šta je radi toga potrebno? Treba im pokazati, da imamo kulturu! Sad smo tek izjavili, da egzistiramo; odsad treba pokazati, šta smo. Prije je bio najvažniji rad protiv vanjskih neprijatelja; mislim, da je

to bilo lakše; a sada je došlo vrijeme, da se radi unutar granica. Najprije unutrašnji neprijatelji, — sav narod treba da ustane protiv njih; i svetac je bio onaj, koji je govorio na zboru. Ja sam sâm bio, kao dvanaestgodišnji dječak, kod Svete Trojice, gdje sam slušao Tavčara, — tresao sam se i plakao. I danas vidim: kakav je taj narod, za koji sam ja pripravan dati svoj život? Takav će biti, kakovim ga napraviš, toliko će znati, koliko ga naučiš, — tako ja mislim. Zato to nije samo moja dužnost; čitav moj život je određen zato, da radim, kako mislim.

Liječnik je lakomo pušio; soba je bila puna dima.

— Ubogi momak. No, ne zamjerite! Kroz deset, dvadeset godina bit će već drugačije. Nego stvar je u tome, da pametni ljudi uvijek dolaze prerano, jer kad ne bi bilo tako, ne bi bili ni toliko pametni. Nije umjetnost: spoznati odlučni sat, kad već bije; nego naslutiti ga prije, to je umjetnost.

Ugasio je lulu prstom, ispio preostali čaj i svukao noćnu haljinu.

— Valjda vam ne će biti neprilično, ako pođem s vama?

— Kako bi mi bilo neprilično? — razveselio se Kačur.

Pošli su u noć; tu i tamo gorjele su dremljive svjetiljke rasvjetljujući samo uzak krug pored ceste. Put je bio glibovit i blatan. Iz tame su bljesnuli prozori birtije »Mantova«.

— Dakle, u ime Božje! — nasmija se liječnik, pa otvori vrata.

— U ime Božje! — prihvati Kačur; i on sa smijehom.

Soba je bila puna seljaka i radnika; u lice im je udario zagušljiv uzduh. Liječnik i Kačur sjedoše za mali, okrugli sto pod zrcalom, našto se Kačur ogleđao po sobi. Nekako se čudno osjećao i vruće mu je

bilo, kad je vidio radoznale oči, uperene u njega, pa kad je spoznao, da na licima, u očima i u govoru, pored iščekivanja, nema oduševljenja (već mjesto njega u nekim pogledima i povicima opiranje i zlovolja). Na kraju dugačke sobe sjedio je ostariji seljak, plećat i visok, glatko obrijana, vesela lica; gledao je neprestano Kačura mičući uhom. Za posebnim stolom sjedili su radnici, strojari; Kačuru se činilo, da kod njih vidi ozbiljnost i povjerenje. Seljaci i momci govorili su vrlo glasno; lupali su čašama po stolu, da se vino razlijevalo. — »Tamo nema ništa dobra; već su pijani!« pomisli Kačur.

U isti čas, kad je ustao i progovorio, otvorio je vrata rumeni kapelan; ostao je na pragu i gledao s tihim osmijehom u sobu. Njegov je pogled uznemirio Kačura, pa su mu prve rečenice ispale neodlučne, rastužene.

— Seljaci! Radnici! Sastali smo se večeras, da se sporazumijemo o jednoj važnoj stvari...

— Francka! Još jednu litru! — viknuo je seljački momak i oko stolova nastade glasan smijeh.

— A tko mu je dao riječ? Tko je dao riječ gospodinu učitelju? — upitao je kapelan na pragu prijaznim glasom i s nasmiješenim licem.

— Tako je. Tko je dao gospodičiću riječ? — viknuo je pijani seljak i udario praznom litrom po stolu.

— Nitko mu nije dao, — odgovori doktor isto tako prijaznim glasom i s nasmiješenim licem. — Ovo nije zbor, pa nema ni predsjednika, ni žandara. Birtija je i u birtiji može slobodno govoriti, tkogod hoće.

— Neka govori! — oglasi se strojar. — Da čujemo, što misli reći.

— Neka govori! — potvrdi dugački seljak, koji je namignuo Kačuru.

— Mnogo vam nemam reći, ali ono, što vam želim kazati, to je važno, pa neka zapamti svatko, tko

je dobre volje. Ove večeri, sada, dok sam slušao razne razgovore, glasne i tihe, uvjeren sam više, nego ikada prije, da je jedno najvažnije...

— Vjera! — prekine ga kapelan mirnim glasom i smiješeci se.

— Tako je! Vjera! — viknuo je seljak.

— Mir! — viknuo je radnik.

— Tko će meni zapovijedati? — ustade seljak uhvativši čašu.

Radnik je šutio, seljak se polagano ogledavao po sobi, od lica do lica, pa sjeo.

— Jedno je najpotrebnije: učenje, obrazovanje. Ja mislim, a to mi nitko ne može osporiti, da je uzrok čitave naše nesreće neznanje, glupost, životinjska zaostalost i surovost. Zato nijedan narod nije tako nesretan, kao slovenski!

— Šta je kazao? — ustade iza stola seoski momak blistavih očiju. — Još jedanput neka rekne, da ga svi razumijemo.

— To opozovite! — zatraži kapelan i stupi korak u sobu.

— Neka svrši! — vikali su radnici.

Liječnik je zapalio cigaru i primaknuo se Kačuru.

— Tako nikada, ako vam je zdravlje milo!

U Kačuru je kipjelo od razočaranja, srditosti i uzrujanosti.

— Ne opozivam ništa. Ako hoćete, slušajte dalje, ako ne ćete, nemojte. Tko drži, da mu ne govorim po volji, neka misli, da ne govorim za njega.

— Dakle, da čujemo do kraja! — odlučio je kapelan.

— Do kraja! — kliknuo je Kačur drhtavim glasom. — Ja sam večeras pozvao ovamo sve ljude, koji pošteno misle. Porazgovoriti sam se htio s njima o stvari, koja je vrijedna razgovora. Zar nije sramota, da ovaj narod, koji se uči čitati po državnoj naredbi, ne čita ništa drugo, nego molitvenike, ako već

ne spava u crkvi? Da mu ne može ništa reći nitko, tko ne govori s propovjedaonice? Zar nije sramota, da je zato, što jedva čita molitvenike, a kod propovijedi spava ili puši pred crkvom cigaru, tako priprost i neprosvijetljen, kakav nije bio ni za seljačkih ustanaka?

— Zar je ovaj došao da nas psuje! — poviče seljak.

— Slušajmo! — nasmiješi se kapelan.

— Jedno je potrebno iznad svega: učenje!

— Pa, zar ja nisam učio! — nasmija se seljak.

— Ne ruke, već pamet stvara blagostanje. Zato sam vas pozvao večeras, da se porazgovorimo o društvu, koje bi naručivalo knjige i časopise i koje bi se sastajalo da čita, što mudri i učenici ljudi pišu o korisnim stvarima. To je bila moja čestita namjera.

Drugi put se liječnik nagne k njemu.

— Bez srdžbe i bez žuči!

— Moja je poštena namjera bila, ali se večeras ne ćemo razgovarati o toj stvari. Zvao sam, pa su došli među zvanima i ljudi, koji poziva nisu vrijedni i koji bi trebali da ostanu među svojom živinom u staji.

Liječnik ga grubo zgrabi za ruku povukavši ga na stolicu. Strojari su pljeskali, seljaci bučno poustajali iza stolova. Čaša je doletjela na Kačurov stol, a vino mu polilo lice i odijelo.

— Koga si mislio, gospodičiću? Koga ti to psuješ, šmrkavče?

Dugački seljak, koji je sjedio na kraju stola, ustao je, potresao glavom, dokoturao se do Kačurova stola, pa raširio ruke.

— Tako nikada. Tako ne nikada!

Pogledao je preko ramena Kačura, pa mu namignuo.

Radnici su poustajali i podigli stolice.

— Tko se usuđuje! — viknuo je seoski momak, svukao u času kaput i bacio ga na pod.

Stolica je letjela pod stropom, udarila u sto i čaše zazvečale. Usred sobe se sukobila gomila ljudi, koji su galamili; Kačur je vidio užarene obraze, nabrekle žile na čelu i zgrčene pesnice.

Uza zid se došuljao liječniku krčmar utisnuvši mu u ruku ključ.

— Onuda! Onuda!

Liječnik uhvati Kačura pod pazuhu, odgurne mala, starinska vrata, pa se nadoše u tami, u vrtu.

— Ovuda! Ovuda!

Vodio ga je, kao dijete; Kačur nije ni gutnuo vina, ali je posrtao.

— A zašto to, zašto to? Gospodine doktore!

Liječnik se nasmije.

— Zar ste vi mislili, da će biti drugačije? Daka-ko, da ste mislili! Zato sam i pošao s vama. Ja sam već sve znao unaprijed: idealist nije ni za kakav posao, a najmanje za spasavanje naroda. Dobili ste, što ste zaslužili svojom nespretnošću. Zar mislite, da će vas pokorno slušati, kad ih častite pogrdama? Šarlatan, kome je med na jeziku, a u srcu ugodni račun, on bi im lako mogao kazati još štošta gorega, ali kazao bi to na drugi način. Ne, dragi moj, vi niste za ovakove stvari. Plemenite misli — lijepa riječ; ideje o sreći sviju ljudi — još ljepša riječ. Ali pazite: čovjek mora biti šarlatan.

Kačur je išao pored njega obješene glave, tresući se od zime.

— Nije vam prijatno, ni oko srca, ni u tijelu... Hodite k meni; ispit ćemo nekoliko čaša čaja, jakoga i vrućega čaja, pa ćete sve zaboraviti.

Uhvatio ga je za ruku i poveo u svoju sobu.

— Marice! Vrlo jakoga! Pogledaj, zar ovo nije žalosno?

— Što se dogodilo?

Kačur je bio blijed, ali mu se lice osulo crvenim pjegama.

— Ništa se nije dogodilo, — nasmija se Kačur, ali su mu oči bile vlažne.

— Odmah!

Donijela je čaja, liječnik zapalio lulu i potreptao Kačura po ramenu.

— Ne žalostite se! Nikada! Šta je sve to bilo? Sitnica; to se lako čovjeku desi svaki dan života! Razočaranje? Šta je život drugo, nego stalno razočaranje? Zazviždite veselo i pošaljite sve k vragu.

— Ne mogu tako, — nasmiješi se Kačur turobno.

Liječnik se zavio u duhanski dim. Dugo je šutio. Najposlije je rastjerao rukom oblake, nagnuo se Kačuru, a lice mu je bilo sasvim ozbiljno.

— Znete li vi, da ste sebi noćas pokvarili čitav život? Šta vi mislite, da po novim zakonima učitelj više nije službenik? Još i te kakav službenik i sluga, jače upregnut u jaram i jače sputan, nego najmlađi sluga na gazdinstvu. A što se može? Najvažnije je, da ste bili opsjednuti od početka, od rođenja. S takovim mislima, kakove su vaše, nije moguće živjeti; zato vam ne mogu pomoći ni ja, ni bilo koji čovjek na svijetu.

Kačur pođe u svoju sobu, legne i zaspi. I sanjao je, da stoji pred njim, u tihoj, gospodskoj krčmi, gospođica Minka, crna oka i bijela lica, podbočila se o bokove i smije mu se u lice.

Probudio se, drhtav i prestrašen, užgao svjetiljku i zapalio cigaretu.

III

Kačur pođe u zbornicu; njegov drug, učitelj Ferjan, požuri se za njim uza stepenice, pa ga uhvati za kaput.

— Strpi se još malo. Ako ne ćeš, da ti sasvim polome šiju, a ti se drži mojih savjeta: budi ponizan, klanjaj se i reci: da, ako ti predlože čak da se obješiš. Svaku će riječ ljudi lakše podnijeti, nego ponos i protest. Budi ponizan, pognut i nasmiješen, pa ćeš lako pobuniti čitavo Zapolje, ako ti je toliko do toga. Meni kažu, da sam pijanac (radi mog crvenog nosa) i slab učitelj, a i drugačije na svaki način bezvrijedan čovjek. Ali ću ja ipak normalno napredovati, jer dajem Bogu božje, a caru carevo.

Kačur odmahne glavom, požuri uza stube i pokuca na vratima.

— Herein!

U sobi su bili njegov ravnatelj i župnik. Sjedili su za dugačkim stolom, koji je bio zasut papirom i knjigama. Ravnatelj pogleda Kačura slatko-žalosnim, u isto vrijeme sažalnim i prekornim pogledom. Župnik je gledao više žalosno, nego osorno.

— Zlo je, zlo, — uzdahne direktor. — Kako ste se toliko zaboravili, gospodin Kačur?

— Kome moram odgovarati i zašto? — upita Kačur crvena lica.

Župnik podigne glavu.

— Meni, ravnatelju i gospodinu župniku, predsjedniku nastavničkog vijeća.

— Kažite mi, što sam učinio, pa ću vam odmah odgovoriti.

— Tako se ne govori s direktorom, — reče župnik promjerivši Kačura polako hladnim i tužnim pogledom.

— Šta je, dakle? — uzruja se Kačur, kojega je uzbudio župnikov pogled.

Ravnatelj i župnik pogledaše se, našto ravnatelj duboko uzdahnu.

— Gospodin Kačur, valjda se sjećate: dočekao sam vas kao druga i prijatelja. Sada vidim na svoju veliku žalost, da mi niste ni drug, ni prijatelj. Prijazno i s ljubavlju su vas primili dobri zapoljski ljudi, jer su bili uvjereni, da ćete biti njihovoj omladini uzor i učitelj. Nažalost, u vrlo kratkom vremenu razabrali su, da ste slab uzor i slab učitelj, da zavodite mladež na rđava djela i da sijete prepirke i svađe među ljude.

— Šta kažete na to? — upita ga župnik.

Kačur je drhtao.

— Ako sam optužen, a već unaprijed osuđen, zašto da onda stojim pred vama? Čemu ta propovijed? Nabrojte mi moja zlodjela, pa ćemo se razgovarati.

— A šta je bilo u nedjelju u »Mantovi«? — upita ga župnik hladnim glasom.

— To pitajte radije gospodina kapelana.

— Pitao sam ga, pa mi je rekao, da ste bunili narod protiv vjere.

— Laže! Ponavljam, da laže!

Ravnatelj je mahao glavom gledajući na Kačura, kao na grešnika, koji je već vrlo duboko pao, a koji je ipak još vrijedan sućuti.

— Nemojte tako govoriti, gospodin Kačur! Nemojte tako govoriti!

— Kako, dakle? — tresao se Kačur. — Gdje je optužba? Ja hoću da se sve izvršava po redu i po zakonu; propovijedi ne želim, a ni savjeta. Ne ću dugo čekati.

— Ne ćete dugo! — prihvati župnik, pa lagano ustane. — Ja mislim, gospodine ravnatelju, da smo gotovi. S gospodinom se mnogo ne može govoriti.

Rukovao se s ravnateljem i otišao. Ravnatelj se zakopao u papire.

— Gospodine ravnatelju!

On pogleda Kačura, kao da ga je tek sada ugledao, a lice mu je bilo slatko i nasmiješeno.

— Zbogom, gospodin Kačur, zbogom! Imam posla, jako mnogo posla. Zbogom!

Pred školom pride Kačuru Ferjan, pa se glasno nasmija.

— Sav crven? Već vidim. Dobro su te isprereševali. A kako si se držao?

— Duskora ćemo se oprostiti, prijatelju, — odgovori Kačur smiješeći se preko srca.

— Zar je bilo tako oštro? Zašto nisi popustio? Zašto nisi župniku poljubio ruku?

— Onome?

— Ah, tako! Već znam, što si učinio. Šteta! Volio sam te. Ja sam već takav, da volim samo onoga čovjeka, koji je bolji od mene. A ti si bolji, to je istina; ali je istina i to, da sam ja od tebe pametniji. Pit ćemo za oprostaj, to mi ne smiješ odbiti.

— Pit ćemo.

Kad je Kačur došao u svoju sobu, našao je na stolu pismo. Pisao mu je načelnik, da bi želio govoriti s njime.

— Još jedna propovijed! — nasmija se Kačur.

— Zašto je ne bih saslušao? Sada sam već i tako izvan ljudi i izvan zakona. Sada lakše slušam, lakše govorim i lakše se smijem.

Odmah poslije ručka pošao je k načelniku. Vrata su u kući bila zamandaljena, zato je ušao u dućan i vidio, kako tankonogi načelnik izlazi dajući mu znak prstom. U dućanu su stajala dva seljaka; pila su rakiju i kupovala duhan.

Za staklenim vratima, koja su vodila u hodnik, pojavio se načelnik, zakucao tiho i namignuo Kačuru.

— Šta je to s njim? — začudi se Kačur, otvori staklena vrata i uđe u hodnik. Načelnik ga primi za

ruku i povede u sobu; opet su uz staklenku stajale na stolu dvije čaše.

— Ne ću pred ljudima, razumijete. Nikako pred ljudima. Mogli bi misliti... no Bog zna, što bi mogli misliti! Ali, pijte!

Brižno je zatvorio vrata, približio se Kačuru, potrepao ga po ramenu, pa se veselo nasmijao.

— Šta ste to učinili u nedjelju, a? Velik ste vi ugursuz! Takav govor! Je li vas župnik već ispovijedao? Temeljito ispovijedao? A?

— Čekao me je u ispovjedaonici, ali nisam došao, — nasmija se Kačur.

— Pa niste došli... Hm!

Načelnikovo se lice naglo uozbiljilo.

— Razumijete: omladinu treba uzgajati u vjerskom i državnom duhu... i tako, valjda razumijete! Treba joj davati primjer... ta razumijete! Počekajte! Kuda? Kuda?

Kačur je bio ustao.

— Nikuda ne ćete! Zar sam vas ražalostio? Molim, samo ovu čašu ispijte. Nešto drugo sam vas htio pitati... onako među nama...

Okrenuo se iznenada od Kačura, ušetao se po sobi žurnim koracima, kao da skače, s rukama na leđima. Najposlije se zaustavio i namignuo lukavo.

— Šta ste zapravo mislili... ono tamo... u nedjelju? Recite mi, bit ću vam mnogo zahvalan. Mislite li uistinu, da će se ljudi, kako se govorka, da će se većina ljudi odvratiti od... prečasnog svećenstva? Rado bih znao, šta vi o tome mislite?

Kačur se začudio i nije odgovorio.

— Ja sam, naime, narodnjak, — požuri se načelnik. — Nemojte me krivo shvatiti. Sad već nema opasnosti, da bi se Švabe dočepale općine. A imali su je još pred deset godina, — ja sam tada bio općinski vijećnik.

Pogledao je Kačuru pravo u lice, pa zašutio, a onda se nasmijao od srca.

— No, a sad su opet nove nepravilike, sasvim nove, na koje se čovjek nije priprazio. Prije je bilo lako: ili Švaba, ili narodnjak. Od Švabe je čovjek u svako doba lako postao narodnjak; još su ga i častili. Sad se pak ljudi cijepa na tako čudan način, da čovjek ni kroz naočale ne može točno razabrati. Tako tiho, sve u skrovitosti. Dosadno, jako dosadno!

Mljasnuo je jezikom, mahnulo rukom, pa požurio po sobi.

— Šta ste me htjeli pitati, gospodine načelnice?

— Odmah! Odmah! Ne žuri nam se... No, pa kako mislite?

— O čemu?

— Kako će se sve to svršiti? Hoće li pobijediti mladi ili stari?

— To Bog zna. Ja ne znam.

— Vi već znate; e, lukavi ste. Da ne znate, ne bi se usudili tako otvoreno istupati... Da li je doktor uz mlade?

— Nisam ga pitao.

— Ništa ne će da rekne... lukavac! Zasada, dakle, držite, da je najbolje, ne prikloniti se ni na jednu, ni na drugu stranu.

— To je vaše uvjerenje, jamačno.

— Eh, šta bi! — nasmija se načelnik položivši mu ruku na lakat. — Šta bi! Ta sami smo. Uvjerenje: kako se to sukcesivno mijenja; čovjek pak ostane, kakav je bio. Sije li sada vani sunce?

— Magla je.

— No, gledajte. Za jedan će sat zasjati sunce, pa ćete opozvati rečenicu, koju ste sada rekli. To je uvjerenje. — Još mi nešto recite! Kakova je razlika između mladih i starih. Stari su za vjeru, mladi protiv nje; tako je jamačno?

— Ne radi se o vjeri.

— Nego o čemu?

— O napretku.

— Hm! Ja sam također za napredak. Lijepa stvar napredak. A za kakvim se napretkom ide?

Kačur mu je zurio u lice ne znajući, što da odgovori.

— No, već znam; napredak uopće. — A šta stari? Za što su oni?

— Oni su konzervativci.

— Konzervativci... lijepa stvar, hm. Ja sam također konzervativac... Čekajte! Na kojoj su strani Švabe?

— Ni na jednoj.

Načelnik skoči, pa se ustrča sobom.

— Ni na jednoj! Tako. Ni na jednoj. Pametni ljudi... Eh, lijepo je to vrijeme bilo!

Jurio je po sobi s rukama na leđima i s obješenom glavom, a onda iznenada zastane pred Kačurom.

— A tako? Još ste ovdje!

Pogledao mu je ozbiljno u lice mašući glavom.

— Nije bilo dobro, gospodine učitelju, nije bilo pravo ono, što ste učinili u nedjelju. Ne pristoji se! Zaista ne!

Kačur ustane i uzme šešir.

— No, što bih vam kazao? Mladi ste, pa još ne znate točno svoje dužnosti... sveto zvanje... i tako, ta razumijete. Pa zbogom! Kroz dućan, molim, kroz dućan. Ne treba, da ljudi... no, zbogom!

Kačur je kroz dućan izašao na ulicu, a načelnik se izgubio u tamnom hodniku.

— Nitkov! — mislio je žureći se blatnom cestom.
— Šta, još nitkov nije!

Već se bilo smračilo, kad se uputio u Bistru.

Magla je visjela nad krajem; kroz maglu se svijetlio uštap, ukočen visoko nad brdom.

Nasred puta Kačur zastane.

— Šta ću tamo? Zar ono sve nije istina, što su mi pripovijedali, zar sve to nisam slutio ja sâm, već od prvoga časa? Kad mi je sve drugo pošlo po zlu, bijedno propalo, šta tražim tamo?

I još u mislima, koje su sve bile žalosne, da se vrati i zaboravi, pospješio je korake i pošao dalje. Srce je bilo jače.

— Početak je nesretan, drugo ništa. Zar zato, što sam se spotakao na prvom koraku, da se ne usudim dalje? Bio sam nespretni, to je sva nesreća. Pripovijedat ću im, kako se desilo, pa će biti veselo: smijati će se tome; i Minka će se smijati. Zaista, još nije bilo na svijetu tako čudnovata Spasitelja. I još nikada tako bijednog izbavljenja. Pa ipak, čini mi se, da čitava komedija nije bila uzalud; ostat će moguće nešto u ljudima, ako ništa drugo, bar razgrijanost, a to je uvijek korisno. Zadržat će se moguće među njima, pa će se iz nje razviti suprotnosti; one su uvijek plodne. Nije bilo uzalud. Istina, da se čovjeku svaki i najmanji dar, koji pokloni bližnjemu sebi na štetu, obilno naplaćuje.

Razvedrile su mu se misli, pa mu se i vruće lice razvedrilo.

— Na kakovu štetu sebi? — smijao se. — Premještiti će me, to je sva nesreća. Upoznao sam Zapoljce, dobro sam ih upoznao, a sutra ću možda upoznati Zagorce, prekosutra Zaplance. Tako ću propješačiti s naprtnjačom i batinom čitavu našu lijepu domovinu, pa ne će biti patriota, koji bi narod poznao točnije od mene. Nekada sam sebi zlo želio, da bi proputovao domovinu od jednoga kraja do drugoga na svoj račun, a sada ću je proputovati na državni trošak. Nemam žene, a ni djece nemam. Slobodan momak.

I u istom času zamrači mu se pred očima.

Nikada još nije na Minku mislio drugačije, nego kao na djevojku u crvenoj bluzi, bijelih obraza i cr-

nih očiju, na lijepu kćer bogata krčmara, kako sjedi sama u sobi i kako joj on ljubi male, punane ruke i govori joj ljubavne riječi. Nikada mu još nije palo na pamet, da bi kada moglo biti drugačije: da bi moguće jednoga dana, u crnom odijelu, crven, plah i nesiguran, stupio pred debeloga gospodina Sitara.

Zamahnuo je rukom, da otjera neprijatnu pomisao.

— Glupost! Ona je još dijete. A ja, zar sam ja šta drugo? To je prljava misao, sâm vrag mi ju je poslao, da me smuti.

Na pragu je stajala gospođa.

— Minka je u parku, — pozdravila ga je smiješeći se.

— Sada u parku? U magli i mraku?

— Tako je ona rekla; a moguće i nije tamo? Pogledajte! A što ste to počeli u Zapolju posljednjih dana?

— Ništa osobito, gospodo.

— Ništa? — ona se nasmijala. — Svi kažu, da će vas premjestiti; da držite strašne govore.

— Ah, to? — No, potukli su se u krčmi, a ja, koji nisam sudjelovao u tučnjavi, dobit ću kaznu. Ništa se drugo nije dogodilo.

Gospođa mu se zaprijetila prstom.

— Sasvim se nešto drugo govori. Nikada nisam mislila, da možete biti takovi, kad imate tako nedužno lice.

— A šta sam napravio?

Ona se glasno nasmija.

— Kako ste lijepo upitali. Kao djevica! No, potražite Minku. Dodite poslije unutra na čašu vina. Bit ćete žedni.

Nato se još glasnije nasmija; Kačur se prestrašio njezina smijeha; nije ga razumio.

— Doći ću.

Park je bio tih i prazan; sve niže spuštala se magla na golo, crno, mokro drveće; pijesak je bio izmiješan blatom; u nj se duboko propadalo.

— Gdje ću je tu naći? — pomisli Kačur idući unakrst po pješčanim stazama. Blizu sjenice, uz plot, ugledao je sjenu; zabijelilo se lice.

Žurno je pošla prema njemu, zaustavila se tri koraka pred njim, pa se nasmijala.

— Martin Kačur!

— Ja sam, — odgovori Kačur; krv mu udari u lice i on se strese.

— Kako ste me našli ovdje?

— Gospođa mi je rekla, da ste u parku:

— Zašto niste ostali kod matere, u toploj sobi? Mrak je i zima.

Kačura zazebe oko srca. Pogledao ju je u lice, pa mu se učinilo sasvim izmijenjeno; bilo je hladno, strano i puno prezira.

Lagano se okrenuo; pred očima mu se zanjihalo.

— Zbogom!

— Kuda? Zašto ste onda došli? Ja vas ne gonim nikuda. Ostanite malo.

Prišla je k njemu i uhvatila ga za ruku.

— Kako ste čudni! Kao dijete? No?

Prišla je tijesno uz njega, pa mu ponudila usta. Zagrlio ju je nespreno s obje ruke, privukao je snažno k sebi, pa ju počeo ljubiti u usta i lice. Šumjelo mu je u glavi. Teško je disao.

Polako mu se izvila iz ruku.

— Kako ste vrući! Volim vas, jer ste tako divlje bezumni.

Kačur je stajao pred njom šuteći i zureći u nju. Minka se smijala.

— Uistinu! Jer ste tako divlje bezumni. Svaka vaša riječ, kad se sjetim nje, smijem se do suza.

— Nemojte se smijati! Ne radujte se! — molio je Kačur. — Nije mi veselo oko srca, kad se vi smijete.

Noćas, Minka, noćas nemojte biti veseli. Posljednji put vas vidim, — osjećam sada to u srcu, kao da mi je Bog otkrio.

— Kako se ne bih smijala, kad tako čudno govorite? Uostalom, kad vam je to krivo, ne ću se smijati. Je li vam sada pravo?

Namrštila je obrve, stisnula usnice, uozbiljila lice, pa prasnula u glasan smijeh.

— Tko bi bio ozbiljan, kad stoji pred vama?

Uhvatio ju je za ruku, pa se i sam nasmijsao, ali u njegovom smijehu nije bilo radosti.

— Ljubim vas više, nego što smijem. Moja je ljubav prevelika, a zato je smiješna. Ali smijte se! Neobično vam je lijepo lice, kad ste veseli; nikada vam se ljepše ne blistaju oči!

Odmah je postala ozbiljna.

— Zašto govorite tako mudro, polako, svečano, kao ponoćni duh? To nije lijepo, već je više smiješno. Jedanput je lijepo, — kao što je pjesma lijepa, kad je čovjek čita jedanput. Ali uvijek: bú... bú... bú... šta je to? Čovjek zagrlji, poljubi, nasmijsa se, — konac.

— Ne ljutite se na mene. Rekao sam vam, da vas odviše ljubim. Zaboravite to »odviše« i mislite samo na to, da vas ljubim.

Tresao se. Oči su mu bile vlažne. Molile su.

Minka je bila zamišljena; ne, pogled joj nije bio veseo; a nije bio ni zlovoljan.

— Kada kanite odavde?

— Otkuda? — prestraši se Kačur.

— No, iz Zapolja! Ta, bit ćete premješteni? Kažu.

— Još ne znam. Duskora.

— No makar kamo pošli, nemojte ništa loše o meni misliti. Hoćete li možda još doći k nama?

Pružila mu je ruku.

— Je li to rastanak, Minka? — klikne Kačur.

— Nego šta bi bilo? — začudi se ona, ali se odmah nasmija. Podbočila se rukama, podigla lice i napela usta.

— No?

Poljubio ju je. Stajao je dršćući pred njom.

— I... ništa više, Minka?

— A šta još? Kako ste dosadni! Dakle, još jedanput?

— Ništa više!

Pogledao ju je dubokim, plahim očima, pa se lagano okrenuo.

— Zbogom, Minka!

— Zbogom!

»Nije moguće! Nije moguće tako!« mislio je, zastao i okrenuo se.

Podignula je haljinu, pa se blatnom stazom vraćala prema sjenici.

— Hej, gospođice Minka! — poviče on za njom.

— Možda čekate koga?

— Dabome! — odgovori ona s glasnim smijehom pozdravljajući ga rukom; njezino se bijelo lice svijetlilo u sjeni, užareno od nevidljive svjetlosti.

Kačur joj je odmahnuo, zastenjao i požurio iz parka. Bez misli, bez osjećaja; do blatnog puta, do velike ceste. Žurio je pognut. Žnoj mu je curio niz lice.

— Tamo... kakav kraj je tamo!

Stigao je u Zapolje. Krčme su još bile rasvijetljene. U njima su sjedili gosti; u toplim, osvijetljenim sobama; smijali su se i razgovarali i nisu znali za žalost...

Otvorio je vrata. U sobi za gospodu, za stolom s bijelim stonjakom, sjedila su samo tri gosta; učiteljica, mlada, punana žena sa živahnim, prepredenim očima i lijepim podbratkom, pospani, nezgrapni i neobrijani porezni praktikant i učitelj Ferjan.

— Otkuda ti? — skoči Ferjan iza stola. Svijetlilo mu se crveno lice, a oči mu se sjale. — Kakav si to?

Možda ti nije dobro? Sav si blijed! Sav blatan! Otkud dolaziš?

Stiskao mu je ruku i vukao ga k stolu.

— Kuda sam došao? — upita Kačur.

Ferjan zagrohoće:

— Pijan je, braćo, pijan. Kuda si došao? U »Mantovu« si došao. U mjesto svoje slave i časti. No, sjedi, idealiste! A kuda?

Kačur se okrene, da će poći.

— Nikuda! Pit ćeš sa mnom. Obećao si mi, da ćemo piti prije, nego pođeš! No, praktikante. To je Kačur. Još se i ne poznajete? Svejedno je, poznajete li se, ili ne. Spavaj dalje!

Kačur skine kaput i sjedne za stô.

— Ostao sam, jer me pozivlješ, Ferjane; inače bih noćas radije bio kod kuće.

Kačur je gledao u sto i naslonio glavu na dlanove.

— To zaista nije svejedno! — rekla je učiteljica.

— Ne treba čovjeka zbog malenkosti siliti. To ne bi ni meni bilo prijatno.

— Jako lijepo i služi ti na čast, gospodice Matilda,

— govorio je Ferjan svečano. — Ali, stanbena se pitanja ne rješavaju u krčmi. Poznajem ja tebe, Kačure. Ova te komedija nije razdražila, — šta te je, dakle, razdražilo?

Kačur ga pogleda mirnim, dubokim pogledom i ne odgovori.

— No, dakle, ostavimo to. Što se u tebi krije, to se nas ne tiče? Svaki čovjek ima svoju sakristiju. Tamo nemaju ljudi pravo da se miješaju. Ja je također imam.

Učiteljica pogleda, smiješeći se, Kačura.

— Vele, da ste voljeli Minku iz Bistre?

— Volio sam je!

— I sada?

— Još je uvijek volim.

— To je muška riječ! — vikne Ferjan udarivši šakom po stolu.

— Sada ima onoga inženjera? — ispitala je učiteljica.

— Ne znam, — odgovori Kačur, a usne mu zadrhtaše. — Ako se vole, to je vrlo lijepo. Ja je ljubim, kao što sam je i prije ljubio.

Ferjan na dušak ispije punu čašu i uzruja se.

— Ti si, Matilda, baba. Ako ga smjesta ne ostaviš na miru, bacit ću te na cestu. Šta se tebe tiče, koga on voli i koga ne voli? Svida li se tebi? A? Svida li se tebi? Samo što njemu nije do toga stalo; previše je pametan.

Praktikant se prene, pa protegne ruku preko stola.

— Pametan je! Pametan!

Odmah se Ferjan razljuti na njega.

— Hoćeš li zatvoriti usta, kad te nitko ništa ne pita. Spavaj!

Praktikant opet zaspi.

— Francka! — zazove Ferjan. — Zaključaj vrata, da ne čuje svaki šmrkavac, što govore gospoda!

— Ja idem, Ferjane, — digne se Kačur.

Neočekivano se promijenilo Ferjanovo lice; bilo je povjerljivo i skoro uplašeno. Uhvatio je Kačura za ruku i posadio ga kraj sebe.

— Ti! Ti! Šta misliš, da si ti sam? Zar misliš, da ja nisam bio takav, kakav si ti bio u nedjelju uveče i sada? Vidiš, ja sam inače pijanac (ja sam ti lagao, a ne moj nos), ali to mi vjeruj, da ti ne bi mogao onako govoriti u nedjelju uveče, da nije bilo mene. Ti misliš svijet popraviti najedanput, — a ja pijem i dajem samo pokatkad kakav homeopatičan prašak sad ovome, sad onome; uzme ga, a još i ne zna, što je dobio. To nije moja metoda, ne! Kakva metoda! To je moja natura! Ne ću da me tko smeta kod pića. Ni krčme ne volim mijenjati. Sada dolenjca, sada vipav-

ca, sada štajerca, — ne! Za takove stvari ja nisam stvoren.

— A zašto to? — upita ga Kačur začuđen.

— Istina! Nepotrebno je.

Ferjan se još niže sagnuo i položio mu glavu na rame.

— Sasvim nešto drugo mislio sam ti reći, pa sam sasvim zaboravio ... Čuješ, hoćeš li novaca?

— Šta?

— Pa ja i tako sve zapijem! — Eh, pijan sam! Ogledao se maglenim okom za učiteljicom.

— A šta ti?

— Pijanac!

— Bog će te još kazniti, da ćeš postati moja žena. Kačur se naslonio na sto i zatvorio oči dlanovima.

— Kako ružno, kako je ružno sve to!

— Što je ružno? — začudi se Ferjan.

Kačur ustane i brzo se obuče.

— Ne zamjeri, Ferjane. Vidiš, bolestan sam. Laku noć!

Otišao je žurno, posrćući. Došao je kući, legao na krevet, svjetiljku nije palio. Kao u vrućici, svijetlile su mu se oči.

Zaboravio je sasvim, da je sjedio u krčmi i da je pio i govorio, — vidio je pred sobom bijelo lice, koje se smijalo, pa mu se činilo, da je došao direktno iz Bistre, baš toga časa; i da se može još lako vratiti.

— Sve je, zauvijek, propalo!

Pomislio je na svoje smiješno djelovanje i na glas se nasmijao.

— Čemu je sve to trebalo? Čemu? Ja, bijednik, koji nemam ni da glavu kuda položim, niti imam ikoga na svijetu, pa da još drugima što darujem od svoga siromaštva?! Nisam još okusio ni kaplje ljubavi, a drugima da nalijevam pune kablove? O, Kristu su rekli: »Pomozi si sâm!« ... O, Bože!

Nato je zaspao, hripljući i vičući u snu.

DRUGI DIO

I

Na sreću Kačurovu, a u korist slovenskog morala i sloge, umro je u veljači od čame učitelj u Blatnom dolu, pa se Kačur preselio onamo sa zavežljajem i palicom.

Selo je bilo dugačko i prostrano, ali tako mračno i zamazano, da Kačur još nigdje nije vidio ništa slično. Po cestama Blatnog dola prelijevalo se blato u širokim lokvama, kad je sunce grijalo sav ostali svijet. Selo je ležalo u dubokoj uvali, sličnoj kotlu, a sa svih strana čuvali su ga bregovi, kao stražari, obrasli niskim džbunjem i tako tamni i pusti, kao samo selo.

— Komu je palo na pamet, da se naseli u toj pustinji? — čudio se Kačur. — Zacijelo su bili sami krijumčari, vojni bjegunci, zvjerokradice i razbojnici.

Prolazeći selom, opazio je čovjeka, koji je prebavio gnoj za crkvom. Bio je to zdepast starac široka, suncem opaljena lica i gustih, sivih obrva, kome je na neobrijanu licu porasla siva šikara; obučen je bio u platnenu, zamazanu košulju i prsluk od gruboga sukna; hlače je zasukao do koljena, noge je imao umotane u komade vreće. Kačur je opazio pod starčevim vratom kolar, pa se začudio.

— Tko ste vi? — okrene se starac.

— Učitelj sam; došao sam sinoć.

— A ja sam župnik.

Prebacivao je dalje gnoj i nije se više osvrtao na njega. Kačur se čudio, ali je pošao dalje.

— Zar nije sutra nedjelja? — poviče župnik za njim.

— Jest.

— Dodite u podne k meni.

Kačurov stan bio je u školi, u neprijaznoj, slamom pokritoj seljačkoj kolibi nedaleko od crkve. U hodniku, u njegovoj sobi i u školskoj sobi zaudaralo je, kao u staji. Kad je ušao unutra, opazio je visoku, suhu ženu sa zadignutom suknjom, kako je s brezovačom u ruci gonila hodnikom izderanog balavca; za čas je oboje nestalo kroz vrata i Kačur je još samo iz daljine čuo krik i psovanje.

Pogledao je u školsku sobu i prestrašio se. Bila je to duga, niska izba, kojoj je na sredini stajalo nekoliko iscvotočenih, izrezanih i mastilom uprljanih klupa, pred njima grubo istesan stô s jednom kratkom i tri dugačke noge i za stolom stolica, koja je nekada bila gospodska, a sada je iz nje stršila slama. Stijene su bile crne i vlažne; nad stolom visjela je careva slika, ali, jer se zimi pušilo iz peći, slika je bila tako crna i čađava, da je ispod nje moralo biti ispisano velikim slovima: »Slika Franje Josipa Prvoga«.

Pošao je u svoju sobu i gorčina njegova nije postala ništa manja. Izba je bila isto tako crna i pusta, kao i školska soba, samo s tom razlikom, da je bila vrlo tijesna i uska i da je imala krevet.

U hodniku se opet začula vika, žena se vratila s brezovačom. Prošla je pored njega, ravno u njegovu sobu, a odande u školsku.

— Hej, majko, tko ste vi? Jeste li dvorkinja?

Nije se okrenula i nije odgovorila.

— Hej, zar ne čujete? — poviče Kačur.

U hodniku se pokaza deran, koji se glasno smijao.

— Zašto je pitate, kad ne čuje? Gluha je ... Samo, ako joj u uho viknete, čuje.

— A tko si ti? — upita Kačur derana.

Dječak ga je čas gledao pažljivo, a onda mu pokazao dugi nos i pobjegao niz cestu.

»Kradljivci i razbojnici, ništa drugo!« pomisli Kačur pa pristupi k ženi i zavikne joj iz svega glasa u uho:

— Ja sam učitelj! Učitelj... razumijete?

Žena ispusti metlu, uhvati se za glavu s obje ruke i prodere se još glasnije:

— Jezus Marija, kako ste me prestrašili!

— Jeste li vi dvorkinja? — vikao je Kačur.

— Šta?

— Jeste li dvorkinja?

— Čistim.

— Neka vas vrag nosi! — razbjesni se on, okrene se i ode.

»Za ime božje« — mislio je. — »Zar u ovom razbojničkom gnijezdu nema nijednog krštenog čeljadeta? Sada ti se ne čudim, jadni moj druže, da si svršio tako žalosnom smrću.«

Pošao je u krčmu, najljepšu kuću u selu; veća je bila od crkve (zajedno sa zvonikom) i ljepše pobijeljena od župnikova stana. Krčmar je bio načelnik, debeo, veseo čovjek nabrekla obraza i tako niska čela, da mu se kosa srasla s obrvama.

— Da li bih mogao kod vas ručati i večerati? Za mjesečnu plaću?

— Jeste li vi naš učitelj?

— Jesam.

— Dabome, da možete; i bivši je učitelj dolazio k nama, ali je umro; nekršćanskom je smrću svršio.

— Zašto nekršćanskom?

— No, puzao je kao sjena, ni s jednim čovjekom nije više htio govoriti, ni u školi nije govorio, nego samo lemao djecu, dok mu nisu svi pobjegli kroz prozor. Tada se zaključao i bio zaključan sedam dana, a osmi dan se objesio.

— Pa nije ni čudo, — reče Kačur ražalošćen.

— Zašto nije čudo? Pa nije mu nikako bilo zlo! Imao je dosta jesti i piti, a drugo čovjeku i ne treba. Kačur ne odgovori ništa.

»Vrlo snažan, vrlo bogat mislima i vrlo uzvišen nad ovim svijetom morao bi biti čovjek, koji ovdje živi!« pomislio je. — »A ni ja nisam osobito snažan, moje misaono bogatstvo nije baš veliko, prikovan sam za svijet, nisam se uzdigao nad njega.«

— Posla ne ćete imati puno! — pripovijedao je načelnik. — Gdjekada će vam škola biti sasvim prazna, naročito ljeti; tada možete ležati u hladovini i drimati, mjesto da se natežete sa šmrkavcima. Zimi će ih biti više; međutim, veći je dio sirotinjske djece, kojima je kod kuće zima u nenaloženoj sobi, pa se idu u školu grijati. A i šta treba tim balavcima škola? Neka rade! Ja znam čitati, pa šta mi to koristi? Njemački znam čitati, u vojsci sam se naučio; ali naše knjige nisu pisane njemački, a njemačkih ne mogu čitati, jer su pisane takvim jezikom, da ga ni vrag ne razumije! U kasarni smo govorili drugačije!

— A šta, ako dođe kakvo pismo od pretpostavljenih? — upita Kačur.

Načelnik šutke digne ruku i pokaza palcem preko ramena. Kačur se ogleda i opazi u tamnom kutu suhonojavog, dugačkog, ni mladog, ni starog čovjeka, koji je gledao u njega i u načelnika neizrecivo drskim, lukavim pogledom; šiljasta mu je brada bila obrasla dugim, crvenim dlakama, vodene mu se oči smijale i žmirkale; obučen je bio slabo, u starinski, izlizani kaput s repovima i u kratke, uske hlače.

— On zna njemački, — reče načelnik tiše kimnuvši glavom. Nato se polagano okrene i stolica zaškripi pod njim.

— Hodi ovamo, Grajžar!

Bilježnik žurno isprazni svoju čašu, pride k stolu i pokloni se.

— Dobar dan, gospodine!

Po glatkom glasu Kačur odmah prepozna Ljubljana.

— Ovo je naš učitelj, — predstavi načelnik Kačura. — A ovo je moj bilježnik.

Bilježnik se smjesta snašao. Kačur mu je pažljivo pogledao u lice, ali nije mogao odgonenuti, ima li dvadeset ili četrdeset godina.

— Mislim, da ćemo se dobro sporazumijevati. Ja sam, naime, inteligencija u ovom blagoslovljenom kraju, — požuri se bilježnik, namigne na Kačura i mlitavo pokaže glavom prema načelniku.

— Kako si to kazao? — upita ga načelnik. — Jesi li mislio dobro ili zlo?

— Rekao sam, da sam inteligencija u ovom kraju.

— A šta je to?

— Inteligencija se slovenski veli: općinski bilježnik; zato, jer se kod njega počinje, a kod advokata svršava.

— Kakve čudne govore taj smišlja! — nasmija se načelnik. — Svaki čas mu nešto drugo padne na pamet. Posljednji put je vukao općinsko poglavarstvo čitava tri mjeseca za nos. Samo talijanski je pisao; rekao je, da imamo općinskog bilježnika, koji zna samo talijanski pisati. Najposlije sam ga zatvorio, dok nije opet naučio njemački pisati.

— A zašto pišete njemački iz Blatnoga dola? — pitao je Kačur.

— Kako ćemo drugačije, kad ovaj lump veli, da više ne zna slovenski pisati. Još lani je pisao slovenski, a sada kaže, da ga je udarila kap u onaj dio moždane, u kojem se nalazi slovensko pisanje.

— Zar uistinu? — začudi se Kačur i okrene se prema bilježniku; pa je ugledao tako žalostan i sjetan izraz lica, da se još više začudio.

— A šta vam je?

— Ništa! Kap!

Načelnik se nasmija iz svega srca.

— Takav je, eto, uvijek! Kad se ulijeni, pa leži i spava, jede i pije čitave nedjelje, kaže, da ga je udarila kap. Sada bi, evo, pio! ... Mica!

Djevojka donese litru na stô, našto se odmah razvedrilo bilježnikovo lice.

Već se bilo smračilo; Kačur ispije čašu i ustane.

— Zar već? — upita načelnik. — No, pa dođite tako svaki dan. Radi plaćanja se ne ćemo potući.

Odmah iza Kačura izašao je na ulicu i bilježnik.

— Gospodine učitelju! Zar vi mislite, da sam uistinu takova budala?

— To ne mislim!

— Kažem vam, kad čovjek sam sebi ne bi prikratio vrijeme, morao bi poginuti. Hoćete li mi vjerovati, da katkada stanem pred zrcalo i sam sebi pripovijedam šale? ... Laku noć!

I požuri se natrag u krčmu.

»Takav treba biti!« pomisli Kačur u sebi.

Bilo mu je zima, kad je ušao u svoju sobu; čudnim, mrtvim pogledom gledali su u njega crni zidovi. Kačuru se učinilo, da je zatvoren u tamnicu, pa mu srce postade plaho i malodušno.

Kad je ugasio svjetiljku i legao, pojavilo se pred njim sasvim jasno lice druga, koji je poginuo nekršćanskom smrću. Bilo je blijedo, imalo je dugu, tanku bradu i oči, koje su ležale u dubokim šupljinama.

— Takav sam i ja bio nekada, kakav si ti noćas. A i ti ćeš jedanput biti, kakav sam bio ja, kad sam se objesio. U oblake su išle moje misli, vesele, svijetle, kao sunce; u blatu su umrle. Ne nadaj se, da ćeš ikada ostvariti bar početak, bar sjenu, bar spomen svojih misli! Skoro ćeš osjetiti vampira na

svojim grudima, na svom vratu. Pit će, srkati, iz gorkih žila, pravo iz srca, krv, a tvoje slabe, anemične ruke visjet će nemoćno; ne ćeš se ništa braniti. Tako će te ispiti život, tako će te do zadnje kapi isisati, dok se ne ubiješ, kako sam se ja ubio!

— Pusti me! — vrisne Kačur i skoči preplašen iz kreveta. Zabravio je vrata, pregledao zidove, te se vratio u krevet. Znoj mu se slijevao niz tijelo.

Čemeran i zamišljen prespavao je jutro. Zvonilo je na misu, pa se spremio za crkvu, jer nije znao, kuda bi inače. Crkva je bila iznutra još siromašnija i pustija, nego izvana. Slike su na zidovima i stropu bile pocrnjele; topile su se u širokim, vlažnim mrljama. Oltari su bili neravni. Drveni sveci stajali su sa strane i zibali se, kad im se tko približio. Propovjedaonica je bila drvena i slična velikom, praznom peharu na debelom stupu.

Crkva je već bila puna; tik uz veliki oltar stajale su žene. Uzduh je bio vlažan i zagušljiv; ljudi su kašljali i pljuvali, žene su šuštale skutima; pred vratima su se glasno svađala dva seljačka momka i konačno se potukla; pod propovjedaonicom se nasmijao jedan deran, a stari seljak ga je uhvatio za ušesa i otjerao iz crkve.

Kačur je stao pred sakristiju gledajući ljude. Činilo mu se, kao da na svim licima leži prljava, hladna sjena Blatnoga dola, pustih, raskvašenih ulica, sivih kuća i čak njegove tamne, samotne sobe. Među ženama, koje su stajale pred oltarom, ugledao je bujnu djevojku s crvenom svilenom maramom na glavi, u svijetlo-crvenoj bluzi i zelenoj suknji. Iz njena je lica bujao sočan život; jedva se poznala sjena Blatnoga dola na prepunim, malo grubim usnicama i na mirnim, rđavim, bezizražajnim očima. Kačur ju je pogledao i nije ni sam znao, da je njegov pogled ostao na njezinom licu, dok nije crkvenjak pozvonio i župnik izašao pred oltar.

Ali i misa se Kačuru učinila vrlo neobična; no shvatio je, da u Blatnom dolu i ne može biti drugačija. U toj crkvi i na tom oltaru nije se tamjan kadio i mirisao, kao drugdje, nisu svijeće tako svečano svijetlile, kao drugdje; sve je bilo svakidašnje, prazno, zemaljsko. Župnik je išao pred oltarom tvrdim, teškim korakom, kao na oranici za plugom; otvarao je tabernakul žuljavom seljačkom rukom, kao da otvara vrata u hambar. Poslije podizanja otišao je u sakristiju, svukao plašt i popeo se na propovjedaonicu. Kad je svršio blagoslov i molitvu, useknuo se u veliki, zeleni rubac. Kačur je, u čudu, opazio, da su u istom trenutku potegnuli rupce svi, muškarci i žene; stari seljak, koji je stajao za vratima, useknuo se u ruku i pljunuo. Nato je župnik počeo govoriti:

— Kršćani! U Blatni dol je stigao novi učitelj, mlad gospodin, tamo stoji pred sakristijom!

Svi su pogledali Kačura.

— Budite poštteni prema njemu! Drugačije ćete imati sa mnom posla! Zašto se smije onaj šmrkavac tamo? Ti, koji stojiš pored njega, potegni ga za kosu; dobro ga potresi! Da se ne budete prema ovome učitelju ponašali, kao prema onome prijašnjem, koga ste, razbojnici, otjerali ravno u pakao! Ako ga se samo jedan dotakne, ili ga iskosice pogleda, tako ću mu nategnuti ušesa, da će pamtit i čitava života. Taj neka ide na ispovijed k Nacetu iz Razora ili Br linčku iz Močilnika; ja ga ispovijedati ne ću! Djecu šalžite u školu kolikogod možete! Ako nemaju posla na polju, neka se ne skiću besposleno, neka ne vade gnijezda i neka se ne loptaju. Neka nikada ne vidim takvoga balavca na cesti. Isprebijat ću ga nemilosrdno, a njegovom ću ocu poslati žandare! Zar mislite, da se učitelj badava plaća? Ta novac bi nam krao, kad bi stajao u školi sa svojim štapom, a nikoga ne bi bilo ni blizu! Tada vam ja ne ću či-

tati mise, ne ću vas ispovijedati i ne ću vam nositi posljednju pomast, nego ću samo sabirati pare i čitav dan: luk, luk, luk i mav, mav, mav... A učitelju treba saopćiti, neka s našim deranima ide pametno u crkvu! Dobro neka ih nalupa i namlati, kad je potrebno! A potrebno je uvijek! Naučiti se tako i tako ne će ništa, jer su previše bedasti; zato neka bar dobiju straha pred batinom! — Šta da vam još danas reknem? Ne kradite, ne tucite se po birtijama; starci neka puste babe na miru, a babe starce; inače bit će zlo. Amen!

Za propovijedi, koja ga je vrlo iznenadila, kao i pod drugim dijelom mise, Kačur je malo pažnje obratio djevojci s crvenom, svilenom maramom; ali ju je vidio neprestano, kao što lijepa slika ostane u očima i kad ih zatvorimo. I vidio ju je, kad je izašao iz crkve i pošao u župnikovu kuriju. Najčudnije mu je bilo, da usprkos crvene bluze nije bila nimalo slična Minki. Njezin obraz nije bio bijel (bjelina užarenog željeza), njezine oči nisu bile crne i nisu blistale, njezine se usne nisu smijale. A ipak je sve više žudjelo za njom njegovo srce, a krv mu je bila vruća, kolikogod su mu misli bile hladne.

Župnik ga je veselo pozdravio; sjedio je za stolom goloruk i bez kolara. Natočio je rakije Kačuru i sebi.

— Takve propovijedi još nikada nisam čuo! — smijao se Kačur.

— Zar nije bila dobra? — upita ga župnik ozbiljna lica. — A kako bi vi govorili tim blesanima i lopovima?

Kačur je priznao, da je pravo na župnikovoj strani i nije odgovorio. Žurno su jeli; debela, naličena žena ih je dvorila gledajući neprijazno na Kačura. Župnik je pokazao palcem na nju.

— Teže se otresti čovjeku takve ženetine, nego prave žene! Mislite li, da mi šta koristi, ako je po-

kušam otjerati? Izgrdi me na pasja kola, pa malo fali, da ja sam ne moram seliti odavde. — Opet je sve zagorjelo!

— Bog zna, šta je više zagorjelo! — odgovori gazdarica, pogleda prezirno na njih i zalupi vratima.

— A znate li, zašto je ljuta? Zato, što vas nisam već sinoć pozvao k sebi i što ne ću, da ona sjedi s nama. Voli mlade momke.

Položio je ruke na trbuh i glasno se nasmijao.

— No, pustimo to. Mislite li dugo ostati u Blatnom dolu?

— Ništa ne mislim. Nisam mislio doći ovamo, a isto tako ne mislim, da bi šta pomoglo, kad bih želio otići. Samo ipak mislim, da ne ostanem dugo, inače ću otići k vragu; možda isto tako žalosno, kao moj predšasnik i drug.

— Treba se priučiti, to je sve. Ja sam se, na primjer, priučio. Sad ne želim otići odavde, a kad bih i htio, ne bih mogao, jer bi me ljudi zaustavili kosama. A i kuda bih sada? Živio sam ovdje dvadeset godina i poseljačio sam se, — a i kako sam mogao drugačije? Nema ovdje drugoga života; ili budi, kao što su ljudi, ili umri! Zato sada i ne ću drugamo! Kuda bih? Svuda bi mi se smijali i bio bih nespretan, kao šišmiš na suncu.

— Jesu li i vas za kaznu poslali ovamo?

— Dakako! Tko bi htio u Blatni dol? Ali zašto su me kaznili, to već ne znam točno... Kad se čovjek priuči na zatvor, zaboravi na grijeh. I vi, mlađiću, i vi ćete još prebacivati gnoj.

— Zar zaista nema drugog rješenja? Čovjek ima svoje misli, ima knjige.

— Ne! Pogledajte moju knjižnicu: tamo je brevijar i ništa drugo! Bilo je i nekih drugih knjiga, pa je gazdarica vjerojatno ložila njima vatru. To joj ne zamjeravam. Misli i knjige, to čini čo-

vjeka nezadovoljnim; čini ga slabim i bolesnim. Međutim, ako radite na polju, bavite li se domaćim životinjama, ne napastuju vas nikakve misli, pa dosegnete visoku starost. Meni je već sedamdeset godina, ali bih vas mogao tako lako povaliti na zemlju, kao kakvo dijete. Doživjet ću i sto godina.

— Zašto?

— Vidite, to su vaše misli. One čine čovjeka neveselim i kiselim. Čemu živjeti? Svako sam ljeto iznova na brigama, kako će roditi žito, kako će biti sa živinom, koliki će biti prihod, — i dok okom treneš, prođe proljeće, ljeto i zima! A vi sjedite za svojim knjigama i cvilite: zašto živimo? Čuo sam već za ljude, koji su se sami ubili; to su sigurno takvi, koji se hrane knjigama; nijedan seljak se još nije objesio; ni za žitni klas još nisam čuo, da bi se sam ubio.

Kačur je bio slomljen; nešto teško, mrtvo leglo mu je na srce.

— Čime se, dakle, razlikuje čovjek od životinje?

— Vjerom.

Kačur objesi glavu.

— Pa nije sav vaš život, gospodine župniče, tih dvadeset godina. Bio je život i prije... prije grijeha. Kako sam ga ja okusio...

Župnik pogleda u stranu. Oči su mu bile napola zaklopljene, kao da gleda u veliku daljinu.

— Bio je! A šta bih sada s njim? Šta bih sa sjećanjem?

Nasmijao se i čudna, meka svjetlost mu se razlila licem.

— Bio sam i ja nekada borac! Davno je već tome! Prerano sam bio narodnjak; sada može bez straha biti svaki kapelan narodnjak, ali prije nije bilo tako. No, mlad sam bio i jamačno lud. Kad je čovjek mlad, misli, da se čitav svijet vrti oko njega.

Velike dužnosti ima, silan poziv, svetu zadaću, — ako je ne izvrši, teško narodu! A istina je jedina u tome, da mu je krv odviše žarka! I moja je bila takva! Šta mislite, da je bila moja velika i sveta zadaća? Učio sam momke pjevati; one domorodne pjesme, koje čovjek pjeva, kad je pijan. Oduševljavao sam se za Koseskoga! I za Tomana! Da li Toman još živi?

— Umro je.

— No, Bog mu dao mira i pokoja! ... A molim vas, kakav je vaš poziv? Kakva je vaša zadaća?

Kačur pocrveni i nije mogao odgovoriti.

— Bit će nešto slično, kako to već obično jest. Narod vas interesira, zar ne?

Nato pogleda kroz prozor i skoči sa stolice.

— O, ti prokleti šmrkavče! Ni sada, po zimi, ne ostavljaju mi vrt na miru! Čekaj bar, ušljivče, dok kruške dozore. Već te poznam, Mrkinov si sin!

Vratio se s prozora, još sav crven i razjaren.

— Od same zlobe dolazi i reže mi nožem cijepove! Ostavite narod na miru! On zna najbolje sam, što je za njega: jede, pije, umire, — a šta ćete drugo? Samo oni ljudi hoće da reformiraju narod, koji su mu se iznevjerili. Sami su drugačiji, strani, pa misle, da mora i narod biti drugačiji. Ja sam se, vidite, uživio u narod, živim s njime već dvadeset godina i više, pa ne vjerujem, da bi i sam htio iz svog gnoja u kakve visine. Neka ostane, gdje je! Kobila na polje, obad na konja, a muha u krčmu!

Župnik ustane i Kačur se oprost.

— Dodite katkada k meni, ali ne prečesto. Imam puno posla. Za školu se nemojte odviše brinuti, jer i tako ne ćete ništa postići. Zbogom!

Kačur izađe, ali nije znao, kuda bi sada. Doma ga je bilo strah, ulice su bile puste i žalosne, gola, blatna brda drijemala su nad uvalom, — nikuda

nisu mogle oči, ni srce nije nikuda moglo. Na kraju sela, već pod brijegom, stajala je dugačka, niska, vrlo zamazana i tužna kuća; na vratima joj je visio birtijski cimer. Nikakav glas nije iz nje prodirao, a prozori su bili tako zamazani, da se nije vidjelo ni iznapolja unutra, ni iznutra napolje.

U hodniku je stajala postarija, debela žena, koja je ispirala čaše.

— Da li je ovdje zaista krčma? — upita je Kačur.

— Dabome!

On uđe u sobu, zastane među vratima i više se prestraši, nego razveseli. Sjedila je sama za stolom; u crvenoj bluzi i zelenoj suknji.

Pogleda ga i polako ustane.

— Što želite, gospodine?

— Vina!

Prošla je pored njega, zibala se u bokovima, debele su joj se usne smiješile.

»Nikada više ne ću doći ovamo!« pomisli Kačur, koga je spopao nerazumljivi strah; posegnuo je za šeširom, ali je dalje sjedio i nije otišao.

Donijela je vina, postavila bocu pred njega, pogledala mu u oči i nasmijala se. Nato je sjela; naslonila se laktom na sto; Kačur je vidio jamice u njenim okruglim, jakim rukama i napetu bluzu nad punim laktovima i prsima.

— Niste još dugo ovdje, gospodine; tek sam vas danas vidjela u crkvi? Dosadno vam je u Blatnom dolu!

— Dosadno? Već sinoć mi je bilo dosadno. Zato ću češće dolaziti ovamo!

Čim je izgovorio te riječi, zastidio ih se; ona se nasmijala, pokazale su joj se jamice na obrazima i svijetli, bijeli zubi.

»A zašto ne bih razgovarao s njom?« pomisli Kačur. — »Zašto se ne bih malo poigrao s njom?«

Tada je legla na njegovo srce prva, još prozirna, jedva vidljiva, sjena Blatnog dola. U polujasnom strahu oćutio je Kaćur, da je poprskan.

— A gdje ste bili prije?

— U Zapolju.

— I ja sam bila u Zapolju; tamo imaju lijepu crkvu.

— Lijepu crkvu? — ponovi on dosta začuđen i pogleda joj u oći. I kad ju je pogledao, nasmijala se ona drugi put i položila iznenada svoju ruku na njegovu. Nešto toplo njega proćme i nije povukao ruku.

— Kako ste vi ćudni, gospodine! Kad nešto reknete, ili kad vas ja pogledam, moram se smijati... I kako malene ruke imate; mnogo manje, nego ja. I sasvim bijele.

Kaćuru se lice užari; pred oćima mu se zamagli. Uhvatio je njenu ruku i stisnuo je.

— Joć vas nisam ni pitao, kako vam je ime. Bit ćemo prijatelji, pa ću vas zato zvati uvijek krsnim imenom.

— Tonćka mi je ime! Ja bih voljela, da budemo prijatelji!

— Dajte mi ruku, Tonćka! Ne, usta mi dajte!

Poljubio ju je u usta, u puno, toplo lice, u vrat i u grudi.

— Kako vi znadete cjelivati! To ste se zacićjelo naućili u gradu, gospodine! U Blatnom dolu nisu tako gospodski. Hoćete li dolaziti svaki dan, gospodine?

— Svaki dan.

— Samo doćдите. Kad sam bila u crkvi, odmah sam pomislila: moćđa će k nama; voljela bih, da doće!

— Pusto vam je u Blatnom dolu; samo blato i sama tama?

— Pa i nije tako пусто; samo rijetko dolaze ova-mo gospoda, a ja tako volim razgovarati s gosćpo-

dom! Oni imaju sasvim drugačije riječi, oprani su i tako... glatki. Nije potrebno, da imadete posebni kaput i kravatu; po licu bih znala, da ste gospodin.

— Kako si djetinjasta, Tončka, — nasmijao se on.

Ona naprči usne i u čudu ga pogleda.

— A zašto?

— Ne zamjeri mi, Tončka. To ti tako lijepo pristaje! Sada znam, da ti je ime Tončka, da si lijepa i da te volim. Još mi samo reci: da li je krčmar tvoj otac ili tvoj gospodar?

— Ni otac, ni gospodar. Hranjenica sam u kući, u rodu smo. Tetka mi je zla žena, a stric pijanac; već je skoro sve zapio. Miraz će mi dati, drugo ništa.

— Zar se misliš udati, Tončka?

— Htjela bih, ali za gospodina. Takvoga bih voljela, kakav ste vi.

Kačur se trgne, a onda se glasno nasmije.

— O, Tončka!

— Zašto se smijete?

— Jer mi je veselo oko srca. Volim slušati, kad govoriš tako ozbiljno, i volim te gledati u lice, koje je tako čudno ozbiljno. Čovjek uza te ne može biti žalostan. Ništa nema u srcu osim ljubavi i čežnje!

— Kako lijepo govorite!

Mračilo se; sjedili su u dubokom mraku, tijesno ogrljeni. Njemu krv udari u lice, drhtao je i privijao je k sebi.

— Tončka, večeras ću doći k tebi!

— Dodi!

— Kad bude krčma zatvorena... kad padne noć!

— Dodi!

Više nisu govorili; ona je upalila svjetiljku, a lice joj je bilo zažareno.

Kad se Kačur vraćao iz krčme, zibalo mu se pred očima, peklo ga na licu i u ustima; čelo mu je bilo mokro od znoja. Slutio je (kao da mu se za trenutak rasvijetlilo u tami), da su mu na srce legle sve teške zamazane sjene iz Blatnoga dola; i javilo se nešto kao strah.

— Ne ću ići. Pijan sam bio. Opčaran.

Iz vlažne zemlje, iz polja, isparivalo se rano proljeće; zrak je bio pun teškog, opojnog vonja; zemlja se budila i njen dah bio je hroptav i vreo; pohotne i požudne sanje ležale su još u njemu; vjetar, koji je dolazio s one strane bregova, miješao se sa zrakom iz Blatnoga dola i s niskim maglama, pa je bio omamljivo topal, kao bludni zagrljaj.

— Poći ću! Šta drugo da radim u Blatnom dolu? Zašto ne bih živio?

I nije više vidio, kako je potonulo lijepo sjećanje i kako su teške, ponoćne sjene zavile i čitav Blatni dol i njega.

II

Kačur je sjedio u mračnoj krčmi; blijed, zaprepašćen i vrlo star bio mu je obraz. Sredinom sobe ljuljao se gazda na pijanim nogama, lupao pesnicom po stolu i vikao.

— U mojoj se kući takvo nešto ne smije događati! Moja kuća je poštena! Za kosu ću izvući drolju na ulicu, a s njom i toga prokletog fićfirića.

Debela krčmarica stajala je među vratima s podbočenim rukama.

— A šta tužiš nad njim? Rekao je, šta misli, pa ga sada ostavi na miru!

Krčmar zašuti, gledajući je zakrvavljenim, glupim očima.

— Šta je rekao?

— Gledaj ti pijanca! Zar se nije čas prije zakleo, da će je uzeti takvu, kakva je, bez miraza i bez opreme?

Krčmar se zanjše, širok osmijeh pojavi mu se na upalom, neobrijanom licu; on stupi bliže, pruži ruku preko stola i prevali čašu.

— Ako je tako, onda neka bude!

— Neka bude! — prihvati Kačur šupljim glasom i dotakne se mokre krčmarove ruke; nato uzme šesir i ustane.

— A kuda sada? Litru ovamo stara!

— Nemam vremena, — odmahne Kačur rukom i izađe iz sobe bez pozdrava.

U hodniku je sreo Tončku, koja je bila sva zaplakana. Htio je šutke proći pokraj nje, ali se okrenuo i uhvatio je za ruku.

— Tončka!

Htio je govoriti, ali nije našao riječi; usne su mu se tresle od uzbuđenja.

— Vidiš, možda je bilo prerano, prebrzo, odviše slučajno... možda nije bilo ni pravo, — ali, kako je volja božja. neka bude; sada smo svezani zauvijek.

— Tako ozbiljno govoriš, da se gotovo bojim. Zar me više ne voliš? Sada ništa više?

I bilo je u njenim očima nešto kao prigovor i optužba; takvoga pogleda još nije vidio, pa ga je zabolio.

— Volim te, sada drugačije, nego prije. Zakleo sam se, da te ne ću napustiti i da ću ostati zauvijek uza te, kad sam ti došao prve večeri, prvu noć. Ja znam, da je nešto među nama (sâm jedva razumijem šta), kao sjenka, kao jarak. Ali mislim, Tončka, da ćemo taj jarak već preskočiti, ako se budemo ustrajno držali za ruke... Ta ne govorimo posljednji put... Zbogom.

Poljubio ju je u lice i pošao polagano ulicama, obješene glave, umoran i bolestan.

Osjećao je jasno, da se u kratkom vremenu njegov život iz temelja izmijenio i da se sam izmijenio u njemu. I što je točnije spoznao i osjećao tu promjenu, to je bolje vidio u prošlost i budućnost. Stao je dublje, ali je i teže stajao, nego ikada prije; teret je padao na njegovo rame i s teretom je rasla moć.

Zaključao se u sobu, a svjetiljku nije palio; sjedio je na krevetu, upro laktove u koljena i pritisnuo čelo dlanovima. Slike iz prošlih dana javljale su se pred njim i nijedna nije bila svijetla; misli su se cijepale iz tame danâ, koji dolaze, a nijedna nije bila umiljata.

... Ta još prije nekoliko dana, bio je krepak i veseo i spremao se na borbu proti čitavom svijetu. A tek što je zašla rumen toga sunca, — i gle, zašla je zauvijek, nikada se više ne će pojaviti. Nije moguće. Tako kratak dan nije, tako žurno ne proleti mladost.

... Da ga sad vidi tkogod od onih slabića, puzavaca i kruhoboraca, koji su ga nekada gledali s hladnoćom i prezirom. Nekada? Gospode Bože, još jučer! Kako bi pocrvenio, zadrhtao pred njim! Kako bi mu se superiorno smijao u lice slabić, puzavac! — »Da li još poučavaš narod? Da li ga još spasavaš? Radiš li još? Paklu i strijeli i čitavom školskom vijeću nasuprot? Jesi li se brzo smirio? Boga mi, ja se nisam tako brzo!« — Šta bi mu odgovorio? Oborio bi glavu i šutio.

U njemu je sve zaki pjelo, sve se ispriječilo.

... Zašto bi to bio konac puta? Čime se sada iznevjerio sebi i svojim visokim ciljevima? Tko je tako silno promijenio njegovo srce? Tko je nenadano okrenuo njegove misli drugim smjerom, sa

strmoga klanca u gluhu dolinu. Kada se to desilo i zašto?

— Jesam li još uvijek onakav, kakvoga me je mati rodila? Sjedi li ovdje tko drugi mjesto mene i misli mjesto mene, govori i radi mjesto mene i protiv mene?

Premišljavao je mučno, uzbuđen i razgrijan, ali se spretno izmicao nečemu tamnom, neprijaznom, što je bilo sasvim blizu. Čovjek gleda najnapetije, kad ne vidi ništa i kad ne želi ništa vidjeti. Kao da je u sjeni, u kutu za vratima, stajala Tončka, sasvim mirno stajala, a on se otkretao u stranu i gledao napeto drugamo, samo da je ne vidi. Gledao je na drugu stranu, pa je vidio pustu sobu i u njoj sebe i nju. Ušla je u njegov život, udomila se tamo sa svom svojom prtljagom, pa prikovala za verige njegovo tijelo, njegovu dušu i sve njegove misli. Nekada je bio sam; sada nema više ni svojih misli, ni svojih želja; a i to klonulo tijelo, izmučeno od briga, gadaluka i srdžbe ispijeno, naposljetku će se izvaliti na smetištu...

Uzdahnuo je; taj čas je poželio prijatelja.

— Koga bih pozvao? Komu bih se potužio?

Sjetio se liječnika; sramio bi se stati ponižen i bijedan pred njim. Ali odjedanput izroni mu iz mraka pred oči drug Ferjan, veseo, pijan i dobrodušan.

Kačur se nasmija i napisa Ferjanu dugačko pismo.

— Znam, da će doći!

Ujutro je stupila u njegovu sobu debela župnikova gazdarica.

— Gospodine! — zazvala je osornim glasom. — Župnik vas zove, da dođete čim prije k njemu,

— Moram u školu.

— Najprije k njemu! Šta ćete u školi?

I zalupila je vratima.

Kačur pođe župniku. Ovaj je upravo došao iz crkve, pa se presvlačio, da pođe u polje.

— Sveti Bože! — poviknuo je, kad je ugledao Kačura. — Jeste li poludjeli?

— Zašto? — upita Kačur. Njegov je osmijeh bio usiljen i gotovo žalostan.

Župnik udari cipelom o pod.

— Zašto? — povikao je srdito, a žile mu na čelu nabrekle. — Pita, zašto je poludio? Ženite li se ili ne? Govorite brzo!

— Ženim se.

Župnik se obuvao, tijelo mu je bilo previjeno, držao je cipelu, koja je bila navučena samo do polovice, s obje ruke, glavu je podigao i šuteći piljio Kačuru u lice. Nato je opet pogledao cipele i nastavio se obuvati.

— Zašto se ne bih ženio? — upita Kačur malo posramljen.

— Zašto ne bi! Dabome! — smijao se župnik kimaјуći glavom. — Mislite li i djece imati, puno djece?

— Moguće, — pocrveni Kačur.

— Moguće? Tako je! Moguće ću živjeti, a moguće ne. Moguće će biti djece, a moguće i ne. Moguće će poživjeti, a moguće će poumirati. — O, ti, prokleti derane, ti golobradi, kako bih te rado zviznuo ovom cipelom po glavi.

Župniku su se tresle ruke. Teško je disao od bijesa.

— Nije poludio, nego je glup balavac. Pa još, osim toga, nju kani uzeti, nju, koja ne ide u crkvu da se moli, već da pokazuje svoje grudi i svoju nakaznost! Bog neka ti oprosti! Ali propovijed ću vam održati takvu, kakvu još svijet nije čuo! — Od čega mislite živjeti? Od ljubavi? Pi... pi... pi? — Ako se sluga ženi, neka se ženi, bolje je to, nego da trčka i napa-
stuje cure po selu. Ali učitelj je gori od slugе; gospod-
ski ne može živjeti, životinjski ne smije! Dakle nikako!

Kačur se okrene i pođe prema vratima.

— Kuda? — pozva ga župnik.

— Zar propovijed još nije gotova?

Župnik postade tiši.

— Idite zbogom i radite, kako vas je volja. Samo vam toliko kažem, da mi vas je žao.

Župnik se šuteći oblačio dalje. Kačur je još čas počekao na pragu, našto je izašao.

— Seljačina! — pomislio je, kad se našao na ulici. Ali nešto čemerno i teško ležalo mu je na srcu i postajalo sve teže.

— Bog zna, nije li dobro mislio! I nije li bilo istine u njegovu govoru! — Da se sve to već jedanput svrši! Jedanput zauvijek! A poslije neka Bog pomogne!

Za par dana, u subotu uveče, stigao je Ferjan. Veselo je pozdravio Kačura i stisnuo mu ruku. Kačuru se učinilo, da njegov smijeh nije više sasvim srdačan i da mu je lice upalo.

— O, idealist, tako si se, dakle, uhvatio u zamku! Koješta je bilo u tvom pismu, ali na kraju sam ipak razumio, da si čestito nasjeo i da bi u svojoj žalosti želio vidjeti ljudsko lice... A kako si učinio tu glupost?

Kačur slegne ramenima.

— No, mogu misliti, kako je bilo. Prokleta je pusta ta soba; čovjek bi se rasplakao u njoj. Hajdemo u krčmu.

Pošli su k načelniku i Ferjan je govorio na putu sve do krčme.

— Slomljen si, vidi ti se na licu. Nego znaš šta? Da istinu rekнем: zašto bi bio slomljen? Dosad si živio sam, sâm svoj, kako veliš, slobodan: ali kako si živio? Tužno je, da se i Bogu sažali. Šta ti je vrijedila ta tvoja samostalnost, ta sloboda? Što si imao od nje? Imao si đavola. Ja mislim, da je čovjeku puno gore, kad visi sam, nego kad ima druga. Bar se pogledaju,

a i to vrijedi. Zato, dakle, kršćanska dušo, ne tuguj! ... Kakav je to dugajlija? — pokaza on u krčmi na dugačkog bilježnika, koji se odmah požurio k stolu i poklonio se.

— Karl Grajžar, općinski bilježnik.

— Šta? — začudi se Ferjan. — Zar u Blatnom dolu ima općinski bilježnik? Onda mi najprije rastumačite, kad je tako, zašto je u ovom prokletom kotlu mrak i zima, dok već po čitavom drugom svijetu sja sunce?

— Sunce? — podigne bilježnik obrve. — Ja ga još nikada nisam vidio.

— Jer je uvijek pijan, — zagrmi debeli načelnikov glas sa susjednog stola.

— No, brzonogi Ahileju, zbogom! Pa nastavimo naše, Kačure. Kad si me već pozvao, da te izliječim od žalosti, pitam te: voliš li je, ili je ne voliš?

Kačur mu pogleda u oči i ne odgovori odmah.

— E! — uzmahne rukom Ferjan. — Žalost je, žalost!

— Volim je, — odgovori Kačur i pogleda zamišljen u stô. — Toliko je sigurno, da je ne bih htio nikome dati i da bih mislio na nju čitava života s tugom i žudnjom. Ja ne znam, kakova je to ljubav; nisam promišljavao i ne želim o tome promišljavati. Da li je Madona, ili je sluškinja, — ne tiče me se. Samo toliko znam, da nema ni mira, ni veselja, ni sunca u toj ljubavi, ništa. A ipak je velika i ne ću joj nikada odoljeti.

Ferjan iskrivi obraz u čudne, osorne bore i iskosice pogleda Kačura.

— A šta je s Minkom?

— Ne diraj u to! — pogleda ga Kačur mrko.

— Tamo je sakristija?

— Sakristija, da, — nasmija se žalosno Kačur.

— A ja mislim, Kačure: još uvijek je bolja ta djevojka, nego istinita ljubav, ona ljubav, koja ide pre-

ma suncu. Ona bi te upropastila; tamo bi bio pakao i bila bi smrt. Ovo ćeš lakše podnositi, bit ćeš mirniji, njene će te suze manje peći, i tvoje će trpljenje biti manje, jer ćeš gledati njeno mirnijim očima. Zašto se tako trpkio smiješ? No, htio sam te utješiti.

Pio je žurno, lice mu je bilo vrlo ozbiljno, a oči mutne.

— Lijepa utjeha, kad si mi ispričao svoju nesreću, a da to nisi ni htio. Ovi posljednji dani vrlo su izbi-strili tvoje oči . . . A kako je s Matildom? Jeste li već vjereni?

Ferjan iskrivi napola žalosno, a napola smiješno lice:

— Znaš šta, u mojoj stvari nema toliko tragike, koliko ima pravedne božje kazne. Šta? Imat ću uza se vraga, to je sve. Tući će me, ako budem pio, šta onda? I prije sam često bio bijen i sutradan sam osjetio, kad me je boljelo, ali nisam mogao pronaći, tko me je izmlatio. Sada ću bar uvijek znati, tko me tuče! . . . Pomisli, posljednji put je lovila nekog mladog doktora; ja sam bio i ljut i žalostan, na dnu srca, nisam ni sam znao, pa sam filozofirao: da ga bar ulovi! Nije joj uspjelo; ja sam bio ljut na nju, ona na doktora, pa smo se tako zaručili . . . No, nato-vario sam si na leđa križ, pa ću ga nositi; ići ću, kako sam išao i bez njega dosad; ti još i ne znaš, kako su mi pleća jaka . . . Međutim, s tobom stoje stvari drugačije. Ne trebam ti ništa tumačiti, sâm znaš, kako je, a znaš i to, zašto je s tobom stvar drugačija.

Kačur je šutio.

— No, — odmahne Ferjan rukom. — To su žalosni razgovori. Ja ne volim plakati. A jesi li i u Blatnom dolu počeo sa svojim evanđeljem?

— Nisam!

— Dobro, da nisi! A više nikada i ne ćeš, mislim!

— U Blatni dol mogao bi doći Isus, pa bi i on šutio. Takvih ljudi nisam još nigdje na svijetu vidio:

noć je nad njima tako tamna, da je ni stotinu sunaca ne može rasvijetliti. Gledao sam seljake na poljima, dok su išli uz marvu: istim lijenim, teškim koracima, isto se tako tromo njišu, u očima im je, vjeruj mi, isti tupi, nepomični izraz, bez misli i bez čuvstva, kao u velikim očima govedâ. To je ta teška, močvarna mokrina, koja struji iz zemlje; to su te sjene, koje leže po njoj neprestano!

— Prije si nastojao baciti svijetlo i u takvu noć, — podsmjehne se Ferjan.

Kačur osjeti žalac; proželo ga je: tako će stati pred tebe slabić, puzavac, pa će ti se smijati u lice. Krv mu je navalila u glavu.

— Nisam se iznevjerio ni sebi, ni svom cilju! — uskliknuo je u žaru. — Ništa nisam zatajio, ni za što još nije kasno. Kasnije ... kad ...

— Samo reci! — nasmija se Ferjan glasno. — Kasnije, kad se oženiš. Tada ćeš naučavati svoje evanđelje. Tada (kako si već rekao), tada ćeš služiti narodu, učiti ga, voditi ga na put blagostanja i napretka ... I s takovim idiotizmima u glavi misliš se ti ženiti?

Kačur prevuče dlanom preko čela i upre u Ferjana slobodniji pogled.

— Neka bude, kako je božja volja! Dobro ili zlo, sâm sam si kriv. Ali jedno je pouzdano: da kao životinja ne ću živjeti; ne zato, jer ne želim, nego zato, jer ne mogu!

— To je druga stvar ... A jesi li na sve ostalo mislio?

— Na što?

— Znao sam ja to! Novaca ćeš trebati, mnogo novaca. Gdje ćeš ih nabaviti?

— Na to još nisam mislio.

— Dabome. No ja ću već pogledati, može li se što za te učiniti; iskustva imam. A pokušstvo? Hoće li djevojka dobiti kakav miraz?

— Ne će dobiti ništa. Svakako ne mnogo, ako uopće šta dobije.

— Sveta Bogorodice! No, đavolski si se zakopao. I još uvijek bi htio da budeš apostol?

Kad su se pred zoru rastali, bili su jedan drugome bliži, nego ikada; pogledali su se u oči i razumjeli se bez riječi.

»Ti si već išao tim putem... ja ne ću nikada«, — mislio je Kačur.

»Ja sam već prošao svoj križni put... ali ti ćeš tek početi«, — mislio je Ferjan.

Što se više približavao dan vjenčanja, sve se više Kačuru vjerenica činila tuđa; razilazili su se jedno od drugoga lagano, ali neprestano. Kačura je spopa-
dao strah. Gledao je svoju nevjestu drugim, hladnijim i mirnijim očima; zato ju je sada vidio izmijenjenu; zagleda se čovjek odviše izbliza u lice, koje poznaje i voli, pa opazi male, jedva vidljive mrlje, sitne bore, ružne crte. Stupila je direktno, teškim korakom, u njegov život, uvukla se u njegovu tihi sobu, u njegovu dušu; više ga nikada nije ostavljala sama. Zagrlio je tuđinca, koji je bio sam i nujan, ali ga se sada sve više plašio osjećajući sve jasnije, da mu nije ništa donio, nego da si želi prisvojiti čitavoga njega, svu njegovu dušu.

Tončka ga je često gledala upornim očima, da je morao oboriti pogled; slutila je, što se dešavalo u njegovu srcu, pa ju je hvatao bijes.

»Više me ne voli. K meni je dolazio, grizao mi usta, dobra sam mu bila. Sada me više ne voli. Napio se, dosta mu je, pošao bi drugoj.«

I kao što je ona slutila njegove misli, slutio je i on njezine. Govorili su malo, hladno i zlovoljno. Samo na časove bi se poljubili, probudila bi se prijašnja strast i lica su planula. Samo na čas.

Jedini, koji je bio veseo u kući, bio je pijani krčmar. Ponekad je vikao, da nema takvoga para u devet župa, ponekad, kad već nije mogao stajati, nego se naslanjao na stô, plakao je i žalio sebe i svoj samotni život. Kačura je podilazila zima i klonio mu se sa strahom, kad mu je krčmar prilazio zakrvavljenih očiju i mokrih usta šireći ruke.

Sve, što se radilo pred zarukama i svadbom, bilo mu je neiskazano mrsko i odvratno. Švelja se nastanila kod krčmara, pa se Tončkino lice razvedrilo; išla je veseliije po sobi; lice joj je bilo rumenije i usne se širile na smijeh. Kačuru se nije milio taj preokret, to veselo lice i zato, što je bilo ljepše, nego prije.

— Gledaj, to ju je razveselilo. Švelja ju je razveselila. Njezine misli su kao duhanski pepeo na stolu, — puhneš, pa ga više nema. Gleda u svilu... više nema ni prošlosti, ni budućnosti.

— Šta će ti takve gospodske stvari? — pitao ju je zlovoljno.

— Ostavi mi bar to veselje! Zar da kao sluškinja idem s tobom u crkvu?

— Ženik tu uopće nema šta da govori, — oglasila bi se krčmarica. — Idite za svojim poslom.

U njegovoj su sobi probili zid, da povećaju stan za mladence. Kačur se za nevolju nastanio kod načelnika. Kad ga je ovaj ugledao, zamahnuo je glavom.

— Ej, ej!

Drugo nije ništa rekao. I Grajžar je šutio, ali mu se lice vrlo čudno, smiješno i sjetno naboralo; neprestano je žmirkao vodenastim očima. Katkada se načelnik okrenuo k njemu i mučke mu kimnuo; isto tako mučke odgovorio mu je dugački bilježnik.

Dok je Kačur prolazio cestom, pozdravljali su ga seljaci s mnogo manje poštovanja, gotovo prezirno, a momci su mu se smijali i gledali za njim.

Kačuru je postajalo tjesnije oko srca, čudna ga je misao napastovala i nije je se mogao riješiti.

Kad se uvečer vraćao iz krčme (opraštajući se u hodniku s nevjestom), približio joj se sasvim i upitao tihim, neodlučnim, drhtavim glasom:

— Tončka, ne zamjeri, nešto ću te pitati. Nekako me čudno gledaju ljudi, zacijelo su bedasti, ali te ipak moram pitati, da budem siguran.

Ušutio je; i ona je stajala šutke pred njim; pogled joj je bio preneražen.

On se nagnuo još više k njoj, upravo nad njeno uho.

— Da nisi s kime imala posla... prije... prije mene?

Ona uzmakne jedan korak k zidu, sakrije lice i zaplače.

— Već si počeo s time!

On se odmah otrijeznio i zasramio. Toliko jak nije bio, da je primi za ruku i zamoli za oprostenje; nešto čudno... kao tamna misao, mračna sjena... povuklo ga je u stranu.

— No, pa zbogom!

Žurno je išao cestom. Bila je topla, vlažna večer, nebo je bilo jasno, zvijezde su drijemale u velikoj daljini, jedva ih je oko vidjelo.

»Zacijelo sam bio prema njoj nepravedan. Ali, kako nizak i podao postane čovjek od tog podlog, niskog života!«

U velikim je kolima doveženo pokućstvo, koje je Kačur naručio.

— Na, — rekao je vjerenici, dok su se kola zibala kroz selo uz krčmu. — Idi i uredi, kako hoćeš. Mene se to ne tiče.

— Pa to je tvoje!

Svezala je brzo maramu oko vrata.

— A ja bih voljela vidjeti... no idi, šta će sluga sam.

— Ne marim. Ja tamo ne vidim ništa drugo, nego veliki dug, težak danak, dva metra visok.

Točio je i pio. Tončka je pošla.

Veselila se pokućstvu, koje je bilo gradsko, haljinama se veselila, bijelom čipkastom rublju, pa samim zarukama i vjenčanju; i suze su joj navirale u oči.

— Više me ne voli; srdit je i sav izmijenjen.

A nije ni slutila, da je i njena ljubav bila drugačija i da se samo malo, kao iz daljine, doticala njega, koji joj je bio vjerenik.

Svanuo je lijep ljetni dan, zasnijetlilo je i u Kačurovu srcu neočekivano veselje.

— Zar je prvi put zasjalo sunce u ovu žalosnu noć? — začudio se on gledajući kroz prozor.

Cestama se žurili ljudi u blagdanskoj odjeći; lica seljaka izgledala su svjetlija i prijaznija; glas im nije više bio opor i hripav, ni kretnje im više nisu bile mrtve i teške.

— Rekao sam: šta da počnem s tim ljudima? Ali i oni su zaslužili bolji život. Samo cijepiti treba divljaku, pa će već uroditi plemenitim plodom.

Pod prozorom se pokazao Ferjan, djever, u crnom gospodskom odijelu. Povikao je:

— Hoćeš li već izaći iz te kolibe, ili ne ćeš?

— Odmah, odmah! — nasmija se Kačur.

Kad je izašao na cestu i kad je iz blizine vidio ljude i njihove radoznale poglede, kad je ušao u krčmu, stiskao ruke poluzamazanim ljudima, odgovarao na pitanja, koja nije razumio, slušao smijeh i zveket čaša, — opet je nešto kao mrak leglo na njegovo srce.

— Nemoj se tako držati! — opomenu ga Ferjan.

— Ostavi me na miru!

Sunce je žarko gorjelo u dolini, ali se Kačuru činilo, da to nije sunce, nego da pale sjene, kojih je dolina puna. Magla, zaprašena i vrela, bila je pred njegovim očima. Kola su se kotrljala s bukom, svijetlile su se bijele, šarene haljine; iz sparnog uzduha iznikao je uz put obraz, široko nasmijan; pred crkvom gibala se šarena gomila.

— Dakle se ipak opekao! — reče netko tik uz kola, našto su se svi glasno nasmijali.

Župnik je stupio pred oltar, svršio vrlo brzo ceremoniju, a onda osorno pogledao na njih dvojce i rekao:

— Ali to vam kažem, vas dvojce...

Crkva je bila puna. Netko se nasmijao za vratima. Župnik je odmahnuo rukom, pa se okrenuo.

— Reći ću ti to već u sakristiji.

A u sakristiji položio je župnik Kačuru obje ruke na ramena gledajući ga ljutito ispod sivih obrva.

— Vjenčao sam vas, ali blagoslova ovdje ne će biti, toliko ti mogu reći. I na pir ću doći, da ne prigovarate. Što će biti poslije, to je stvar vaša i božja.

Okrenuo se brzo i otišao.

Iz crkve se vozio Kačur s nevjestom, svojom mladom ženom. Pogledao ju je sa strane: lice joj je bilo crveno, radosno, oči su joj se blistale.

»Sretna je«, pomislio je i bilo mu je gorko pri srcu.

Momak, koji je stajao blizu krčme, izvadio je cigaru iz usta i povikao za kolima:

— Takav šmrkavac slavi gospodsku svadbu. A ja sam mogao lako imati Tončku, samo da sam je htio.

— Nije istina! — zadrhta nevjesta i pogleda Kačura prestrašenim, suznim očima.

— Baš me briga! — odgovori Kačur zlovoljno i uđe u hodnik.

U sobi je pregledao vesele, bučne svate, koji su sjedili za stolom sa stolnjakom i punim bocama, dok je studen rasla u njegovu srcu.

— Kako sam ovamo dospio? — čudio se.

Gruba, raskalašena, surova lica, trome, pijane oči. Ni župnika ne bi razlikovao, da nije imao kolara.

— Tek je sjeo među njih, a već je bio kao klas u klasju... Takav ću moguće nekada i ja biti, — zaboljelo ga je u srcu.

Gledao je, mučen nelijepim mislima, pa je nenađano u čudu opazio, da Ferjan stoji za stolom, govoreći i gledajući mu u lice.

— Dakle, Bog neka dade mnogo sreće apostolu i njegovoj ženi! Bog neka mu dade mnogo djece; što više, to bolje!

Kačur pogleda Ferjana, a zatim svoju ženu i vidio je, kako je zurila u veselog govornika blistavim očima, poluotvorenih i požudnih usnica. Sram ga je bilo, mašio se čaše i ispraznio je na dušak.

— Dakle, neka Bog poživi nju i njega! — povika govornik.

Nato ustade seljak, koji je mjesto napitnice ispričivijedao masnu šalu. Svatovi su grohotali, Tončka je crvenjela i smijala se zvonko.

Ferjan se nagne Kačuru:

— A sada govori ti!

— Šta ću ja? — odgovori Kačur osorno.

— Boga mi, takvu svadbu sam već doživio, ali takvog mladoženje nikad.

Kačur ustane:

— Zahvaljujem vam lijepo za sve vaše prijazne govore. Držim, da ću sa ženom živjeti, kako bude božja volja, a i vama svima želim, da ne živite odviše loše. Ova je čaša za starješinu i svatove.

Svatovi prasnuše u bučan smijeh; ustali su i kucali se s njim i s njom.

Ferjan je mnogo pio gledajući mutno.

— Da li si to ozbiljno mislio? ... zapita Kačura.

— I da li si zaista veseo?

— Ozbiljno sam mislio.

— Slušaj, da ti nešto kažem: ja se ne ću ženiti.

— Dakle si se predomislio?

— Ne ja, nego ona.

— Šta?

— O! Možeš li to zamisliti? Žalostan sam. Mili je bi mi bilo, kad bi me tukla. S nekim oficirom, s nekim suhonjavcem otišla je, Bog zna kamo! Možda će se i vratiti ...

Kačur ustane.

— Kuda? — prestraši se nevjesta. — Još nismo ni plesali.

— Ne ću plesati. Pospan sam. Pleši sama.

— Kako si noćas čudan!

— Zaista, Tončka, ostani! Ferjan će te dovesti kući. I plesat će s tobom. Zbogom, Ferjane!

— Što je to s tobom? — čudio se Ferjan.

Kačur je bio blijed. Obrazi su mu bili upali. Nalazio se na Ferjanovo rame, kao pijan, pa stao je-cati.

— Sada tek vidim, prijatelju ...

— Šta vidiš?

— Da sam se ubio.

I učini rukom krug oko vrata.

— Da sam sâm sebi svezao omču i sam je za-tegao.

Otišao je, a da nijedan svat nije to opazio.

Svijetlo je još gorjelo u njegovoj sobi, kad je pod prozorom razabrao pijane glasove, koji su pjevali vesele pjesme. Razabrao je među njima samo glas Ferjanov i glas svoje žene.

— Hej! — vikao je Ferjan promuklim glasom. — Zar već spavaš, lopove? U prvoj bračnoj noći spava, a ženu ostavlja na cesti.

Kačur otvori prozor.

— Martine! Zašto si otišao! — vikala je njegova žena slatkim, polupijanim glasom.

— Laku noć, Ferjane!

Kačur zatvori prozor, vrata zaškripe, a iz daljine dopre pijana pjesma.

III

Bilo je u jesen; u mraku i hladnoći ležao je Blatni dol; siva, neprijazna svjetiljka osvijetljavala je sobu.

U kolijevci je spavalo dijete; lice mu je bilo puno, svijetlo i mirno.

— Ne viči tako, kad dijete spava! — šaptao je Kačur. — Počekaj, dok se razbudi. Tada viči, koliko te je volja.

Žena je imala podbulo i uplakano lice.

— Da ne vičem! Ja hranim dijete, previjam ga i ustajem radi njega noću. A šta ti činiš za njega? Ništa ne radiš. Sad si još i te komedije počeo, pa ćemo svi skupa pokrepati na cesti. Šta ti to treba, kad imaš ženu i dijete?

Kačur je pogleda u lice zlobnim okom; uzme šešir i pođe.

— Samo idi, idi! — vikala je žena za njim i glasno zaplakala. I dijete se probudilo i zaplakalo.

Kačur se žurio blatnom cestom.

— Sada dođi, Ferjane, pa me pogledaj! Sad ćeš se tek smijati apostolu.

Mračilo se; Kačur je opazio čovjeka, koji je posrtao, blatan i bez šešira, uz kuće, naslanjajući se na zid i padajući.

— Gledaj moga tasta, — začudi se Kačur i htjede brzo dalje. Ali ga je krčmar ugledao i razmahao se širokim koracima i raširenim rukama preko ceste.

— Jesi li ti to, Martine? Ded, primi me ispod pa-
zuha . . . teško idem . . . jednu litru ćemo još ispiti . . .
Ej, Martine, star sam, star!

— Idite spavati, oče! — reče Martin kušajući ga
se otresti.

— Spavati? Zašto?

Gledao je u Kačura srditim, krvavim očima i spo-
ticao se.

— Jer ste pijani.

— Tko je pijan? Trezniji sam od tebe. Gledaj
ti fićfirića, kako hoće da me ponizi!

— Idite spavati! — otresao sa Kačur i zako-
raknuo.

— Samo se nemoj tako gospodski držati! Jadnik
si ti! Misliš li se proslaviti? Kroz nas sve? Učiti bi
nas htio?

I odgurne ga snagom pijanca, da je Kačur po-
srnuo.

— Idi! Zar misliš, da mi ne znamo, da ni te
hlače, koje nosiš na stražnjici, nisu tvoje?

Kačur se požuri; krčmar se nasmija, raskorakne se
široko i sruši se u blato. Netko je pogledao kroz pro-
zor, nasmijao se i pogledao za Kačutom; na uglu je
stajao jedan seljak, palio lulu i mrmljao zadovoljno.

— Takav bi čovjek htio svijet preokrenuti. Nije
mu pravo, kako orema, kako sijemo, kako udešava-
mo život. Takav! I čitati bi nas učio. Takav! Sam
neka uči!

Kačur uđe u načelnikovu krčmu; bio je crven u
licu, a oči su mu suzile. Načelnik je sjedio za stolom,
duboko zavaljen u stolicu; pušio je iz kratke lule i
dugo gledao poluzatvorenim očima u Kačura. Naj-
poslije je polako izvadio lulu iz usta i pljunuo na
pod.

— A šta vi, učitelju?

— Šta ja?

Načelnik se bučno nasmija, napola prezirno, napola zlobno.

— No, sada mislite osim mladih učiti i stare. Kada ćete početi kod mene? Kako bih točio vino? Ta seljake učite, kako će obrađivati zemlju. Učite i mene, jer i ja imam zemlje! Puno zemlje!

Smijao se; sav mu se obraz svijetlio od smijeha. Bilježnik se cerio u kutu, gladeći dugu, tanku bradu i žmirkajući vrlo brzo.

— Gospodine načelniče! — povikao je iznenada.

Načelnik se okrenuo u stolici.

— Gospodine načelniče, vama bi učenje bilo vrlo potrebno. Učenje i batina.

— Šta? — plane načelnik i skoči sa stolice.

— Parlez-vous français? — upita ga bilježnik gladeći bradu.

— Šta si rekao?

— Parlez-vous français?

Načelnik ne odgovori ništa i okrene se Kačuru.

— Sada govori francuski. Ne zna više ništa drugo, — nasmija se Kačur.

— O, ti prokleta gnjido! Mica, donesi mu još pô litre!

Nato se opet okrene Kačuru; lice mu se ozbiljno naboralo; kosa mu je padala nisko na oči, a usta se spustila do podbratka.

— Ne kažem ništa, učitelju, pametan ste vi čovjek. I tako. Međutim...

Udari se dlanom po boku.

— Dosada smo živjeli u miru, pa želimo i dalje tako živjeti.

— A šta sam vam učinio? Zar vas ne puštam u miru? — odgovori Kačur.

— Nego. Ne pušate me na miru! — rasrdi se načelnik. — Zašto se sastajate sa ljudima bez moga

odobrenja? Jeste li me šta pitali, kad ste ih sazvali u školu? Već znam, sve je to Samotorec skuhaio.

— Kakav Samotorec?

— Htio bi da postane načelnik! — ogласi se bilježnik iz kuta.

— Ali zapamtite obojica, vi, učitelj, i onaj gad, koji se drži vaših repova; ne ćete me tako lako srušiti! Njega, pa i vas, obojicu lako mogu kupiti samo onim, što sad imam u džepu.

I udari se rukom po džepu, da je zazvečalo.

Kačur se i čudio i ljutio.

— A tko je na to mislio? Ni živa duša nije na to pomislila. Ja ne znam, da li je bio Samotorec prisutan, no možda je bio. Ta ne radi se o politici, ni o načelništvu. Ide se za tim, da ljudi što nauče, da im se pamet razbistri, da pogledaju malo dalje, preko ovih brda, — za tim se ide. Knjige bi se naručile i revije. Pa učitelji, koji idu po domovini i uče ljude, kako treba gospodariti, neka dođu u Blatni dol... O tome smo govorili, ni o čemu drugome.

Načelnik je gledao nepovjerljivo.

— Zapamtite, učitelju: protiv mene nikada! Ja već znam, kuda smjera čitava stvar. Započeli ste sa sirotinjom, koja stanuje po kolibama i tuđim kućama. Šta njima treba čitanje? Pa šta treba one, koji nemaju polja, nego najviše koju iznajmljenu gredicu, učiti, kako se zemlja obrađuje? Ja sam živio dobro, dok sam još prodavao platno. A živim i sada isto tako dobro. Ne želim nikakve promjene. Ni knjigâ, ni časopisa, ni nadriučitelja. Ne, ja ne marim za to; i ni jedan čovjek u Blatnom dolu, koji ima imanja, ne mari za to. Kolibašima i dotepen-cima, koji još ni kolibe nemaju, njima su drage takve stvari. A zašto su im drage? Došao je tako preklani jedan čovjek, pa je radio kod kovača; njemački je znao; otkuda je došao, nismo ga pitali,

a da smo ga i pitali, slagao bi. Taj nije kolibaše i najamnike samo prosvjetljivao, nego im je tumačio, da zemlja ne pripada samo nama, koji imamo imanja, nego svim ljudima na svijetu. Da je svaki čovjek jednako vrijedan, ima li šta u džepu ili nema. Da je to nepravda, ako ja imam šunku na stolu, a najamnik krumpir. Tako je učio, pa znate, šta mu se na koncu dogodilo? Kob ga je stigla, protegao se uz cestu razbijene glave. To je bilo na proštenju. Tada uvijek ima toliko skitnica, da se žandari nisu mnogo brinuli, tko ga je tako nemilosrdno pogladio. Šta kažete na to?

Kačur je ukočeno gledao u načelnika i groza se razabirala u njegovom pogledu. Načelnik se smijao; podbradak mu se tresao, a oči mu se bile sasvim sakrile u debelo lice.

— Tako ih je učio. Zato su kolibašima i dotepenicima draga takva učenja; zato je i bila škola puna, kad ste ih pozvali. A Samotorec, taj vođa kolibaški, bio je prisutan. I sami dobro znate, da je bio prisutan.

Kačur ustane. Bio je blijed. Tresao se.

— Dakle, šta? Šta ste mi htjeli saopćiti? — zapita Kačur načelnika. — Jeste li me htjeli upozoriti, da ću i ja ležati uz cestu razbijene glave?

Načelnik se smijao, uvijek jednako tiho i zadovoljno; podbradak mu se tresao, a oči su mu bile sakrile.

— Šta? Ništa nisam htio reći. Gdje je još proštenje!

Kačur je išao, a bilo mu je, kao da se grči u ružnim, groznim snima. Bilježnik je dugim koracima požurio za njim, povukao ga za kaput i zašaptao mu u uho:

— Ostavite ga na miru! On nije dobar čovjek! Nešto ima u njemu... čovjeka hvata strah od njega.



— Jeste li vi razumjeli, šta mi je htio reći?

— Ja? Ne! — Ali pođimo radije, ovuda, u sjeni. Tamo je netko na prozoru. — Razumio? Ne! Ali ja sam došao u Blatni dol upravo onoga dana, kad su kovača zatukli... Tko je to učinio? Bog zna. Kovač je mrtav, zašto bi još i drugi trpjeli zbog njega?... Pustite načelnika na miru, nemojte mu se zamjeravati. Bolje je, da se zamjerite svim crkvenim i svjetovnim poglavarima, a i samome caru. Čovjek lako ostane bez glave, ovako ili onako. Nije baš potrebno tako, kako je kovač... taj je samo život izgubio... a šta je život? Pregršt zraka, — drugo ništa!... Dakle, šta sam kazao? Ništa nisam kazao. Potpuno ništa. Zbogom!

— Stanite! — uhvati ga Kačur za ruku. — Vi znate, kako je bilo s onim... s onim kovačem. Napolje s istinom! Ne puštam vas.

— Šta? — začudi se bilježnik i visoko uzdigne obrve. — O kome ja to znam nešto? O kakvom kovaču?

Kačur se predomisli:

— No, ako je tako, zašto ste onda u Blatnom dolu? Zašto ne idete kuda drugud? Slobodni ste.

Vidio je u mraku, kako je bilježnik čudno iskrivio lice.

— Das sind Dinge, über welche um des eigenen Ansehens willen nicht gesprochen werden kann! — Naški rečeno: traže me! Laku noć, gospodine.

Dugi je bilježnik nestao u noći.

Kačur se vrati kući. Žena mu je stavila večeru na sto; njene su oči bile crvene; i na licu su joj bile crvene mrlje. Brzo je večerao, na to se približio djetetu, koje je ležalo u kolijevci i gledalo u njega velikim, jasnim očima.

Uzeo ga je u naručje; lakše i mekše mu je postalo oko srca. Pogledao je ženu, kao da i na njenom licu traži prijazan, mekan smiješak.

Pospremała je sto; glava joj je bila duboko prignuta i suze su joj tekle po licu. Kačur zlovoljno položi dijete u kolijevku.

— Zaboga, ženo, što je tebi? Kaži mi sasvim otvoreno, što sam ti skrivio?

— Eno, tamo ti je opet došlo pismo.

Kačur pođe prema polici i otvori pismo; zapeklo ga je, ali je sačuvao mirno lice.

— Pa šta onda, ako sam i odbijen? Jedno mjesto može dobiti samo jedan, a traži ih deset. Drugi put će biti drugačije.

— Deset puta si već molio, najmanje deset puta.

— Pa lako možemo čekati. Zar nam je tako zlo? I u Blatnom dolu se dade živjeti... za nevolju...

Krv mu je zalila lice; stidio se, što se ponižava pred ženom i ne govori onako, kako osjeća. Jer je osjećao duboko u srcu, sa svom gorčinom: »Ne da se ovdje živjeti!« Prije bi se dalo živjeti u zatvoru i progonstvu! Daleko odavde, pa makar bez hljeba i službe. Da Bog da! Daleko iz tame, tamo, gdje je sunce!

— Dalo bi se živjeti, da! — uskliknula je žena. — Dalo bi se živjeti, kad bi ti bio, kakvi su drugi ljudi! Kako ja mogu izaći na cestu, kad me svi mrko gledaju, kao ženu tata ili razbojnika? Pravo su kazali, da ću se pokajati! Zašto izazivaš smutnje među ljudima? Zašto se bratimiš sa slugama i najamnicima, zašto ih sazivaš, da zborujete, kao lopovska družba, koja se boji dana? — »Sram ga bilo!« rekla je Kolarka; a Lovračev je rekao, da se nedjeljom nikada ne pokažeš u krčmi. Kao gospoda bih lako mogla ići u crkvu, a ovako idem kao gubavka!

Govorila je sve brže i glasnije; dijete je gledalo u nju iz kolijevke i zaviknulo.

Kačur priđe k ženi, tvrdo je primivši za ruku.

— Tončka! Slušaj! Ne govori tako! Sami su ti rekli, kako me mrze, kako me se klone, kako pljuju

na mene tajno i otvoreno, — a sada mi još predbacuješ i ti, koju volim i koja me pozna. Znaš, zašto su bijesni na mene? Jer im želim dobro, jer hoću da bolje žive, nego što su dosad živjeli, da budu sličniji ljudima. Sada su još bijesni na mene, zaštiđuju i vrijeđaju me, kao tata, prijete mi, kao palikući; ali uskoro će biti drugačije, uskoro će stići vrijeme, kad će mi biti zahvalni i voljeti me. A dokle god se to ne dogodi, Tončka, voli me ti. Bar ti ne misli loše o meni! Ako me mrzi i kleveće čovjek, kojega jedva poznám, nije mi osobito teško oko srca; izmaknem mu se, jer nisam privezan uz njega. A nas dvoje smo privezani jedno uz drugo, zauvijek, pa bih ja morao svisnuti od jada i groze, kad bi me još i ti mrzila, kad bi tvoje lice bilo uvijek tako zaplakano, kad više ne bi bilo tople riječi iz tvojih usta. Kad smo već privezani jedno uz drugo, uhvati se za mene!

Lice mu je gorjelo, a ženin je pogled ostao hladan i miran.

— To su samo riječi. Dabome da te volim, moj si muž. Ali zašto se brineš za druge ljude? Šta imaš posla s onim slugama? Jesu li te zvali? ... Znam već! Saopćili su mi. Jer smutnju praviš među ljudima, zato te ne će da premjeste u bolje mjesto! Zato su te i poslali u Blatni dol! A ti mi to nisi htio reći prije, pred zaruke! Šutio si o tim stvarima!

Kačuru je kipjelo u srcu: da skoči k njoj i da je pesnicom udari u lice. Tresao se, oči su mu bile mutne i mržnja se pokazala u njima.

— Šuti! — vikne on.

Pogledala ga je.

— Šuti! — ponovi on tiše stisnutih zuba.

— Opet plešete! — nasmija se netko pod prozorom.

Kačur uđe u drugu sobu, zalupi vratima i nije se pokazao do jutra. Dugo u noć slušao je jecanje

žene i škripanje kolijevke. Umoran, položio je ruke na sto, naslonio glavu na njih i zadrijemao. Još napola budan, mislio je na kovača, koga su našli uz cestu razbijene glave... Nije ležao; stajao je na sredini ceste, visok, u svijetloj slavi; blijedo i ozbiljno bilo mu je lice; sa čela mu je curila krv, u tankom mlazu, preko oka. Kačur je išao prema njemu: sve ozbiljnije, tamnije i oštrije bilo je lice kovačevo. Tada je Kačur opazio, da kovač nije sam; kao sjene stajala je za njim gomila, drug uz druga, u dugom, dugom redu; svi su bili blijedi i svima je tekla krv po čelu, preko oka. — »Kuda?« upitao je kovač. — »K tebi!« — odgovorio je Kačur. — »K tebi i k tvojima!« — »Ne k meni! Tamo su tvoji!« — Kačur se ogledao i opazio uz cestu čudnu, vrlo smiješnu procesiju. Sprijeda je išao njegov tast, pijan i otrcan, pa Ferjan s cilindrom na glavi; držali su se ispod ruke i posrtali su. A za njima u dugoj, ustalasanoj koloni, jedna uz drugu, karnevalski nakaradene sjenke, duga, upala, gruba lica. Kačur je viknuo od groze, — sam je išao među njima, sebi se zagledao u zakrvavljene, tupe oči.

— Nespretno sam spavao, otuda teški sni.

Legao je u krevet, ali ga je boljela glava, pa dugo nije mogao usnuti. A kad je zaspao, ugledao je iznenada državnog školskog nadzornika, koga nije nikada prije vidio. Visok i snažan gospodin, imao je tako dugu bradu, da mu je dopirala do pasa. U čudnoj je odjeći izašao Kačur pred njega. Učinilo mu se, naime, potrebnim, da na ulazu izuje cipele; uzvrnuo je i hlače preko koljena, pa je polagano i mučno, na golim koljenima, klizio stepenicama i unakrst po dugim hodnicima. Tako je stao pred nadzornika u novom crnom odijelu, s cilindrom u ruci, bos, sa zadignutim nogavicama i izranjenim koljenima. Nadzornik se ogledao na njega, pa mlitavo maknuo bijelu ruku. Kačur je

kleknuo i čekao. Drugi put je nadzornik maknuo ruku i ponudio mu dekret, koji je bio vrlo bijel i vrlo velik. Prišao mu je na koljenima, poljubio nadzorniku ruku i uzeo dekret. U njemu je bilo napisano, da je Martin Kačur imenovan zapoljskim učiteljem, ali pod uvjetom, da svaki dan poslije ručka i poslije večere čisti zube ravnatelju, župniku, načelniku i svim ostalim članovima školskoga vijeća...

Bijesan se Kačur probudio i pogledao kroz prozor; jutro se svijetlilo za brdima.

Žena mu donese kavu.

— Idi sam u crkvu. Nije potrebno, da ideš sa mnom.

Kačur je pogleda šuteći.

— Zatajila bi me za svilenu maramu! — nasmija se on. — A još juče sam mislio, da bi mi bila tješiteljica i... andeo čuvar.

Nasmijao se još glasnije, prošao kroz drugu sobu, pomilovao dijete po licu i pošao u crkvu.

Dok je sretao ljude na cesti i dok je stajao među vratima sakristije i ogledavao se po crkvi, osjećao je na licu mrke, neprijateljske poglede: »Takav čovjek sije neslogu među ljude! Takav golišavac! Takav bi nas učio i upućivao! Ubogi davao, koji jede naš kruh!«

Kačur nije spustio pogleda, ali ga je u licu zapeklo. Osjećao je, kako mu se tresu noge, više od bijesa, nego od straha.

Poslije mise kimnuo mu je župnik glavom, pa je brzo pošao za njim u župni dvor.

— On mi sigurno ne će ništa predbacivati... on, koji je nekada učio omladinu pjevati budnice! — mislio je Kačur putem. Gledajući pred sobom teškog, nespretnog seljaka-popa u raskopčanom kaputu i sjećajući se, kako ga je vidio, da prebacuje đubre,

goloruk, s visoko zadignutim nogavicama i nogama, zavitim u komade vreće, učinilo mu se više smiješno, nego sramotno, što stupa za njim kao ministarant i što će možda slušati iz njegovih usta mudre, uzvišene i prekorne riječi.

»Uostalom, propovijedao mi je i načelnik... ona hulja!« nasmija se Kačur.

Župnik je svukao kaput, pa se okrenuo Kačuru.

— Znete li šta, učitelju, to ne ću!

Kačur ga pogleda začuđenim očima, koje su pitale.

— To ne ću! — ponovi župnik glasnije. — Dok sam ja živ, ne! Poslije radite, što vas je volja. Ta oženjeni ste, imate dijete! Zar vam još nije dosta?

Stojeći pio je kavu, koju je na sto postavila debela gazdarica, pa je preko ruke gledao srditim, grubim pogledom u Kačura.

— Da se mirno sporazumijemo! Kakav vas je vrag silio, da ste se počeli gurati među ljude, kad ne pripadate njima? Ostavite ih na miru. Ti ljudi su m o j i, zapamtite dobro, Blatni dol je m o j i!

— Pa ne želim vam ga otimati.

— Tiho! Čekajte!

Župnik se uzbudi, oči mu zablistaše ispod sijedih obrva, a žile nabrekoše na čelu. Pio je kavu okrenuvši se u stranu.

Kad je opet pogledao Kačura, bilo mu je lice mirnije i govorio je tiše:

— Sjednite! Lakše ćemo se sporazumjeti! Rekao sam, da je Blatni dol moj; ali to je samo napola istina; druga polovica glasi: i ja sam njegov! Poseljačio sam se, napola poživinčio, samo zato, da živim, kako se može živjeti u ovom zraku i među ovim ljudima. Desilo se to polako; pomiješao sam se među njih nešto prisiljen, a nešto dobrovoljno, ali stupio sam tako temeljito, da više ne mogu natrag. Nikada više! A da sam se tada i opirao, šta bi mi koristilo?

Ne bih sad stajao na polju, nego trunuo u zemlji već odavno. I ne bi ostalo lijepo sjećanje o meni, kao što će ostati, kad jedanput umrem... Tako sada stoji stvar. Oni su u meni, a ja u njima. Ja njima misu, a oni meni harač... Psujem ih po miloj volji, samo im moram ostaviti njihove običaje i njihovu zalupanost. Jednak sam im po životu: kao svi oni, ne brinem se ni ja za svijet i ne marim za njega; ostajem kod staroga, a što je tuđe, mrzim; zato me vole i plakat će za mnom! — Tada ste došli vi, čovjek mlad i stran i zbog toga nikome mio. Pa ste se počeli mnogo mijesati među ljude, učiti ih, Bog zna šta, naručivati časopise, u kojima je pisano, Bog zna šta... i buniti kolibaše protiv gazda, a najamnike protiv seljaka (ništa! šutite!), — međutim, to ja ne ću, ne ću!

Uzbudio se toliko, da su mu se počele tresti ruke. — Promislite dobro, što počinjete. Živio sam u miru, punih dvadeset godina. Vi ste počeli gacati po toj mirnoj vodi, — kuda će zanijeti valovi vas, a kuda mene? Vi ste mladi, — ej, u svijet! Ali šta će biti sa mnom, starcem? Da mi se izmijeni pred očima Blatni dol, kao preko noći, — što bih ja u toj tuđoj zemlji? Doma više ne bih imao! Promislite dobro i budite uvjereni, da nisam blag čovjek! Zbogom!

— Nije blag čovjek! — pomisli Kačur, kad se kod kuće sjetio posljednjeg župnikova pogleda.

Išao je sobom oborene glave, a ruku skrštenih na prsima.

— I pred župnikom su mi se tresle noge, sasvim sam točno osjećao. To nije bila ljutost, nego strah... Kuda bih morao poći, da vidim, kako sam duboko zagreznuo? Kakove su to sjene ovdje, kad mi se čini, da je u Zapolju sijalo nebesko sunce? Kako pusto mora biti u mom srcu, kad žudim za Minkom i njenim crnim očima, u kojima nije bilo ljubavi? O, malodušnosti!

Stupio je prozoru slomljen i zamišljen, s teškom glavom i vrućim čelom. Seljak je išao cestom, pogledao prozor hladnim, neprijateljskim pogledom, pa pošao dalje bez pozdrava. Zlovoljan, okrenuo se Kačur.

— Ništa rdavo nisam namjeravao ... zar sastanak? Ali u tome nema ništa veliko; kad bi barem bilo nešto takovo, što bi doista bilo vrijedno trpljenja i muke! Lako bi čovjek pošao i ponudio otvoreno čelo: udari! A ovako: kao da su osudili čovjeka na smrt, jer je kihnuo! Zašto kiše, kad nije potrebno?

Zastao je u sredini sobe i nasmijao se prezirno, kao da je nenadano ugledao lupeža, kojega već odavno poznaje; sjetio se sna, gospodina nadzornika i svojih bosih nogu, pa se još jače nasmijao.

— Tako je! Kad je čovjek sam plašljivac, onda uvijek lako može dokazati, kako je potrebna razumljiva i pametna plašljivost. I da to konačno i nije plašljivost ... Samo da može promisliti i poredati sve točno po vrstama, on broji na prste i govori jako naglašeno. Danas, dakle, već ovaj sat, moram da vodim konstituirajuću skupštinu obrazovnog društva. Je li to važna stvar, ili nije? Važna nije: nijedan se čovjek na čitavom svijetu ne brine za nju, nijedna revija ne će o njoj pisati, nijedan je pjesnik ne će opjevati. Je li kome korisna? Sumnjivo je, mora se priznati. Ja na primjer mislim, da je korisna; načelnik veli, da nije, a i pop tako misli. Seljaci ne tvrde ni ovako, ni onako; pokazat će tek budućnost. Je li štetna? Jest! Meni! Zamjeravam se ženi, zamjeravam popu, zamjeravam načelniku, zamjeravam se svima, koji ne misle, kao ja; od premještaja opet ne bi bilo ništa, a možda bi me još našli uz cestu razbijene glave. Kraj je ovaj lopovski, načelnik nije blag čovjek, a ni župnik. Ostaje još pitanje: je li moja dužnost ići na skupštinu i osnovati društvo? Nije! Je li me tko zvao? Nije nitko! — Treba li, dakle, ići? Ne treba!

Sjeo je za sto i prekrio lice dlanovima.

— Bože! I u ovom gnjilom mesu bila je nekađa duša!

Oči su ga pekle; a bile su crvene; suzâ nije imao. Lice mu je bilo upalo. Bilo mu je dugo i suho, kao u sušičavca.

— Pa neka bude tako! Nemam prava! Sin će mi biti drugačiji.

Jedva mu je sijevnula, kao pred očima, misao na sina, koji će »biti drugačiji«, pa je zadrhtao i spopao ga stid.

Žurno je ustao, obukao se i izišao iz sobe.

— Kuda? — upitala ga žena zacrvenjela lica i blistavih, upornih očiju. Stajao je pred njom, ne usudjući se dalje, smijao se kao dijete, a usne mu se tresle.

— Zar i ti misliš... da nije potrebno?

— Ostani kod kuće! — odgovori ona grubim, neprijaznim glasom. — Ali ako hoćeš, eno, tamo su vrata! Idi! No idem i ja s djetetom... makar kuda!

Kačur se vrati natrag.

— Sada je vrijeme! — pomisli on. — Sada pada odluka. Upravo u ovaj čas morao bih otvoriti vrata i ući među njih. Možda je i Samotorec tamo, onaj, za koga veli načelnik, da je bio i prošli put, kad sam ih pozvao na dogovor? I onaj seljak, najslabije obučen, koji se toliko veselio, što će učiti čitati... pod stare svoje dane... I onaj sluga, koji ne voli Švabe, a želio bi knjigâ od mene...

Polako je skinuo odijelo i legao u krevet.

— Sad je već odbio sat... sada čekaju... Gledaju: zašto ga nema? ... Pa, rekao je, da će doći...

Napola se pridigao u krevetu.

— Zar ne bih mogao kojom drugom prigodom... kasnije?... Mogu se lako izgovoriti, da nisam imao vremena... da sam bio bolestan! Da, bolestan! Na smrt!

Čuo je glasove pod prozorom; seljaci su prolazili. Nikada ih još nije tako pažljivo slušao.

— Bojao se!

— Neka više ne pravi budale od nas! Mogao bi to platiti!

Kačur skoči iz kreveta posrćući po sobi. Obukao se i uzeo šešir.

— Kuda? — pogleda ga žena.

— Piti!

— Piti možeš slobodno.

Žurio je cestom, ne gledajući nikome u lice i ušao k načelniku.

— Vina! — prodere se on.

— Šta? Tako dobre volje? — začudi se načelnik.

— I te kako dobre... A gdje je onaj pauk? Gdje je bilježnik, koji znade, tko je kovaču razbio glavu? ... Na, pij!

Teturajući i pjevajući vratio se kasno u noći kući, s teškom mukom otvorio vrata i svalio se u sobu.

TREĆI DIO

I.

Pod blagim, talasastim brežuljcima, obraslima džbunjem, niskim drvećem i prosječenima dugim, golim proplancima, prostirale su se Lazi, veliko selo, rasuto u dolini, po brdima i klancima. U zelenom podolju, uz vodu, stisnule su se u rpu visoke, bijele kuće; što su dalje odlazile ceste i što su se više svijale, sve dalje su bile kuće jedna od druge i sve niže i siromašnije su bile.

Nezgrapna kola lijeno su se zibala velikom cestom; upregnuto je bilo samo jedno tromo kljuse, koje je stari, čemerni kočijaš bez milosrđa mlatio bičem. Bilo je jutro. Rumenkasti su se prisoji svijetlili na suncu, ostaci magle topili su se pod nebom, svjež miris širio se s pokošenih livada. U daljini je zazvečala kosa, bijele su marame sijevale u polju, podigao se srp i planuo u suncu. Čudan mir, svečan i blag, dominirao je pod čitavim širokim nebom.

Na kolima je sjedila Kačurova porodica među brojnim zavežljajima i kutijama. Na oca su se naslonili Tone i Francka, on s deset godina, a ona sa sedam godina; oboje je spavalo. U materinom naručju ležalo je trogodišnje dijete i trzalo u snu tankim rukama; bilo je slabo, kao dojenče; sitno mu je lice bilo sive, nezdrave boje.

— Zavij ga, zavij! — rekao je Kačur tiho. — Jutro je hladno. — Pa je blago privukao sebi sina i kćer.

Pogledala ga je, kao da mu je u snu začula glas; oči su joj gledale u daljinu, u daljini su bile njezine misli.

Oboje djece bilo je obučeno napola gospodski, napola seljački; poznalo se na odjeći, da je bila prana, popravljana i krpana, dokle se dalo; platno je bilo izbljedjelo, nije više imalo nikakove boje, a kroj je bio starinski. Žena je imala staklene naušnice, koje su blistale na suncu, na ruci pozlaćenu narukvicu, a pod vratom veliki broš od slonove kosti: goluba i golubicu, koji su se milovali kljunovima. Ništa joj se nije postaralo lice; bilo je puno i glatko, kao nekada; ali nešto nisko, grubo bilo je u njemu; nešto hladno, prezirno u očima; tamo je bilo zapisano, da je žena i odviše iskusila životnu prljavštinu, pa se dobrovoljno izvalila u nju, u svoj još odavno suđeni dom. Vrlo snažna i puna bila je u tijelu, s visokim grudima; na glavi je imala šaren šal, kosu je djetinjski koketno nakovrčila na čelo, a na grudi pričvrstila ovelik stručak karanfila.

Kačur je sjedio u stražnjem dijelu kola, visoko uspravljen, dug i suh. Odijelo mu je bilo preširoko, sjajući se od nošenja, izlizano, prozračno na laktovima i na leđima; iz niske ogrlice uspinjao se žilav, tanak vrat; isto tako duge i žilave bile su mu ruke, a iz lica mu stršile kosti, kao sušičavcu; bio je sav obrastao velikom, čupavom bradom; oči su mu gledale mutno, u uglovima zakrvavljene. Tvrdi, okrugli šešir sa širokim rubovima maknuo je duboko na zatiljak i razgledavao okolicu.

— Ženo! Pogledaj ovaj kraj i ovo sunce! Tu ćemo odsada živjeti!

Žena nije odgovorila. Daleko su bile njezine misli.

— Tu ćemo odsada živjeti! — mislio je Kačur i nešto lijepo, mekano, iz davne prošlosti izraslo, napunilo mu srce. Gledao je u nebo, na široko polje, na bijele marame, koje su se svijetlo odražavale u jutru,

na selo u daljini, koje je mamilo svojom bjelinom i blistavošću.

— Živjeti! — Prije nisam znao, što znači živjeti. Sada ću tek uživati... svaki trak ove svjetlosti posebno. Prije sam rasipao, dok ništa nisam imao, mjesto da čuvam. Bio sam raspikuća, kad sam došao u Zapolje... u isto ovakovo sunce; zato nisam ništa ni vidio!

— Mlad sam bio, — uzdahnua je, pošto ga je na čas ubola u srce jedva zamjetljiva žalba za mladošću.

Kola su zaružila na pošljunčenoj cesti, Tone se probudio, zagledavši se u čudu velikim, pospanim očima. Kačur ga pomiluje po toplom licu i pritisne uza se.

— Samo još spavaj, dječaće! Dskora ćemo biti kod kuće.

Tone, umoran od duge vožnje i omamljen jutarnjim zrakom, odmah je zatvorio oči i opet zaspao.

— Tu je sada moja mladost... trostruka mladost! — pomisli Kačur.

Ogledao se brižno prema ženi, željan prijaznog pogleda.

— Zar se ništa ne veseliš, što smo se riješili one tamnice? Pogledaj okolicu: to nije Blatni dol.

U njegovim je očima gorjelo djetinjско veselje sušičavca, koji je poslije dugih godina ugledao sunce, slobodno nebo i široku svjetlost, a u njezinim očima bio je hladan, miran prigovor: — Moglo je biti prije!

Stresao se, kad se sjetio tamnice, od zime, kao da su se tek sada, tako kasno, zatvorila njezina vrata za njim, slobodnim. Još se držao njegova odijela onaj bolesni, otrovni uzduh, još su ostale sjene na njegovu licu i u njegovu srcu; njegove oči nisu bile naučene na sunce, a njegove će noge nespretno stupati slobodnom zemljom.

Groza je prožela Kačura: u suncu mu je mrak izgledao još tamniji; ozada, daleko za gorama, ležala

je tamnica u crnom kotlu. Nikada nije sunce sijalo u nju, nikada se nisu uzdigle i izgubile vlažne, otrovne sjene . . . Došao je u tamnicu i branio se s beznadnom snagom. Udarao je slabim pesnicama po gvozdenim vratima, u ludoj nadi htio je razmaknuti silne zidove. Umoran i drhtav omlitavio je, objesio glavu na prsa, leđa mu se zgrbila, a beskrvne ruke zanjihale se uz tijelo . . . Deset godina jeze, strašnog siromaštva, patnje, koja je niska i ponizuje . . .

Bio je već otupio, kao kažnjenik. Jedva je sam sebi mogao objasniti, kako se lako priučio na tamnicu, kako mu je uboštvo i muka bilo kao zrak i svagdašnji hljeb, pa kako su tiho nade umirale u njegovu srcu . . . Činilo mu se pravedno i razumljivo, da mu odbijaju molbu za molbom; pisao ih je samo od običaja, jednako, kako je popravljao zadaće i pregledavao školske knjige. Sprijateljio se sa sjenama, s vlažnim, zagušljivim maglama, koje su se dizale iz mokre zemlje; razgovarao je s ljudima, koji su ga nekada gledali neprijateljski i s mržnjom, pa mu se više nije činilo, da su im lica životinjska, a oči bez duše; pobratio se sa župnikom i razgovarao se s njim o ljetini, o ženidbama, o nagloj smrti vođe kolibašâ Samotorca, koji je krao žito iz hambara i marvu ispred pluga, o turskim i talijanskim ratovima i o ratovima, koji će se gotovo sigurno početi na proljeće; govorio je njemački s načelnikom, talijanski s bilježnikom, pjevao je sa svima i vraćao se kasno u noći kući pijan i zgužvan. Doma se svađao i mlatio sa ženom, — ali nitko nije više zastajao na cesti i gledao prezirnim okom prema prozoru, jer je to bilo pravo i u redu, da se prepirao i tukao sa ženom . . . bar nije gospodski živio . . .

Zubi su mu zazvonili, kad se osvrnuo u tamu i ugledao svoju veliku, mračnu sobu; i ženu pred sobom, razgaljenog vrâta i golih ruku, sa zadriglim licem i bijesnim, plamenim očima . . . i sebe nagnutog, drhtavog od zlobe i ljutitosti, sa stisnutim, pōdignutim pes-

nicama: — »Na! Na!« — I njezin hripavi, vrištavi glas: — »Udari! Još jedanput udari! O, ti prokleti!«

Silom se otresao sjećanja, ali je drhtao, kao da mu se to tek sinoć desilo, tek čas prije...

Došao je premještaj, a kad je došao, bio je on sav preneražen i prestrašen. Radost više nije mogla u srce, poniženo, do vrha blatom ispunjeno. Spopao ga je nemir. Zakopao se u sjene tako duboko, da je posrtao ne osjećajući zemlje pod nogama, kad je došao dugo iščekivani, dugo žuđeni čas spasa, kojemu se više nije ni nadao. — »Kuda će me zanimati valovi? Šta će biti sa mnom, starcem?« — pitao je župnik, koji je bio gospodar i sužanj Blatnog dola... Kačur se bojao izaći iz tamnice, jer se priučio na nju, — šta će oči, izmijenjene u tami, prenijeti još u svjetlost? ... Minuo je prvi, veliki nemir, prvi strah, pa se budila nada. Oči su progledale, razaznavale su sve jasnije svijetlo i tamu; sve više mu se žurilo iz noći u sunce, u novo jutro. I koliko je bliži bio čas rastanka, toliko su ledenija bila lica oko njega; nitko mu nije ponudio ruku za prijateljski oproštaj, pa je ni on nije ponudio nikome...

Svijetlo je sijalo sunce na okrečene, visoke kuće, dok su se kola zibala selom Lazima. Pred sudnicom stajala su dva mlada činovnika; gledala su začuđeno za visoko natovarenim kolima, nasmijala se i ušla u hodnik; nato se otvorio prozor, pa je jedno bradato lice pogledalo na cestu.

Kačur se uspravio, pogladio kosu i bradu i popravio kravatu. Žena je poravnala šal i navukla koprčice još niže na čelo.

— Tamo stanite, pred Šimunovom kućom! — vikne Kačur kirijašu. — Blizu škole, mislim.

— Već znam, — promumlja kirijaš i potjera.

— Kako je cesta široka i bijela! — gledao je Kačur.

— U Blatnom dolu bilo je u crkvi i u školi više blata.

— Duskora ćemo vidjeti, kako je! — prekine ga žena žalostivim glasom. — No, djeco, sad bi već mogli progledati!

— Hej, Tone! — potrese Kačur blago sina.

Oba djeteta u isti čas otvoriše oči, Tone i Francka.

Tone je u čudu gledao bijele, sjajne kuće, koje su stajale uz cestu, pa vrtove, u kojima su se svijetlile velike, srebrne kugle, zelena i zlatno-rumena polja, koja su se blistala iza kuća i iza vrtova; i kuće, vrtovi, polje — sve se odražavalo u njegovim začuđenim očima...

U dvije prijazne, sunčane sobe stajalo je pokućstvo u neredu i još sasvim zaprašeno.

— Najprije mora prašina napolje, — poviče Kačur. — Ona je još iz Blatnog dola.

Zatim su uređivali stan do mraka, dok se nije oboje izmorilo i iznojilo. Za kućom je bila malena bašča s visokim, granatim jablanom u sredini i s klupom pod njim; par crvenih jabuka visjelo je među lišćem, koje se rumenilo. Djeca su se klatila baščom, a činila im se prostrana i neiskazano lijepa.

Kad se smračilo, ušao je u bašču i Kačur sa ženom i sjeli na klupu pod jablan.

Uhvatio ju je za ruku i meko, slatko mu je bilo oko srca; gledao je nekadašnje časove i činilo mu se, da opet kucaju na vrata, pa ih je već pozdravljao, suznim očima, ne vjerujući ipak sasvim.

— Tončka! — stisnuo se on k njoj. — Sada će se početi novi život, sasvim drugačiji... Voljet ćemo se, kao nekada.

Ogrlio ju je i privukao k sebi.

— Idi, budalo! — nasmija se ona i ostade u njegovu zagrljaju. Sjedili su pod jablanom, u dubokom mraku, kao one prve večeri u tamnoj krčmi, kad su drhtali i kad su im gorjela lica...

U dugom, staromodnom, iznošenom odijelu, u isto takvom staromodnom šeširu sa širokim obodima i s dugom, crnom kravatom pod vratom pošao je Kačur u školu, da pozdravi drugove. Škola je bila tako bijela i sjajna, tako je žeglo dopodneвно sunce u velike prozore, da se Kačuru zamaglilo pred očima. Nekoliko mladih, veselih ljudi stajalo je na bijelom pijesku pred vratima u živahnom razgovoru.

Kačur je vrlo duboko skinuo šešir i isto se tako duboko poklonio.

— Vi ste tek došli? Jučer sam vidio vašu procesiju! — pozdravio ga je mlad momak s veselim licem i tankim brkovima, koji su bili zašiljeni u vis.

— Zdravo! — pruži mu ruku postariji, ozbiljan i čvrst čovjek. — Ja sam učitelj Jerin! — Pogledao je Kačuru pažljivo u lice i mlitavo se nasmijao. — Vi baš niste imali Bog zna kakove protekcije. Polako ste pravili karijeru!

— Ostario sam zaista! — smijao se Kačur u nepriključici. — Slabu sam učinio karijeru; međutim, ponajviše sam bio sam kriv!

— Vrlo ste čedni! — odgovori Jerin zlovoljno, pa se okrene; mladi učitelj vesela lica nasmijao se glasno.

— Gledajte, sâm je kriv!

Treći čovjek, koji je stajao u grupi, šutio je i pogledavao Kačura crvenim, pospanim očima; njegovo obrijano lice bilo je navorano i matoro. I Kačur je pogledao njega, pa mu se učinilo, kao da ga je već vidio.

— Jeste li vi onaj porezni praktikant... iz Zapolja?

— Jesam, — odgovori pospani. — Još uvijek porezni praktikant.

— Za Matildom klipše, kao psić na uzici, — smijao se mladi učitelj. — Već je pola naše zemlje i nekoliko njemačkih pokrajina prohodočastio za njom.

— Zar je Matilda ovdje? — začudi se Kačur, gotovo prestrašen.

Na stepenicama se začuju žurni koraci, zapjevao je ženski glás i Matilda izađe iz hodnika. Pogledala je Kačuru sasvim izbliza u lice, a onda sklopila ruke i uskliknula:

— Isuse Kriste, pa to je naš apostol!

— Pst! Pst! — mahne Kačur rukom smijući se vrlo zbunjeno. — Nemojte o tim stvarima! Šta je bilo, bilo je... Sada sam ostario... imam ženu... djeću...

Zurila je u njega, u njegovo usko, suho, navorano lice, u rijetku bradu, koja mu je uokvirivala lice, u mutne, umorne oči, u čitavo njegovo pognuto, bolesno tijelo.

— Nije moguće!

Kačur slegne ramenima.

— Zašto bi čovjek bio uvijek glup? Dosta mi je to naškodilo. Opametio sam se, gotovo već prekasno.

— A ja sam nekada bila zaljubljena u vas... Sada vam to mogu reći, tako ste se postarali.

Kačuru postade razgovor dosadan, pa se okrene Jerinu:

— Želio bih se predstaviti gospodinu ravnatelju... Gdje je gospodin ravnatelj?

— Gore, — odgovori Jerin hladno. — Sada će doći, pa zašto da idete k njemu?

— Ipak se pristoji, da gospodinu ravnatelju...

— Po volji vam!

Teškim koracima došao je kroz hodnik visok, pognut starac, glatko obrijana, crvena lica i sasvim sijeđe kose; odijelo mu je bilo tako izgllačano, da je stršilo od njega; u desnoj ruci držao je zavnuti štap, a u lijevoj velik rubac. Smijao se dobrodušno, mahao rupcem, kimao glavom i pozdravljao na sve strane. Kačur se duboko poklonio i htio progovoriti, ali je

ravnatelj dalje kimao glavom, mahao rupcem i išao dalje.

— Hoćete li uveče doći Gašparinu? U krčmu? — upita Matilda Kačura. — Tamo ćemo malo zapjevati za pozdrav.

— Doći ću, — obeća Kačur zamišljen. Sva lica, koja je vidio, sve riječi, koje je čuo, — sve se čudno slagalo s onim odviše blistavim suncem, s otvorenim, prostranim poljem i s bijelim kućama; smetalo ga je i punilo mu srce nemirom.

— Gdje bih našao načelnika? — upita on.

— Šta će vam načelnik? — začudi se Jerin.

— Možda bi se pristojalo...

— No, ako baš želite... Tamo je! — pokazao Jerin rukom. — Ona visoka, bijela kuća uz glavnu ulicu... s vrtom... Zbogom!

Kačur skine šešir, pokloni se s uslužnim smiješkom, pa se požuri sitnim koracima i donekle iskrivljenim koljenima, kako obično idu malodušni i bojažljivi ljudi.

— Štreber! — reče za njim veseli učitelj tako glasno, da ga je Kačur čuo.

Nije se okrenuo, nego se žurio dalje; preširoko, iznošeno odijelo lomatalo je oko njega, a vjetar se igrao dugim repovima kaputa.

— Neka mu Bog oprost! — pomisli on u sebi. — Šta zna taj mladić? Nema žene, ni djece! Neka nikada ne iskusi, što znači uspravno stajati, kad čovjek nosi križ na ramenu, a koljena mu se tresu... Došao sam u toplo gnijezdo, pa ću se sada lijepo stisnuti u kut.

Smijao se preda se i žmirkao u sunce, koje mu je žarko peklo pravo u lice.

— Teško je tako... iz noći direktno u previše svijetli dan!

Ušao je u zračnu, široku vežu; visoka, staklena vrata bila su pred njim, a za vratima nije bilo nikoga;

otvoriti se nije usuđivao, a nije znao, kuda bi pokucao. Kroz niska vrata postrance, možda iz podruma, ušla je djevojka s košaricom i bocama u ruci.

— Je li kod kuće gospodin načelnik? — upita je plašno Kačur.

— Kod kuće je, — odgovori djevojka osorno, otisnuvši vrata u staklenu pregradu.

— A šta hoćete? — okrenu se ona među vratima.

— Učitelj sam...

— Reći ću sobarici.

Zatvorila je vrata i otišla; Kačur je čekao.

— Kako gospodski ovdje izgleda! — ogleda se on po hodniku.

Začuo je korake, pa se uspravio. S druge strane pregrade ušao je u hodnik vitak čovjek crne brade, koji je otvorio vrata.

— No, pridite bliže! — nasmija se on Kačuru, koji je stajao sa šeširom u ruci i klanjao se.

— Pa, pokrijte se!

— Gospodine načelniče... moje ime je Martin Kačur, učitelj... tek juče sam došao u ovaj lijepi kraj... i truditi ću se, da mu... da ga ne sramotim...

Načelnik se nasmija i pruži mu ruku.

— A zašto bi ga sramotili?... Vi ste šaljivdžija, čini mi se?

— Ne! — prestraši se Kačur. — Nisam šaljivdžija... Ozbiljno, gospodine načelniče... i savjesno... ispunjavati ću svoje svete dužnosti... i ne ću imati posla sa stvarima, koje... koje ne spadaju u moj djelokrug... ni sa politikom...

S načelnikova lica i crnih očiju nestade smiješka; gledao je u Kačura ozbiljno i tvrdo ispod gustih obrva.

— A šta se to mene tiče? Zar mislite, da sam ja konfident? Učitelj je isto tako slobodan čovjek, kao svaki drugi; radite, što god vam se čini, da je ispravno... Puzavci nisu najbolji ljudi!

Pružio mu je ruku, brzo je povukao natrag i otišao. Satrven i uznemiren vraćao se Kačur kući. K tlu ga je pritiskivala podnevna svjetlost, a oči ga boljale, kad je pogledao na polje, zaliveno i išarano sjajnim, drhtavim zrakama, kao da sunce po njemu sije zlatna i srebrna zrnca. Na župnoj crkvi zazvonilo je podne, a iz daljine, piskutavo i jednolično, oglasile se kapelice.

Bolno i plaho bilo je Kačuru oko srca.

— Župnik je rekao, da bi bio nespretni i smiješan stranac, kad bi sada otišao, prekasno, u svjetlije krajeve...

I desilo se tada, da se Kačur, s grozom i bolju u srcu, zaželio Blatnog dola... Onih vlažnih, zagušljivih sjena... gdje je čovjek spavao... i bio miran, ne mičući se... kao u grobu...

— Zar si već opet pijan? — pozdravi ga žena.

Djeca su ga gledala velikim, prestrašenim očima, kako su ga gledala onda, kad je dolazio kući bez šešira, blatan i nesiguran na nogama.

Sjao je za sto i podbočio glavu rukama.

— Ovdje je svijet sasvim drugačiji, ženo.

Donijela mu je jelo na sto.

— Dakako da je drugačiji, hvala Bogu!

Kačur podigne glavu, pa se začudi ženi; bila je ljepša nego ikada prije, bujna i ustalasana, a oči su joj gorjele.

— Zar ni malo ne žališ za Blatnim dolom? — nasmiја se Kačur trpkо, skoro prekorno.

— Ali ti sigurno vrlo žališ? Ovdje nema za tebe braće, s kojom bi pijančevao i pjevao!

— O, Tončka, ti... zašto govorim s tobom, kad je to isto, kao da govorim s kamenom?

— Gle, već si opet dosadan, a još se nisi ni napio... Znaš šta, Kačure, za odjeću treba se čim prije pobrinuti. Dvije nedjelje ne ću u crkvu ovakova, ka-

kova sam. Ovdje se nose sasvim drugačije, pa me je stid.

— A gdje ćemo nabaviti novaca?

— Pa ne treba svaki dan jesti mesa.

— Brzo si se snašla, Tončka! Brzo si zaboravila Blatni dol! Tamo nije trebalo svile!

— A tko je uvijek želio premještaj? Tko je govorio, da ću biti gospođa? Lijepa gospođa! Lijep gospodin!

Kačur zašuti. Usijanom žestinom sijalo je sunce u sobu; ta ga je svjetlost gušila; bojao je se, kao što se nekada bojao sjenâ u Blatnom dolu. Osjećao je u njoj sebe kao tuđinca, slabog, plahog i stranog pred vlastitom ženom, koja je pila sunce velikim gutljajima, pa joj je sijalo iz lica i očiju.

Uveče je pošao Gašparinu.

Kad je ušao u gostionicu, bila je soba već zadimljena, a veliko društvo sjedilo za stolom: nekoliko mladih činovnika, pospani praktikant među njima, oba učitelja, Matilda u koketnoj haljini s kratkim, čipkastim rukavima, druga učiteljica, mlada, mršava i plaha djevojka s velikim očima, pa stara, brbljava poštarica. Glasno su pozdravili Kačura i posadili ga između pospanog praktikanta i plahe učiteljice.

U teškom gostioničkom zraku, u duhanskom dimu i dremljivom svijetlu svjetiljaka osjećao se Kačur prijatnije. Kušao je vino, koje je bilo dobro, našto se ogledao po društvu.

Naspram njega sjedio je visok i lijep mladić s kovrčavom kosom pšenične boje, vrlo nježnom kožom i nelijepom crtom oko usnica; gledao je u Kačura čudnim, vodenim pogledom, ali je uvijek odvratio pogled, kad bi se sukobio s Kačurovim.

Učitelju Jerinu poznalo se po crvenom, autoritativnom licu, da je već pripit; Matilda se raspojasa smijala mutnih očiju, dok je praktikant spavao.

— Baš smo o vama govorili, gospodin Kačur, buntovniče u miru, — nasmija se Matilda. — Kuda ste se to potucali, da tako loše izgledate?

— Postarao sam se, postarao, — smijao se Kačur pijući. — Postara se čovjek, pa upozna druge brige i zadaće; više mu se ne će praviti gluposti...

— Da vam nešto kažem, Kačure? Pusti ste, vrlo pusti. I dosadni.

Okrenula se Jerinu.

— Vjerujete li vi meni, da su toga čovjeka proganjali? Zato, jer se opirao višima? Jer se bavio politikom, organizirao revolucionarne zborove i bunio narod?

Kačur to porekne glavom braneći se s obje ruke.

— Ne, ne, ne! Šta vi to govorite! Nikoga nisam bunio! Ništa organizirao. Nikada se nisam bavio politikom, pa i ne ću! Ne želim, da me opet... zatvore... da se igraju sa mnom... na moju štetu... Ni za koju se stvar ne brinem, ni za koju!

— Kuš! — povikne Jerin. — Jeste li ga čuli? Boji se, da bi ga mi... prokleti dripac! Jesmo li mi konfidenti? Kako tko može špijunirati takvog bojažljivca? Ni useknuti se ne usuđuje, ako se nadzornik nalazi blizu!... I toga su progonili!

Matildi se Kačur sažali.

— Drugo je to bilo vrijeme!

— Kakvo drugo vrijeme? — razjareno vikne Jerin. — Ako je spoznao, da više ne može pošteno živjeti, trebao se objesiti. Dosta ih je bilo, koji su tako učinili. A ovako živi, — i sebi i drugima na sramotu.

Kačur je žurno pio, ali mu se smiješak nije gubio s usta.

— Samo nastavite... mene to ne smeta! Ne ću se prepirati... ne ljutim se... Deset godina tamnice... čovjek više ne krade... ponizan je... oprezan!

Pogledao je preko stola i opazio, da lijepog mlađića s kovrčicama pšenične boje više nema. Matilda je gledala zlovoljno i zamišljeno; mršavu učiteljicu uz Kačura zabavljao je kozobradi činovnik šapćući joj ljubavne priče, pa se ona smijala i crvenjela; praktikant je naslonio glavu na sto hrčući; poštarica je pripovijedala dugu pripovijest, koju nitko nije slušao.

— A kako, do vraga, živite, kad ni za što na svijetu nemate smisla? — upita Jerin Kačura.

— Ženu imam, djecu... i vino.

— O, tugo! — uzdahnio je Jerin.

Kačura je ključalo u srcu, ruka mu je drhtala, kad je podigao čašu. Vino ga je omamilo, gledao je u maglu i vidio u njoj Jerinovo lice... koje mu se učinilo poznato iz davnih dana. Ispružio je ruku, pokazao u njega kažiprstom i smijao se poluglasno, od srca.

— I ovaj... i ovaj se ne će objesiti!

Jerin je bio pijan, pa je uskipio.

— Šta? Obrazložite!

Veseli učitelj, koji je već ispočetka bio pijan i gledao izbuljenim očima, kao da sanja, trgnuo se iznenada i pokušao ustati.

— Objasnite se!

Kačur je mahao glavom i rukama.

— Ne!... Ne ću se prepirati!... Ni po kakvu cijenu... Šta sam vidio, vidio sam... Drugo ne govorim ništa!

— Kukavica! — zavikne hrapavo i jedva razumljivo veseli učitelj, pa se izvrne u stolicu.

Jerin se predomislio, pa dohvatio bocu s vodom, namočio si čelo i dalje šutio.

Kačur se nagnuo preko zaspalog praktikanta i mlitavo položio svoju ruku na Matildinu.

— Gospođice Matilda... nekada, u ono doba...

— Pijan si, stari! — prekine ga ona otrgnuvši svoju ruku.

Kačur se okrene, a lice mu postade tamno, neveselo; polovicu ga je opilo vino, polovicu nepoznata, skrivena gorčina, koja se pojavila bez veze s ovom večeri i ovim ljudima. Uhvatio se rukama za glavu.

— Ne voli me više!

Ali je odmah zaboravio, tko ga više ne voli; najprije je mislio na mršavu učiteljicu, a onda na Matildu, pa na svoju ženu, našto mu se iznenada zastaviše misli pred Minkinim bijelim licem i crnim očima.

Podigao je glavu i razgledao se po stolu. Lagano je ustao zibajući se, mutnih, izbuljenih očiju, pa protegnuo ruku.

— Tko je između vas, što sjedite ovdje ... tko je između vas tako ljubio?

Ugledao je sama nepoznata, pijana lica, kako bulje u njega, pa je zamuknuo.

Jerin pride k njemu i potrepta ga po ramenu.

— No ... sada je dobro ... Sada se već razumijemo!

— Pa zapjevajmo!

— I zapjevat ćemo; ali ne noćas!

Donio mu je kaput i nabio mu šešir na glavu ... Noć je bila hladna, a nebo posuto zvijezdama, koje su bile sasvim blizu. Cesta se sjala, kao po danu.

Kačur zastane, zanjiše se i pogleda prema nebu.

— Kuda sam to zašao? U koju zemlju?

Mislio je teško, pa se domislio.

— Ne! Ne će me zavesti! Imam ja djecu i ženu!

Mislio je poluglasno, ali je tada zavikao posrćući po cesti:

— Djecu imam i ženu ... Dosta mi je ... Više neću ... Ostavite me na miru ... Hoću da budem sam ...

I opet je zastao. Kušao je glas i zapjevao.

*Ljubca moja, kaj si st'čila,
da ti družga ljubiti greš...*

Ušutio je i postao iznenada strahovito žalostan.

— Teško meni! Sada će jesen, pa zima, — a kakvo je moje odijelo? ... kakav je to život? Zašto? ...

Stigao je kući; od prozora se maknula jedna sjena.

— Hej, ti! — viknuo je Kačur i požurio se mašući rukama. S bukom i zveketom se zatvorio prozor.

Sjena je zastala.

— Čekaj, no, ti ... razumiješ, čekaj ... ja, ja nisam dobar čovjek ...

Tražio je žigice i našao ih; zapalio je i posvijetlio, pa ugledao pred sobom, u magli, koja se zibala, lije-pog mladića s kovrčicama pšenične boje; nježno lice bilo je sasvim blijedo; vodene oči buljile su u njega sa strahom.

— Ti! — viknuo je Kačur, a žigica mu ispala iz ruke i ugasila se.

Zamahnuo je rukom, srušio se na zemlju, a sjena se izgubila u noći.

Vrata su zaškripala.

— Jesi li ti, Kačure?

Podigao se i posrtao polako prema njoj.

— Tko je bio pod prozorom?

— Gdje?

— Pod prozorom!

— Pijanac! Sanjaš! Nosi se u krevet!

Ušao je u hodnik.

— Sanjam? — upitao je pospanim glasom i već nije znao, što je pitao. Svukao se u polusnu i smijao se blaženo: bio je u vrtu i Minka je bila naslonjena na plot.

II

Kačur je navršio četrdesetu godinu, pa je bio porobljen, slomljen starac. Sličan je bio onim učiteljima iz davnih vremena, koji su služili za crkvenjake, a koji idu po svijetu izgubljeni, poluslijepi, neprestano zlovoljni i natmureni. Odavna su već svi pod zemljom, — samo tu i tamo javi se slika iz prošlosti, polovica strahoviti duh iz tame, polovica bijedna karikatura; sitnim koracima, koji se spleću, trčkara u mraku preko ceste, suh, pognut, s ukočenim koljenima i rukama, koje se tresu; izlizano odijelo svijetli se na leđima i laktovima, rukavi su prekratki, hlače preduge, uske i zgužvane; iz džepa mu visi crven rubac, u desnoj ruci drži tanki štap, u lijevoj dozu; iz obrijanog, zgrčenog lica gledaju zlovoljne oči, nos je dug i crven, na gornjoj usni zalijepljen je duhan; ide njišući se i gundajući, ogleda se u stranu i ošine čovjeka ljutitim pogledom; digne štap, ako ugleda derana; ali iznenada se pojavi vatra u starom, zgrbljenom tijelu, ako se pokaže na zavoju kakav odličnik, načelnik, pop, činovnik; elastično i mladenačko je tijelo, sviija se i klanja do pojasa, visoki se šesir dotiče zemlje, a veseo, sretan, uslužan smiješak trepti u brojnim borama oko usnica i sija u očima.

Sada leže u zemlji... Samo katkada, u ponoć, prođe suhonjav čovjek u dugom, izbljedjelom, staromodnom odijelu, zaustavi se pred bijelom, jednokatnom školom, zamaše glavom, pomiriše, pa nestane u noć...

Za sebe je Kačur izabrao skrovitu krčmu, koja je bila ujedno i dućan. Tamo su nailazili drvvari, zaduženi seljaci i pijanci po zanimanju. Sve dok se nije napio, nije se Kačur brinuo za goste; sjedio je u najtamnijem kutu i pio rakiju. Prijatno mu je bilo, čudno hladno, kao da osjeća na licu sjene Blatnoga dola. I ljudi, koje je gledao, bili su svi kao iz tame

izrasli. Grubo istesani, bezizražajni, pijani obrazi, zakrvavljene oči, hripavi, surovi glasovi... Kad mu je rakija udarila u glavu i legla na jezik, ogledavao se po društvu. Tamo su bili: načelnik iz Blatnog dola, bilježnik, koji je govorio njemački, pa natkolibaš Samotorec, svi ti već odavna poznati obrazi; i odavna poznati bili su doživljaji, koje su kazivali; sukobi su bili stari, nikad izravnani, sve je bilo kao nekada... Kačur se razgovarao s njima, prepirao se, tumačio im učene stvari, govorio njemački, kao i mnogim drugim, vrlo čudnim jezicima. Slušali su ga s poštovanjem, jer su osjećali, da je njihov. Kad se opio, pa nije mogao kući, vukao ga je Andrejaz, koji nije imao nosa, jer ga je nekada u velikom pijanstvu sam sebi odrezao.

Nije volio sunce, ni žarke svjetlosti. Osjećao se nemirnim; oči mu nisu razaznavale ono, što vide; sve se zibalo pred njim; i pod nogama mu se zibalo; budilo mu se u srcu nešto kao teško, bolno sjećanje.

Za lijepog jutra polazio je u bregove, samotnim krčevinama, da razgleda okolicu. Tamo je bilo tiho, ali sunce je sijalo, svijetlila se svaka biljka; na džbunju i osamljenom drveću lišće se vlažno stresalo, dršćući i uživajući sjaj. Ogledao se ravnicom: sve u suncu; nad poljem se magla, koja se u velikim krpama topila prema nebu, blisikala, kao protkana biserjem. Zlato je zalijevalo visoke kuće u Lazima, prozori su plamsali. I mir, veliki, blagdanski; u daljini je u polju zapjevala ševa... Kačur je stajao obješene glave, svijetlo mu je zasljepljivalo oči, srce mu mučila teška bol, kao da želi provaliti iz grudi... Nejasne, polurazumljive misli budile su se, rađale su se u plodnoj svjetlosti; misli, koje jecaju, još plahe i nepovjerljive. — »I ja sam nekada... tako živio... u takvom sjaju... Nije to ni tako davno... Kada je to bilo?... Zar više ne mogu?... Zar ne mogu natrag u svjetlost?« — Drhtao je, činilo mu se,

da se diže sav široki, blistavi kraj na više, k njemu: humovi, pa samotne, zagrijane krčevine, sve prema nebu, k samome suncu; i on se podiže s poljem, s humovima i krčevinama, a sva svjetlost neba i zemlje u njegovim je očima, u njegovu srcu...

Legao je kod kuće u krevet, okrenuo se k zidu i zajecao. I nikada više nije išao u brda, kad je bilo lijepo, sunčano jutro...

Najsretniji je bio, kad je ostajao kod kuće sam s najmlađim sinom. Nosio ga je na rukama, igrao se s njim, kao dijete, prekobacivao se po zemlji, nagonio se s njim sobom, istraživao s njim tajnovitosti kuhinje i smočnice.

Čudno je bilo to, da su se obojica rijetko kada smijala, a i tada samo na čas, kao preko srca; lica su im uvijek ostala ozbiljna, oči su im bile mutne i nevesele; igrali su se i trčali nespretnim, teškim koricima, koji su se splećali, kao dva starca, koji su podjetinjili, pa prave šale.

Lojze je bio slabašan, boležljiv dječak; trbušasto, napuhnuto tijelo na tankim, krivim, nezgrapnim nogama; lice sivkaste, vodene boje, a pod visokim, izbočenim čelom velike, mirne, plahe oči. Bojao se jakih glasova, šumnog života, svjetlosti; u crkvi se tresao, stiskao uza zid i preplašeno se ogledavao po ljudima. Bilo mu je šest godina, ali je jedva mogao hodati, a govorio je nerazumljivo, jecajući i teško dišući.

Kad su se igrali, pa iznenada došla mati u sobu, ušutjeli su kao zločinci; Lojze bi pobjegao i sakrio se.

— Samo se grlite, samo ga voli! Na licu mu je zapisano, da je sin pijanca i da se rodio u Blatnom dolu.

Kačur ga je volio baš zato, jer je bio dijete Blatnog dola; izgledao mu je kao živa sjena, bolna i sakrivena, koju je sâm izbacio iz sebe, kad su ga silom gurnuli u sunce.

Tone i Francka su izbjegavali oca. Kad je Kačur pogledao u velike, jasne sinove oči, nešto ga je čudno prošlo, pa je objesio glavu, kao pred ravnateljem; nešto prezirno i prekorno bilo je u tim očima; kad su se sretali na ulici, Tone bi žurno potrčao naprijed i sakrivao se za zavojem, da ne ide s ocem.

— Sjedi, Tone, pa ćemo učiti! — govorio mu je otac ponekad.

— Učit ću sam, — odgovarao je Tone prkosno.

Kačur je htio da se izdere na njega; podigao je ruku. Ali se okrenuo u stranu, ruka mu je pala i nije rekao ni riječi. Još iste godine poslao ga je u grad, u srednju školu.

Ženu, koja mu je prije bila samo tuđinka, sada je mrzio svom prigušenom, mučnom snagom iznemoglog srca; bio je pred njom ponizan, tih i mračan, ali čim se otkrenula i pošla kroz vrata, ili preko sobe, zurio je za njom pogledom punim duboke mržnje.

Toliko je veća bila mržnja prema njoj, a pakost dublja, koliko je sve više žudio za njenim bujnim tijelom. Činilo mu se, kao da mu pokazuje svoju vrelu ljepotu s prezirom, sa zloradom, nametljivom razuzdanošću; kao da sluti njegovu mržnju i njegovu strast...

— Kako mi pristaje ova bluza? — pitala ga je pred zrcalom; napela je grudi i nasmijala se glasno sa živim, zlim pogledom; nato se koketno okrenula, pa ga pogledala preko ramena, uhvativši njegov tupi, zlobni i pohotni pogled; pa se nasmijala još glasnije.

— Ti, znaš, Kačure, ja također idem u čitaonicu. Ideš li ti?

— Zar ćeš ići sama?

— Zašto ne bih išla sama? Zar misliš, da ne će biti nikoga, tko bi plesao sa mnom i dopratio me kući?

Kačuru zadrhtaše usnice.

— Idem i ja.

— Hajde. Lijep ćeš biti u tom odijelu.

— Lijep! Kad je sve otišlo za tvoje prnje i za djecu, koja su tvoja.

— A zar tvoja nisu? — zapita ona s ružnim podsmijehom.

— Ako su i bila, sada više nisu.

Čas je šutio, a onda ustao, govoreći prekidano i dršćući:

— Ništa više nemam. Djecu si mi uzela, koja ne znaju, što sam ja, a što si ti! . . . Ti . . . ti si mi oduzela više, nego svi drugi zajedno! . . . Dušu si mi ukrala . . . ti! . . .

Gledala ga je osupnuta.

— Jesi li poludio? Šta ja imam od tebe? A što si ti meni dao?

Obukao je kaput, nabio šešir na čelo, pa istrčao na cestu, blijed i drhtav.

— Kuda, stari? — zaustavi ga veseli učitelj.

— Nikuda! — pogleda ga Kačur, kao da se trgnuo iza sna.

— Dobili smo novog ravnatelja!

— Doista?

— Zove se Ferjan.

— Kako? — trgne se Kačur.

— Ferjan! Dolazi iz Zapolja. Sutra će stići!

— Ferjan iz Zapolja?

— Čestit čovjek. Jedan od stupova naprednog učiteljstva.

— Naprednoga? . . . Ferjan?

— Jeste li gluhi?

Kačur još dublje nabije šešir, pa zađe u birtiju.

Drhtavom rukom zgrabio je staklenku ispraznivši je na dušak.

— Čudesa se dešavaju na svijetu. Božja čudesa i velika znamenja . . . A kako je bilo nekada? Promislmo polako . . . no, pođimo natrag . . . pođimo, ako se može, polako natrag i promislmo, kako je bilo!

Naslonio se duboko na sto i zakopao čelo u dlanove. Rakija mu je bušila glavu, pa se pojavile pred njegovim očima šarene slike, odviše svijetle, odviše nemirne i gubljeve...

— Večeras vam prija! — nasmija se debeli sitničar.

— A vi donesite još!

— To je onaj Ferjan... onaj pijanac... puzavac; sâm je govorio, da je puzavac... »Pokloni se!«... savjetovao je: — »Daj Bogu božje, a caru carevo! Pa budi«, govorio je, »radije pijanac, nego idealist!«... I sada je... kako je rekao onaj zvrk?... Sada je stu-up na-pred-noga... O!

Kačur podigne glavu, široko se nasmije čitavim licem, kao dijete, pa se okrene sitničaru:

— Šta mislite, Miha? Da sam nekada bio pijanac, a sada idealist, kako bi to izgledalo? Zar ne bih danas bio ravnatelj?

Sitničar se dobroćudno smijao, kako se smijemo pijancima, koji govore teškim jezicima mudre riječi.

— Dakako da bi bili.

Kačur nasloni glavu, pogleda krčmara toplim pogledom, ali ga je vidio, kako se nasmiješen ziba, daleko u magli.

— Dakako. Možda već i nadzornik... To je ono... čovjek nikada ne zna, kako treba početi i kada... Ferjan je znao... čekao je na svoje vrijeme, kao mačka na miša... Mačka je tiha, tiha... ne miče se... ne prede... ali kad se pokaže miš... No, hajde, Miha!

Nagnuo je staklenku, da vidi, je li prazna, ali je zaboravio, zašto ju je podigao, pa mu je pala na sto.

— Treba li još? — zapita sitničar.

Kačur široko otvori oči, da ga vidi; ugledao ga je za pultom.

— Još?

Kačur je bio pijan, ali su mu misli bile čudno jasne i svijetle; mijenjale su se tako brzo, da ih je jedva

hvatao, kao da se vozi brzim vlakom pored šarenih pejzaža, koji bježe.

— Sve u svoje vrijeme... tako je! Biti krpa na vjetru... ovdje i ondje... i gdje... nekuda će je već vjetar odnijeti; ne biti tvrdoglava mladica; ako je u rahloj zemlji, vjetar je izruje i povali u razor; ako je duboko zasađena, vjetar je slomi... To je ono drugo... Kad nema vjetra, leži krpa u blatu, a mladica se penje visoko... zato je tada bolje biti mladica... čovjek je poštovaniji, uživa više časti... I tako mladica — krpa, krpa — mladica... to je život...

Počeo je tiho pjevati na dosadnu melodiju:

— Krpa — mladica... mladica — krpa...

Beznosi Andrejaz uhvati ga ispod pazuha i odvede kući...

Sutradan se Kačur probudio, pa mu se činilo, kao da je sanjao čudne sne. Tamo je stajao Ferjan, a on, Kačur, ukočio se pred njim sa šeširovom u ruci klanjajući mu se.

— Jesu li to bili samo sni? — pitao se još uvijek uznemiren, kad je otvorio oči.

— Baš me briga za tvoje sne, — odgovori mu žena zlovoljno. — Bio si pijan tako, da si ljosnuo u hodniku.

Obukao se u prazničko odijelo, koje je najprije iščetkao.

— Izgleda mi, da nisu bili sni.

Pođe prema školi; sijao je topal jesenji dan.

Kačur je žmirkao mutnim očima; lice mu je bilo sivo, upalo; u grlu i na jeziku bilo mu je suho. Svijetli dan bio mu je neprijatan; izgledao mu je odviše gospodski, ohol i pun prezira. Išao bi radije po blatu, u kiši i mraku.

Pred školu je stigao fijaker, a iz njega je iskočio gospodin u svijetlom odijelu, pa nestao u veži.

— On je! — prestraši se Kačur. — Prepoznao sam ga, čim je izašao.

Kačur zastane, a onda se vrati. Nešto čudno: nije to bio ni ponos ni stid, nije mu dalo, da se ide javiti i pokloniti Ferjanu. Pošao je u krčmu, sjeo u mračan kut i gledao preda se u sto; pred njim je bila puna staklenka, ali je nije taknuo.

Dugo je sjedio; onda je sakrio lice u ruke, a suze ga zapekle u očima.

— To nije pravedno! Tako ne može ići božji put! ... Muke bez nagrade ... nagrade bez muke ...

Staklenka je još bila puna na stolu, kad je Kačur pošao u školu sigurnijim korakom i ozbiljna, mračna lica.

Ravnatelj Ferjan side stubama i uze glasno razgovarati s Jerinom.

— A, tu si, dakle, Kačure? Tražio sam te, pa vele ... No! — rukovao se s njim. — A kako je? Ružno si se postarao, zaista. Da sam te gdje na ulici sreo, ne bih te prepoznao.

— No, tako je to, — smijao se Kačur gorko. — Jedan dolje, drugi gore ... tako se danas vrti svijet!

— Šta? — nasmija se Ferjan. — Valjda mi ne zavidiš? Znaš šta, stari, pođimo nekuda, daleko je još do ručka, pa ćemo se porazgovoriti o davnim vremenima ...

Jerin mu pruži ruku.

— Ne ćeš s nama? — zapita ga Ferjan. — No, pa do viđenja! Šta? Zašto me tako mrko gledaš, Kačure?

— Uvijek tako gledam, već sam tome navikao! — odgovori Kačur, dok mu se polako topilo samopouzdanje, koje mu se probudilo u srcu.

Ušli su u gostionicu i sjeli u gospodsku sobu.

— Dabome, tamo u Blatnom dolu! — uzdahnio je Ferjan. — Zašto si bio tako glup? Gledaj, samo

sam nekoliko godina stariji od tebe (a ti si inače bio pametniji od mene), pa šta je sada s tobom, a šta je sa mnom?

— Baš to mi reci! — pogleda mu Kačur pažljivo u oči. — Kako si to izveo? Htio bih znati, jer ja to ne razumijem, ne mogu razumjeti. Tako male, tako nedužne stvari počinjao sam ja tada; a sada... razvalina. A ti si, kažu, stup naprednoga učiteljstva i sada... ravnatelj... To, gle, ne razumijem! Objasni mi!

Kačur je govorio otvorena srca s ukočenim pogledom i napetim licem.

Ferjan se grohotom nasmijao.

— Tada, u Zapolju, bio si dijete, dijete si bio u Blatnom dolu, a dijete si još uvijek!... Zar ne razumiješ? Tada, pred dvanaest godina, čovjek nije smio biti napredan... danas smije! Još mu to i koristi!

— A šta sada ne smije biti? — upita ga Kačur.

— Ti bi, dakle, uvijek htio biti ono, što čovjek ne smije biti.

— Ne! — odmahne Kačur žurno glavom i protagne ruke. — Ne želim biti ništa; ni ono, što smijem biti, ni ono, što ne smijem!

— Dakle ništa?

— Ništa.

— Ni učitelj? Žalosne su mi stvari pripovijedali o tvojim metodama... donio si ih sobom iz Blatnog dola... Ali... sada smo u krčmi.

Kačura podiđe strah; nije više pred sobom vidio Ferjana, već ravnatelja, čije mu se lice učinilo mrko, a glas strog.

— Ja, gospodine ravnatelju... — počeo je mucati.

— Šta? — pogleda ga Ferjan osupnut.

— Nisam tako mislio... nisam mislio nikoga ražalostiti, — izgovarao se Kačur plahim glasom.

— Šta je tebi, do đavola? Je li ti se mozak smutio? — čudio se Ferjan. — Ono radi škole spomenuo sam

samo tako... to će se već urediti. Sigurno si zlovoljan i potišten; kao da imaš raka u srcu. Zašto da u školi učitelj psuje i djecu tuče? Dabome, — zar bi mogao biti prijazan? I kako?

— Potrudit ću se... vidiš, Ferjane, sad znam, da si dobar čovjek... pa ću se potruditi...

— Dosta! Tko bi te dalje slušao? Ja doduše vjerujem, da se čovjek može izmijeniti u tvojoj koži, ali da se obrati u staru babu, — ne! — razbjesni se Ferjan.

Kačur više nije znao, što da rekne i kako da se opravda.

— Oprosti, Ferjane... meni je zaista teško na svijetu! Sve, što sam doživio i što sam vidio, otkad sam došao iz Blatnog dola, nekako mi je tako... strano i neobično... ne znam, što bih učinio!

Upre pogled u stô.

— Nije bilo pravo, što su me premjestili iz Blatnog dola... tamo sam se već udomaćio... Zato sam i molio, jer sam se već naučio... i jer sam se uvijek radovao, kad su me odbili... Nije bilo pravo, što sam molio... tamo bih barem umro u miru...

Ferjan je sućutno gledao u njega, ali je u toj sućuti bilo i mnogo prezira.

— Bio si slab.

— Nisam bio slab, Ferjane. Sada tek, kad se sjetim prošlosti, sada tek znam, koliko je snage bilo u meni. Ali kaplja za kapljom... bez kraja; nijedna posuda nije tako velika, da se na koncu ne bi ispraznila... Ništa ti ne znaš. Nije ništa ono, što se napolju događa. Čovjek se otrese, pa je gotovo, ide dalje svojim putem. Ali ono... ono trpljenje među četiri zida, koje ne vidi ni svijet, ni prijatelj, a koje se nikada ne naplaćuje. To bi ti trebao znati, Ferjane!

— No... dabome!

Jasno je bilo, da se Ferjan dosađuje.

— A inače... kako je ženi?

— Kako bi bilo? — odgovori Kačur osorno. — Ovdje je ona domaća... ja nisam.

Obojica zamukoše.

— Skoro će vrijeme ručku, mislim, — pogleda Ferjan na sat.

— Vrijeme je, istina! — ustane Kačur.

— Hoćeš li doći sutra u čitaonicu?

— Moguće.

— A žena?

Kačur ga pogleda.

— Dabome da će doći.

Kad se Kačur toga dana vraćao kući, bile su mu misli sve toplije, a srce punije, nego prije.

— Ne samo ja, bratac... i ti si se promijenio... pa iako sada nosiš novo odijelo, nisi se ništa na bolje promijenio od mene!

Žena je šivala i glačala haljinu, spremala bluzu, suknju i šešir; lice joj je bilo zažareno; jedva da je pogledala muža.

— Zar uistinu ideš? — upita ga ona kao slučajno, noseći ugrijanu glačalicu iz kuhinje.

— Idem! Kamo god ti, tamo i ja! — odgovori on zlobno se smiješeći; gledao je na raširenu suknju, koju je ona glačala, na bluzu, koja je visjela uz vrata, na bijelo čipkasto rublje.

— A za koga se tako spremaš?

— Za tebe zacijelo ne.

Vidio je njezin goli, puni vrat, njezine gole, okrugle ruke, pa se uzbudio. Uhvatio ju je za rame osjetivši žarku toplinu njezina tijela.

— Zašto si takva sa mnom?

— Pusti me na miru, zar ne vidiš, da radim?

Stajao je još trenutak za njom; podigao je ruku s njezina ramena držeći je zgrčenu i zapetu, kao pandžu, nad njezinim vratom.

— Samo da zgrabim... i stisnem.

Ona izmakne glavu i zaruži glačalicom, a njegova ruka padne. Pošao je u svoju sobu, duboko pognut i dršćući, pa je obučen legao na krevet.

— Pa i ta jadna plaća, koju sam dobio, nije moja!... Rekao je, da sam slab... i vrlo sam slab... Zašto je nisam uhvatio... i stisnuo?

S kreveta uza zid gledale su ga velike, vodene oči.

— Tata!

Kačur priskoči k djetetu i uze ga u naručje.

— Ti... ti si moj. Čiji si?

— Tatin.

— Dabome, da si moj... tako si bolan i tako bijedan!

Ona je stajala u sredini sobe, u svijetlom odijelu, sva u čipkama i kadifenim trakama; na glavi je imala šešir s dugačkim perom, a bijel suncobran u ruci; gledao ju je, pa mu se više nije činila tako lijepa, — lijepo je na njoj bilo još samo rumeno, radosno lice.

— Ideš li sam?

— Doći ću kasnije.

— Kako me to gledaš? Zar nisam lijepa?

— Nisi.

— Velika šteta, ako se tebi ne sviđam! — okrene se ona. — Pa zaključaj vrata.

Vidio ju je još, kad je prošuštala haljinama ispod prozora i otvorila suncobran, da joj večernje sunce ne udara u lice; a kad ju je gledao u daljini, opazio je prvi put, da su joj rukavice preuske i pod rukavom za palac prekratke.

Kačur je pošao za njom tek kad se smračilo.

Prolazio je pokraj krčme, svog tamnog, prijaznog doma.

»Ne bih li radije navratio ovamo? Tko meni tamo ima šta prigovarati? Tko je ondje moj gospodar? Tko se usuđuje da mi para srce, koje je i tako već napaćeno?«

Ušao je u krčmu, dok bi dlanom o dlan udario.

— Noćas tako gospodski obučeni? — upita ga krčmar. — Možda idete u čitaonicu?

— U čitaonicu! — odgovori on čemerno.

— Pa sami? Bez žene?

— Ona je već otišla.

Okruglo se krčmarovo lice zasvijetlilo u smijehu.

— Otišla je?

Kačur ga mrko pogleda.

— Zašto taj smijeh? Zašto takovo pitanje?

— I! — slegne krčmar ramenima. — Slobodno je valjda pitati.

Za drugim stolom sjedio je pijan seljak, stalan gost; pušio je kratku lulu, gledao ravno u Kačura i smijao se tiho preda se. Najposlije je izvadio lulu iz usta, pljunuo, pa se nadro još slađe smijati.

— Vi ste tako pametni, gospodine učitelju, da znate i njemački i talijanski... a ipak ne vidite dalje od nosa.

— Šta to znači? — zapita Kačur ljutito.

— Ne znači ništa. Kad bude mene svrbilo, ja ću se već sam počesati i svojih ću se uši sâm riješiti.

Kačur brzo ispije i izađe.

Igrokaz se već svršio, pa gotovo i pjevanje, kad je Kačur stupio među vrata i pogledao u dvoranu. U drugoj klupi pred stolom, na crvenom baršunu, rumena, sretna i ponosna, sjedila je njegova žena; ni u blistavim očima, ni u užarenom, punom licu nije se više poznao Blatni dol; možda još jedva na čipkama pod vratom i na rukama, pa na preveselom i preglasnom smijehu. Uz nju je sjedio mlad činovnik, onaj lijepi mladić s kovrčicama pšenične boje, s nježnom kožom i nelijepim izrazom na usnama.

— Nije me opazila, — pomisli Kačur. — A da i pogleda ovamo, ne bi me zamijetila... Ali, čekaj!

Mraz mu je legao na srce, u glavu mu udarila pakost i pokazala se na licu.

— Strpi se... Još ćeš me vidjeti... klečat ćeš preda mnom i gledati u mene bijelim očima... i dizat ćeš sklopljene ruke... Čekaj, beštijo!

Pjesma, koju su pjevali, svršavala se. Tončka je pljeskala, vesela, rumena u licu, nasmijana i blažena, kao dijete, pa se ogledala. Ruke joj klonuše, krv joj se izgubi s lica i s usnica. Opazila je njegovo lice, iznakaženo, kakvo još nikada nije vidjela: strahovito lice iz tame, blijedo i sablasno...

Kačur se naglo otkrenuo.

U točionici pored dvorane pozdravili su ga glasno; Ferjan je ustao iza stola.

— Mislili smo već, da ne ćeš ni doći, Kačure! Jedva sam ih uvjerio, da ti nisi konzervativac, da nisi puzavac i špijun. No, sjedi! Ovamo, kraj mene, sjedi!... No, šta ti je?

Kačurovo lice bilo je još uvijek blijedo; drhtao je.

— Nije mi dobro, drugo ništa... A radi čega je ova veselica noćas?

— Zašto? — nasmija se Ferjan. — Zar svaka stvar mora imati svoju svrhu? Veselica je; svake godine je tako, pa i ove... Ti nikako ne možeš da zaboraviš ono vrijeme, kad je svaki govor imao svoju misao...

Na kraju stola, u duhanskom dimu, sjedio je načelnik, koji je veselo pogledao Kačura ispod crnih obrva.

— Ružne ste stvari jamačno doživjeli... pa ste još pod depresijom.

Kačuru je bilo neprijatno u brojnom, gospodskom društvu; osjećao se malen i nespretan; zato je žedno pio, a vino ga obuhvatalo.

— Noćas nam ne ćeš pobjeći, Kačure! — govorio je Ferjan veselo. — Pripovijedaj nam noćas, kako je bilo; budi veseo i razonodi se! Pogledaj nas, ta svi smo poštteni ljudi!

— Pusti me, Ferjane! Prestar sam ja za šalu.

Ferjan se duboko nasloni na sto, odbije gust oblak dima, pa pažljivo pogleda Kačura.

— A ja opet mislim, da nisi samo star, Kačure.

— Nego?

Ferjan je gledao u njega smješkajući se podrugljivo.

— U doba, kad te nije ništa stajalo i kad si bio mlad i sam, mogao si lako raditi, što si htio.

Kačur drhtavom rukom prihvati čašu i isprazni je. Jerin Ferjanu položi ruku na rame i reče:

— Ne, Ferjane... nije tako!

Ferjan odmahne rukom; vino je vladalo njime.

— Tada, o! Mlad, sâm, — šta budućnost? Sada: gospodin župnik — šešir do zemlje! Gospodin načelnik — poklon do pojasa! Gospodin ravnatelj — he, znaš li, Jerine, da me je moj prijatelj, ovaj Kačur, titulirao »gospodinom ravnateljem«? A govorimo jedan drugome »ti« i drug sam mu bio.

Kačur se strese; sva mu je krv nestala s lica, a kosti su mu iskočile pod očima.

— Ferjane! Zašto? — molio je drhtava glasa i zakrvavljenih očiju.

— Prozreli smo te! Klerikalac si!

— Šta sam? — začudi se Kačur i pogleda oko stola.

— Klerikalac! — nasmija se Ferjan.

Pjevanje je u dvorani prestalo, a gosti navalili u točionicu. Kačur je vidio svoju ženu uz kuštravog mladića, mršavu učiteljicu uz dugačkog, kozobradog činovnika i slušao klepetavi glas poštarice... ali je sve bilo kao u magli, koja se talasala, kao u snu.

U dvorani se javila muzika i parovi počeli ustajati; ustala je i njegova žena; vidio ju je preko ramena, a da nije trebao okretati glavu.

— Zar ne ćeš plesati? — smijao se Ferjan.

Kačur mu se zagleda u lice s izbuljenim očima.

— Žena ti pleše.

Kačur je šutio i pio.

— Ti, dronjak! O, ti, dronjak! — zgadi se Ferjanu; on pljune.

— Tko je dronjak? — upita Kačur tihim, pištavim glasom.

— Ti! Ti! — uzviče se Ferjan smijući se prezirno.

Kačur je polako točio, ali ruka mu je tako drhtala, da se vino izlijevalo pokraj čaše. Okrenuo se Ferjanu, odahnuo teško i izgovorio mirnim glasom:

— Ti, Ferjane, ti si puzavac! Ti si dronjak!

— Zar ne znaš, s kime govoriš? — plane Ferjan.

— S puzavcem! S puzavcem! Sjećam se još svega, što si mi govorio... Okreni nas naopako, sebe i mene, — i šta će se vidjeti? Za metar ću biti viši od tebe, šta za metar, za sto metara. Ti si danas vođa, — o, ubogi vođo! A tko ti je dao kamen, da stojiš na njemu, ako nisam ja sa svojim trpljenjem? Ti si bio dronjak i puzavac i pijanac, dok sam ja dubio na krvavom putu taj kamen, na kome ti sada tako junački stojiš!... Šta si ono rekao, — šta čovjek ne smije danas biti?

Jerin je gledao u Kačura blistavim očima, pa odgovorio:

— Socijalist.

— Tako je. Bog zna, šta je to, ali tebi nasuprot, Ferjane, ja sam socijalist. Što si ti danas, to sam ja bio pred petnaest godina. Zašto? Jer nisam smio biti, jer je trebalo muke... Što sam ja dubrio svojom krvlju, to si ti požeo... Tat!

Ferjan poblijedi i zagriže se u usnicu.

Valcer je umuknuo u dvorani.

— Vidiš li svoju ženu? — upita ga Ferjan sa zlobnim, iskrivljenim smiješkom.

— A šta se ona tebe tiče? — odgovori Kačur kroz zube ne osvrnuvši se.

— I ja sam plesao s njom.

Kačur je zurio u njega staklenim očima.

— I ja sam je već poljubio ... uveče na tvojoj svadbi ...

Kačur ustane njišući se, zgrabi čašu i tresne je Ferjanu u lice.

Ruke su ga obuhvatile, netko ga je ogrnuo kaputom, netko mu je nabio šešir na glavu, pa se našao na ulici.

Jerin ga je snažno držao za ruku.

— Otpratit ću vas do kuće ... Pravo ste imali ... Ferjan je bio pijan.

Kačur se otrgne.

— Dalje! Ne trebam nikoga! Dalje od mene!

Jerin zaostane u hodniku gledajući za Kačutom, koji je žurio cestom i nestao u tami ...

Polako, zamišljen, vratio se Jerin po stepenicama; prošao je pokraj dvorane i pogledao u nju; tamo je plesala Tončka s Ferjanom, koji je govorio vrlo glasno, posrtao na mahove i smijao se ...

III

Ferjan i Kačur sjedili su u zbornici. Kačur se pognuo, upro ruke o koljena; staro i zemljasto bilo je njegovo lice; zakrvavljene oči gledale su tupo.

Ferjan, već odebeo, nekako siv, očito je bio u neprilici; gužvao je papir u ruci i gledao u stô.

— Drugovi smo nekada bili, — reče, pa pogleda Kačura sa strane letimičnim pogledom. — Drugovi i prijatelji! Boga mi, nikad se ozbiljno nisam o to prijateljstvo ogriješio; pa ako je kada došla kakova glupost, uredili smo je, kako se pristoji ... Ali, gledajte, gospodin Kačur ...

Njihove se oči sretoše i ni jedan ih ne obori.

— Tako se mora s vremenom izgubiti prijateljstvo... Još pred par godina gledao sam vas tako, kakvog sam vas vidio nekada, u davna vremena, kad ste bili iznad sviju nas... kad smo se još nadali, da ćete postati nešto... ali, prošlo je... Tome svemu nema više ni spomena... Ne pitam vas, u kakvom ste političkom taboru, to je vaša stvar... sada sam vam samo pretpostavljeni...

»Kuda smjera?« pomisli Kačur. — »Znam, šta želi reći!«

— To sam sve rekao zato, da ne očekujete od mene... kakove ustupke. Posljednje, što vam činim, jest to, da vam savjetujem sam, mjesto da vas tužim, kako bi bilo potrebno... Razumijete li, što mislim?

— Razumijem, — smijao se Kačur tupo.

Ferjan ustane, pride Kačuru s licem, koje je bilo ozbiljno, ali prijazno i saučesno.

— Zaboga, Kačure, zar tebi zaista više nema pomoći? Ismjevavaj nas, izruguj se čitaonici, pa pjevačkom društvu, budi na koncu socijalist, ili anarhist, ili šta hoćeš... samo se vladaj kao kršten čovjek... Čemu ti skandali u školi? To se sve dozna... doskora će se i pisati. Doći će seljak s batinom, jer si mu dijete izbio... ti, koji si nekada bio apostol, ne zamjeri... Jasno je, kad si uvijek pijan! Pij, molim te, po noći, kad te nitko ne vidi, pa se istrijezni do jutra. Zar moraš po danu piti? Čitav dan?... Može te biti stid pred...

Ferjan se ugrize za usnice i stupi jedan korak natrag.

— Sami znate, što sam vam htio reći. Držite se toga, molim, — izreče hladnijim glasom i ponudi mu ruku.

— Tako! Tako! — klimao je Kačur glavom, rukovao se i otišao.

— Jedno je interesantno, — premišljavao je Kačur. — Prije su me uvijek samo ispitivali, šta radim

kod kuće, šta jedem, šta pijem, s kim se razgovaram, kakove političke misli imam, idem li u crkvu i na ispovijed, kakav je uopće moj život, — i gledaj, iznenađa dođe čovjek, koji me ispituje, šta radim u školi! Promislimo — škola! Nekada mi se činilo, da je vrijedna uvažavanja... mislio sam, da je to lijepo i sveto zvanje... kada je to bilo? ... No, k vragu i prošlost... I sada, kao iz neba, pa u rebra, kao da se ponoćni duh digao iz groba: šta je sa školom? Pazi, balavci imaju dušu. Važno je to i vrlo zamašno pitanje, zato ga treba dobro promisliti!

Ušao je u krčmu, sjeo u najmračniji kut i visoko podigao ovratnik zimskog kaputa.

— Rakije! Ferjan veli, neka je se čuvam. Za inat!

Teške i lijene bile su mu misli; vukle su se kao magle preko ravnice, tako nejasne, bezoblične.

— Gledaj ti njega, kako se rašepirio nada mnom! Tko? ... Šta mi može? Da li smije, da me se dotakne? Neka samo pokuša!

Pio je; zamatao se sve jače u kaput, u ovratnik. Hladan zimski vjetar zahvatio je na cesti pune pregršti prhkog snijega, pa ga zagnao unutra, kad su se vrata otvorila. Bio je posljednji školski dan prije Božića; još od jutra ležao je siv sumrak nad selom; rano poslije podne se smračilo; snijeg je slijetao, sitan i leden, sve gušće s niskog neba, pa se u oblacima dizao s ulica i kućnih krovova, kad bi porastao vjetar.

Doskora je Kačur zaboravio Ferjana i osjetio iznova u srcu (s još većom snagom) tihu grozu, koja ga je hvatala kao gvozdenim rukama. Žurno je ispicio, zakopčao kaput i požurio kući.

— Kome kuhaš taj čaj? — upitao je ženu.

Nije ga ni pogledala.

— Kako to, da noćas tako rano dolaziš?

Kačur pljune na pod i uđe u drugu sobu. U mraku, na niskom, bijednom krevetu, ležao je Lojze dišući

teško, sporo. Kačur upali svjetiljku; dijete je lagano okrenulo velike, vodene, čudno svijetle oči i pružilo tanke ruke prema ocu.

— Šta ste mi donijeli, tata?

Kačur izvadi iz kaputa rogača, smokava i bonbona.

— Na, Lojze! Primi!

Lojze je mučno podigao glavu, sastavio ruke u pregršt i nasmijao se kao nekada, tiho i na mahove; nato se opet uozbiljilo njegovo bolno, rano ostarjelo lice. Bilo mu je deset godina, ali je imao sitno i slabašno tijelo petogodišnjeg dječaka, koje se gubilo pod pokrivačem; čelo mu je bilo još više izbočeno; visjelo je golemo nad sićušnim, uvelim licem, nad dubokim, svijetlim očima.

Položio je darove pokraj sebe i nije okusio ni rogača, ni smokava, ni bonbona.

— Tata!

Kačur se nisko prigne k njemu.

— Tata, sasvim do usta... da mama ne čuje.

Kačur se približi njegovim ustima, osjećajući vrući dah.

— Tata, — šaptao je Lojze teško dišući. — Recite mi, je li to istina? Hoću li zaista morati umrijeti?

Kačura čitavim tijelom prožme zima i dopre do srca.

Zamotao je Lojza u odjeću, uzeo ga u naručje i privinuo uz sebe.

— Tko je to rekao, Lojze?

— Mama je rekla! — šaptalo je dijete i grlilo ga s obje ruke. — Hoću li zaista umrijeti, tata?

— Ne ćeš! Ne dam ja!

Nije tješio samo sina, — i sâm se opirao ledenoj grozi, koja mu je obuhvatala srce, kad je pogledao sitno, zgureno, uvelo tjelešce sinovo, sivo, ostarjelo lice, pa sreo plahi, mrtvi pogled njegovih mutnih očiju.

Išao je s njime po sobi i zibao ga u naručju.

— Zašto misliš na tako ružne stvari, Lojze? Ne slušaj ih, a ako ih čuješ, zaboravi ih. Kako bi mogao umrijeti, Lojze, kad te ja volim? Dskora će Božić, pa ću ti napraviti jaslice... sam ću napraviti lijepe jaslice!

— Samo za mene?

— Samo za tebe, Lojze! Tu ću ti ih metnuti, u kut, uz krevet. I ti ćeš metati na njih rozine i kolače, da ih noću pastiri nose Isusu.

— I lani sam ih metao, pa je pojeo Tone, dok sam ja spavao.

— Ove godine ne će; ja ću sjediti uz krevet svu noć i gledati, da se šta ne dogodi! Pa ako se probudiš i ne budeš mogao zaspati, razgovarat ćemo se...

— I o gradu ćemo se razgovarati, tata... i ja bih želio u grad, kao Tone...

Djetetove oči gledale su svijetlo, duboko, kao u neznano čudo, u daleku ljepotu, koju ne može svatko vidjeti.

— Poći ćeš i ti u grad, Lojze, i bit ćeš veliki gospodin... i voljet ćeš me, kad budeš gospodin, ne ćeš bježati od mene, ne ćeš tako ljutito gledati u me, kao Tone...

— Uvijek ću vas voljeti, tata...

Položio ga je na krevet, stavio mu ruke pod pokrivač, što mu ga je navukao do vrata.

— Sada spavaj, Lojze. Ne misli ni na što ružno, nemoj ništa sanjati. Probudit ćeš se ujutro, bit ćeš zdrav i igrat ćemo se, kao i prije.

Lojze ga je gledao prestrašenim očima.

— Kuda ćete, tata... ne idite nikuda... noćas!

Čudan strah bio je u njegovu glasu, koji je cičao; izvukao je ruke ispod pokrivača i pružio ih za ocem.

— Nikuda ne idem, Lojze; uvijek ću biti blizu tebe i slušati te... A ti spavaj; lijepo spravi ruke pod

pokrivač, da ti ne bude zima, zatvori oči i misli na Božić i na Uskrs, pa ćeš zaspati.

Lojze je napola zatvorio oči, pa gledao oca kroz guste trepavice...

Kačur je ušao u drugu sobu tiho zatvorivši vrata za sobom.

— Tko je bio ovdje? — upitao je šapćući.

— Tko bi bio? Nikoga nije bilo! — odgovorila je žena reskim, osornim glasom.

— Ne tako glasno. Dijete treba da zaspi! ... A ja sam čuo, da su se otvorila vrata, da je netko ušao u sobu, da si govorila s njim i da je otišao ... Tko je bio? Bili su muški koraci.

S neiskazanim prezirom, smiješeći se ledeno, gledala mu je u lice i oponašala njegov prigušeni govor.

— Zaista? Muški koraci su bili? Gle! Kako si to otkrio? Čudno, da još poznaš muške korake!

— Tko je bio?

— Zar nitko više ne smije doći u kuću? Ostavi me na miru.

Golemu mržnju otkrio je u njenim očima; srela se s njegovom mržnjom, lica su im bljedjela, — zvijer je buljila u zvijer ... Samo je čas to potrajalo, a onda su se oboje prestali tako gledati.

Kačur se vratio u izbu sinu. Stijenj je na svjetiljci bio uvučen, pa je pospano svijetlila. Prišao je krevetu i naćulio uho. Lojze je teško disao, tiho, s prekidima; iza do polovice zatvorenih trepavica gledale su bijele oči; čelo mu je bilo znojno; i na rukama se sjao hladan znoj.

— Zaspao je!

Na prstima je išao sobom, još jače zavrnuo stijenj, privukao stolicu do kreveta i sjeo.

— Ne, to ne može biti! Tako nemilosrdan Bog ipak nije, da bi mi još i ovo uzeo!

U polumraku vidio je pred sobom sićušno, sivo, prerano ostarjelo lice, pa mu se činilo, da je na njemu

ispisana historija njegova života i ledeno trpljenje toga života...

U čudnoj tišini, polutamnoj, u pokvarenom zraku, dizala su se u njegovom nemirnom, od groze uzbuđenom srcu sjećanja jasnije i određenije, nego ikada prije; vidio se u ogledalu, pa se sam sebe prestrašio...

Bio je nekada mlad momak, koji se uputio u svijet lagana koraka, a srce mu je bilo puno nadâ. I nije bilo samo nadama ispunjeno, — neizmijerna, sveobuhvatna ljubav carevala je u njemu. Išao je i ponudio od svoga bogatstva, od svoje ljubavi ljudima. »Gledajte ga, razbojnika, nudi nam ljubavi, — kamenujte ga!« Opkolili su ga i zasuli kamenjem i blatom, dok nije klonuo... A kad je ustao, išao je dalje, kroz planine, i dalje je nudio ljude svojom ljubavlju i svojim bogatstvom. »Gledajte razbojnika, nudi nam ljubav, — kamenujte ga!« Opkolili su ga i zasuli kamenjem i blatom, dok se nije srušio... Ali tada se desilo čudo: pregršt blata palo je u njegovo srce, a blato se razlijevalo sve više i zalilo mu srce do vrha. Bilo je teško, pa mu koraci nisu više bili žustri i laki, kao prije; leđa su mu klonula, glava se objesila. I desilo se drugo čudo; od toga trenutka, kad mu je blato palo u srce, nije više žudio u visinu, u daljinu; ljubio je baruštinu, tamu mokre šume, mračne zaseoke, gluhe i zaboravljene, sakrite među bregovima. I desilo se treće čudo: ljudi, koji su ga prije kamenovali, stajali su sada pored šume, na prežarkom suncu, uz baruštine, na tvrdoj zemlji, nad zaseokom, više u klancu, pa su pokazivali u njega: »Gledajte čovjeka, koji nema ljubavi u srcu«; i kad je začuo njihov smijeh, sve je postalo drugačije, pa — —

Kačur se strese; velika je bila njegova gorčina.

Uvukla mu se u srce plaha misao, slaba, drhtava, — kao krijesnica u mraku.

— Zar je možda već...?

— Tata! — čuo se šapat iz kreveta.

Kačur protrne; ugledao je dva velika, mutna, sasvim bijela oka. Požurio se k stolu, izvukao stijenj i vratio se krevetu.

— Šta bi htio, Lojze? — primakao se sinu sve do usta.

Usnice su se maknule, bijele su se oči lijepile o njega.

Kačura prožme zima; uhvatio je dječaka za rame i podigao mu glavu.

— Šta bi htio, Lojze! Reci samo riječ!

Glava je pala; tanke (kost i koža) ruke ležale su na pokrivaču.

— Ne, nije istina! — zavikne Kačur užasnut. — Ne smiješ umrijeti, Lojze!

Podigao ga je iz kreveta i stisnuo u naručju. Lice mu je bilo još toplo, čelo je još bilo znojno i vrlo glatko.

— Pogledaj me, Lojze! — molio je Kačur, a noge su mu drhtale. — Samo me pogledaj, makar ne rekao ništa!

Tanke ruke visjele su mrtvo uz tijelo, usnice se nisu maknule.

Kačur otvori vrata i odgurne ih nogom natrag.

— Ženo, gledaj! — zariknuo je hripavim, izmijenjenim glasom.

Prišla im je, a lice joj je ostalo hladno i mirno.

— Šta vičeš? Mrtav je! Metni ga na krevet!

— Mrtav! — jaukne Kačur, pritisne maleno tijelo na prsa i izbulji u njega staklene oči...

Svu noć je prosjedio uz lijepo uređeni krevet, gdje mu je ležao sin, sav bijel i miran; svu noć i sav drugi dan.

Otrgnuo mu se dio srca, jedan dio života utonuo mu je u noć... onaj dio, koji mu je bio najbliži i koji je bio sva njegova baština iz prošlosti; sav njegov

dio, koji mu je namijenila škrtá sudbina: sjećanje na grijeh i na poniženje... Dok je gledao bijelo, sitno i mirno lice na krevetu, tanke, pandžama slične, zgrčene ruke, slutio je s grozom, koliko mu je umrlo, zašto je s tolikom ljubavlju obasipao to bolno tjelešće, koje je živjelo u mraku... živa, bezglasna sjena iz Blatnog dola, koja polako umire i bez protesta trpi... spomen na grijeh i poniženje...

Sjedio je uz krevet i gledao mrk i zlovoljan, kad je tko otvorio vrata njegova hrama.

— Kuda? Kuda sada? — premišljavao je u dubokom strahu, kao dijete, koje je skrivilo majci, pa zastalo na nepoznatoj cesti, među stranim ljudima...

— Nema više puta... i zašto bih još išao? Kuda?

Ušao je u sobu Tone, koji je došao kući na božićne praznike. Bio je obučen gospodski, imao je oko vrata svijetlu kravatu, kosa mu je bila lijepo počesljana, lice nježno i glatko, usne samosvijesno stisnute. Gledao je mrtvacá mirnim, radoznalim pogledom, bez žalosti.

— Gledaj, umro je! — rekao je Kačur drhtavim glasom, kao da saopćava sinu iznenadnu novost.

— Vidim. A i šta bi imao od života, da je i ostao?

Okrenuo se i vratio k materi. Kačur prekrije lice rukama.

U sobi je bilo mračno; dugim, čađavim plamenom gorjela je svijeća pokraj kreveta, praskala je i zaplamsavala; u vječnom nemiru tresle su se sjene po stropu, po zidovima i na mrtvom licu. Vani je sniježilo; vjetar je na mahove udarao u prozor, koji je zvonio. U drugoj se sobi čuo zveket čaša i šalica, govorili su poluglasni, veseli glasovi, prsnuo je na čas smijeh, koji je udario u vrata, kao snijeg u prozore.

— Ne puštaju ga da spava! — rasrdio se Kačur i otvorio vrata.

Za stolom su sjedili žena, Tone i mlad, gizdav činovnik neinteligentna lica i debelih, požudnih usnica. Na stolu se pušio čaj; čaše su bile pune.

— Šta tražite ovdje, sada? — okrene se Kačur činovniku.

— Šta je? — odgovori žena. — Pozvala sam ga na čaj.

Činovnik se pomalo prezirno smješкао ustajući.

— Samo ostanite! — uzvignula je žena.

— Napolje! Smjesta napolje!

Činovnik pogleda u Kačurovo lice; žurno je ustao i obukao kaput; Kačur mu je otvorio vrata i zalupio ih za njim.

— Tko je taj čovjek? — upitao je ženu sav drščući; i ona je drhtala i gledala mu pravo u lice.

— Mogao si ga pitati.

— Gdje ti je srce, da si ga večeras mogla pozvati?

— Ne brini se ti za moje srce! Nisi se za njega nikada brinuo, pa ne trebaš ni sada!

Vidio ju je pred sobom bujnu i prkosnu. Sav bijes, skupljen od dugog trpljenja, gušio ga je u grlu.

— Droljo!

Nju oblije tamna rumen.

— Reci još jedanput!

— Droljo!

Zurila je u njega bez riječi; iznenada joj lice postade mirno, a usne joj se iskriviše u ledenom preziru.

— A tko pored tebe ne bi bio drolja? Jesam li ikada imala kakvoga veselja od tebe? ... Pa kad bi ih već bilo stotinu i više, koji su me imali, — ti mi ne smiješ prigovarati. Neka sudi svijet ... i Bog će suditi, — ali ti ne smiješ! Samo ti ne smiješ!

Kačur je hroptao, riječi mu nisu mogle iz grla.

— Droljo, sigurno se ispovijedaš?

— Sigurno! — govorila je žena piskavim glasom, kričeći. — Sigurno, kad je potrebno! Dozovi čitavu općinu, sve ih skupi ovdje, pa ću ti prstom pokazati

one, koji su dolazili k meni! Ne marim više ni za šta, — ništa se više ne bojim, ništa više ne ću skrivati pred tobom! Sav grijeh na tvoju glavu! Šta si mi dao, od prvoga dana do danas? Trpljenje, trpljenje, trpljenje bez kraja... Kad nisam bila za tebe, zašto si me uzeo? Ako sam bila sluškinja, — zar je tebi Bog dozvolio, da me ubijaš, tako polako, dio po dio? Da me okivaš u tamnicu, u kojoj sam proplakala deset godina, dok me Bog nije spasio? — Drolja! Pravo si rekao! A jesam li tebi ikada i bila šta drugo? Jesam li ti ikada bila žena, da bi mi se radovao i da bi me pokazao ljudima: »Gledajte, ovo je moja žena!«... Noću si me volio, a kad je svanuo dan, više me nisi poznavao... Drolja! Pravo! Postupala sam po tvojoj volji!

Teško je disala, oči su joj bile pune suza, a na licu joj planule crvene mrlje.

Sin je sjedio za stolom; slušao je blijed, dršćući čitavim tijelom.

Kačur je stajao okamenjen, okretalo mu se pred očima.

— Lažeš! — uzviknuo je, prišao nesigurnim korakom i podigao pesnicu. Sin skoči k njemu i uhvati ga za ruku.

— Ostavite mater na miru!

Kačur je vidio pred sobom mlado i blijedo lice. U ludom strahu, u sekundi, koja je strelimice minula, učinilo mu se, da je poznao to lice. Bilo je njegovo, — lice čovjeka, koji je pošao na put sa srcem punim nada — —

— Pusti!

Sin mu pusti ruku, koja je nemoćno pala. Kačur mu se približio i skoro mu dotaknuo lice, — sin je vidio čudno svijetlo u očima i uzmaknuo prestrašen.

— Slušaj! — govorio je Kačur gotovo šapćući, na prekide. — Tebi ću nešto reći; samo tebi! Ako ti kada

bude teško, kako je bilo meni, pa se pobožno sjetiš mene, ne će te to sjećanje oskvrnaviti. Krvavu ćeš suzu dati za svaku dragu riječ, koju mi nekada nisi htio dati! Ja ti opraštam, — jer ćeš i ti poći tim istim putem, a Bog zna, možda će i tebi navaliti blato u srce. Na licu ti je zapisano, da ćeš poći i da ćeš se sjetiti tada mene... Jesi li sve razumio, što sam ti rekao?

Rastegnuo je usnice u čudan, djetinjski smijeh; sin je buljio u njega i strah mu se dizao u srcu.

Kačur uđe u sobu, poljubi mrtvaca u oba obraza, očisti svijeću, da gori jasnije, pa obuče kaput.

— Kuda, tata? — upita ga sin.

Kačur je išao kroz sobu, smijao se i nije govorio.

— Pusti ga, neka ide, kuda hoće!

Kačur otvori vrata.

— Tako je! To je prava riječ; neka ide, kuda hoće!

I otišao je bez oprostaja...

Vjetar je bio napolju i snijeg, ali je Kačuru bilo čudno toplo.

— Kao pred dvadeset godina! — mislio je smješajući se. — Sam... slobodan!... Međutim, sada već imam gorkog iskustva... sada ću znati, kako ide pravi put.

Smijao se od srca.

— O, sada ne ću pjevati credo, kad je gloria... Ljude treba najprije upoznati, vrijeme, prilike... a tada oprezno, na prstima!... Po vremenu se čovjek mora ravnati, a ne po sebi. A kad nema vjetra, treba čekati da dune... Ako je čovjek svojeglav... gura se sam dalje... ne napravi ništa, padne u blato... Ako se čovjek upravlja po drugima, komotno drži ruke skrštene, a vrijeme radi za njega... To je; u jesen sam mislio sijati i u proljeće žeti... Gle! — zastane on na cesti, dok se mećava kovitlala oko nje-

ga. — Sve bih to još trebao objasniti sinu . . . Kako će, siromah, ići bez savjeta.

Noge su ga odnijele u krčmu; a tek kad se rakija stvorila pred njim, opazio je, da sjedi na svom stalnom mjestu.

— Zar tako veseli, učitelju? — začudi se krčmar.

— Ta sin vam je umro!

— Umro! Umro! — smijao se Kačur trljajući ruke.

— Umro! Svi su umrli! I žena!

— Gošći ga pogledaju.

— Svi! — smijao se i pio. — Sada sam sâm, sasvim sam! Sada ćete tek vidjeti, tko sam ja!

Ispio je rakiju, jače se zamotao u kaput i vratio se na cestu.

Izvan sela, na glavnoj cesti, bio je vjetar jači, pa je nosio snijeg u gustim oblacima visoko prema tamnom nebu.

Udarao je Kačura pravo u lice, odnio mu šešir i otkopčao kaput.

— E! — smijao se Kačur i s teškom mukom posrtao dalje. — Ljepše je vrijeme bilo tada, kad sam pošao prvi put . . . sunce je sijalo!

Vjetar mu je zahvatio kaput, koji je zavijorio i potegao ga u stranu. Glavinjao je cestom, zamahnuo rukama po zraku . . . i na oštro kamenje razlila se krv, koja je curila u snijeg . . .

— Dobro sam htio, oprostite! — smijao se Kačur, pa istegnuo ruku. A istegnuo ju je zato, jer se kovač, koji je ležao pokraj ceste razbijene glave, primaknuo k njemu, uhvatio ga pod pazuhu i podigao; njegovo je lice bilo blijedo i sućutno, a po čelu, kroz oko, curila mu je krv . . .



NAJNOVIJA IZDANJA „Zabavne Biblioteke“

Izbor najboljih pripovijedaka svjetske književnosti.

562. »VAE VICTIS!« Roman o ratnim stradanjima belgijskih žena od talijanske pripovjedačice Annie Vivanti. Uglavnom: stradanje jedne mlade žene, kojoj je muž pošao u boj, i stradanje njegove divne sestre, koje su obje pale žrtvom neprijateljeve pohotnosti. Agonija Belgije za vrijeme njemačke okupacije sa sjajnim ženskim karakterima opisana je s tolikom realističkom snagom, da je — naročito engleska kritika, jer je djelo prevedeno na sve kulturne jezike — isticala, kako se čitanje ovakvih djela nameće »kao dužnost i potreba svakog uljuđenog čovjeka, da se upozna s najvećim zločinstvom, što ga je doživjelo čovječanstvo« i kako se narodi imaju opirati ratu sa svim silama, dok ne dođe do trijumfa prave humanosti. Čisto pacifističko djelo, koje se svršava posebnim akordom blaženoga materinstva, koje se ne smije silovitim putem rješavati ploda, makar on i silovitošću bio u njoj začet. Din 26.—. Uvezano Din 36.—.

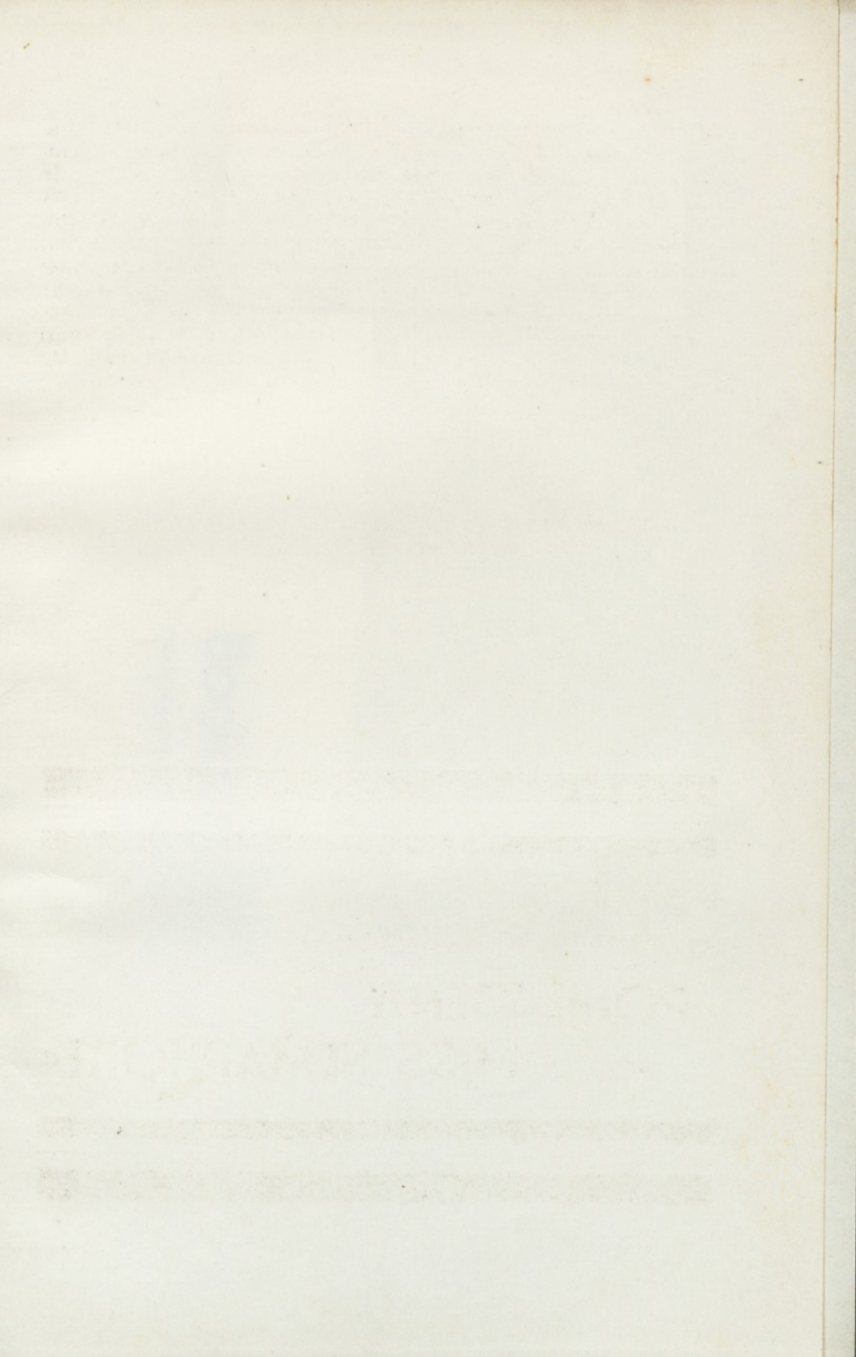
563. »ZA BOŽJIM LEĐIMA«. Roman iz života mađarske provincije od Zsigmonda Móricza. Prikazuje se život malo-gradske inteligencije: pristava, pastora, učitelja i njihovih žena; ljudi, utonulih u vinu i otupjelih u hajci za ljubavnim radostima. Sve nabačeno objektivno, gotovo hladnim bojama. Mladi ljudi, vezani s ljubavnim životom zrelih žena. Domjenci među ispičuturama, koji se sastaju poslije mise u crkvi, da ispiju svoj obligatni broj pivskih čaša u krčmi na drumu; sve se odigrava između zajedljivog naklapanja ladanjskih žena i spolnih igara nedozrele omladine. Prašte lažni govori u niskim sobama, zagušivani dimom iz lula — dok se ne pronese glas o tragikomičnom skoku dvaju ljubavnika kroz prozor... Prvi znakovi starosti poremećuju kotače u glavama nesretnih žena. Din 24. Uvezano Din 34.

564. »GOSPODAR BRODA«. Avanturistički roman od francuskog pripovjedača Louisa Chadoornea. Sasvim osobita radnja i osobiti stil najnovije pustolovne beletristike. Jedan »gospodar broda« prima na svoju luksuznu jahtu dva Francuza, jednog Engleza i jednu Ruskinju i odvozi ih na jedno imaginarno ostrvo na Paci-

fiku, na kojemu on igra ulogu — Boga. Primitivno žiteljstvo, koje je prije njegova dolaska živjelo u blaženstvu prirodnoga života, uči on »zakonu«, sakateći najsnažnije urođenike i sijući bol, jer je držao, da samo bolest i bol slave Boga. Ljudi su u njegovim rukama bili kao cimbali u rukama Levitâ, a on je iz sudara njihovih kostiju izvodio hvalu Vječnome. Bio je sadista, koji je žedao za ljubavlju, nadajući se, da će ga muke, koje je nanosio svojim podanicima, raznježiti i prisiliti, da ih ljubi, a kad to nije postigao — odrekao se svoga Božanstva. Cijela knjiga može se smatrati kao egzotična i fantastična vizija, koju sam autor prekriva nadmoćnom ironijom. Djelo je bogato ilustrirano originalnim francuskim crtežima. Cijena 32 D, a uvezanom primjerku Din 42.

Dne 15. srpnja izaći će humoristički roman od engleske spisateljice Charlotte O' CONOR-ECCLES :

»POMLAĐENJE MISS SEMAPHORE«



NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJILNICA



00000477194

NAR. IN UNIV. KNJIZNICA
Ljubljana

88964